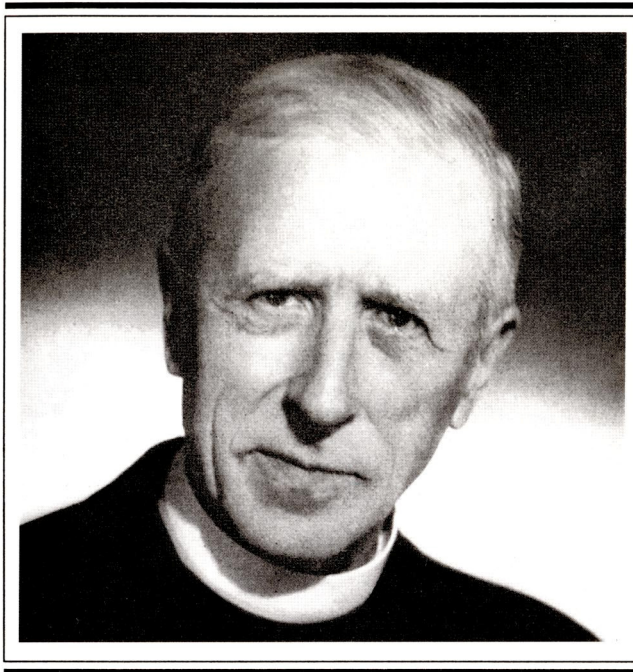

Szabó Ferenc Teilhard önmagáról

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

MAI ÍRÓK ÉS GONDOLKODÓK/7

TEILHARD
ÖNMGÁRÓL

dgapé

Impresszum

Szabó Ferenc
Teilhard önmagáról

Szerkesztette és a bevezetőt írta:
Szabó Ferenc SJ

Az életrajzot összeállította:
Votisky Éva

A szemelvényeket fordította:
Rezek Román O.S.B.

Lektorálta:
Gyorgyovich Miklós

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1999-ban jelent meg az Agapé kiadó gondozásában, az ISBN 963 458 175 7 azonosítóval, a *Mai írók és gondolkodók* sorozat 7. köteteként. Az elektronikus változat a Jézus Társasága magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Jézus Társasága Magyarországi Tartományáé és az Agapé Kiadóé.

A könyv apróbetűs részeit itt beljebb kezdve írjuk.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezető.....	4
Votisky Éva: Teilhard de Chardin élete.....	10
Szövegválogatás.....	30
I. Teilhard és Róma (Dokumentumok)	30
1. Pierre Leroy S. J. tanúságtétele. Teilhard, „az engedelmesség fia”.....	30
2. Francois Russo S. J.: Róma és Teilhard.....	34
II. Mise a világ felett.....	37
III. Az isteni miliő.....	45
Szabó Ferenc bevezető jegyzete	45
Részletek Az isteni miliő-ből.....	47
IV. Az Anyag szíve.....	64
Bevezetés: Az égő csipkebokor	64
1. rész: A kozmikus vagy a kibontakozó bevezető megjegyzés. A teljesség érzéke	65
2. rész: Az emberi vagy az összpontosuló	72
3. rész: A krisztusi vagy a központi bevezető megjegyzés. A reflexió vagy az Ómega-pont revelációja.....	78
Záradék – A női vagy az egyesítő.....	89

Bevezető

Sorozatunk eredeti elgondolása szerint ez a kis könyv Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) jezsuita tudós és gondolkodó vallomásszerű írásaiból nyújt válogatást: azt szeretné illusztrálni nagy vonásokban, hogy miként bontakozott ki a közel fél századdal ezelőtt elhunyt világhírű szerző eszmevilága, amelynek időszerűsége tagadhatatlan. Rendtársa és barátja, egyik legjobb ismerője, a nagyhírű teológus, Henri de Lubac írta életművéről és időszerűségéről ezeket az értő, de ugyanakkor bizonyos kritikával is élő sorokat:

„... Teilhard de Chardin atyának egész élete során olyan lelki magatartást kellett kifejeznie, amely példátlanul áll az őt megelőző századokban: neki elsőnek kellett – anélkül, hogy feláldozta volna az örök keresztény eszményt – integrálnia a fejlődő világgal, illetve az ő szavával: a kozmogenezissel szemben érzett új emberi felelősséget. Ha ezt sikerült is megtennie önmaga számára, talán szép ösztintesége és az emberbe vetett bizalma miatt nem mindig mérte fel azokat a veszélyeket, amelyek fenyegették: hogy félreérthetik üzenetét azok, akik nem rendelkeznek – hozzá hasonlóan – a két világ tapasztalatával, amely nála szorosan összefonódott. Innen van az, hogy – mivel biztos volt keresztény hűségében és másokat önmagából kiindulva ítél meg – nem vette észre, hogy esetleg a nem hívők nem mindig úgy fogják fel a Föld haladását, mint ő, – sőt mi több: úgy látszik, hogy Teilhard néha azt hiszi: elég ha a világot komolyan építjük, ez már lehetővé teszi, hogy kellő pillanatban felismerjük és elfogadjuk a Kereszt követelményeit is... Ám az ilyen kockázatok és félreértések lehetőségei egyáltalán nem homályosítják el művének pozitívumait...

... Teilhard pontosan abban az órában jött, amikor az emberiség tudatára ébred annak, hogy sorsa közös és csak két formában gondolható el: vagy eviláginak, vagy transzcendensnek. Kiállt az útkereszteződésre és megmutatta a mai embernek az egyedül járható utat. A katolikus egyház – természetesen számot vetve az emberi természet elkerülhetetlen tökéletlenségeivel – örömmel ismerheti el, hogy Teilhard de Chardin személyében olyan gyermeket adott korunknak, akire éppen szüksége volt: Jézus Krisztus igazi tanúját.”

(H. de Lubac: *La pensée religieuse du Père Teilhard de Chardin*, 1962, 293–295.)

H. de Lubac idézett monográfiáját a II. vatikáni zsinat kezdetekor tette közzé, amikor élesen ütközött a hagyományos és az új teológia, és Teilhard is a viták keresztútjába került. Egyesek már évtizedek óta lelkesedtek eszméiért (főleg a modernség felé nyitott értelmiségiek), mások inkább az írásaiban fellelhető negatívumokra, a félreérthető vagy a túlzó kitételekre figyeltek, és egyoldalúan eltorzították eszméit. Közben a zsinaton megtörtént a haladó teológusok áttörése: VI. Pál meghívta szakértőnek a korábban félreállított olyan teológusokat is, mint H. de Lubac és Y. Congar (akik később bíborosok lettek). Amikor az egyház és a világ kapcsolatával foglalkozó dokumentumot (*Gaudium et spes*) vitatták (ennek kidolgozásában részt vett Karol Wojtyła érsek is), többször szóba került Teilhard neve és elgondolása az emberi erőfeszítés megszenteléséről. Ma már világos, hogy egyes haladó teológusok révén Teilhard eszméit integrálták az említett dokumentumba, tehát a katolicizmus közös kincsévé váltak. Talán azért sem tűnnek ma már annyira eredetieknek bizonyos meglátásai.

Teilhard de Chardin, miként még korábban Prohászka Ottokár, jóval a zsinat előtt felismerte és a hit vidám merészségével hirdette, hogy a keresztényeknek nem kell félniük a tudományos haladástól, hogy szembe kell néznünk az ateizmusba hajló szekularizmus kihívásaival. II. János Pál ma is szüntelenül hangoztatja (legutóbb *Fides et ratio* kezdetű

körlevelében): meg kell találnunk a hit és az ész, a teológia és a tudomány/filozófia harmóniáját; elengedhetetlen a kereszténység és a modern kultúra párbeszéde, – természetesen megőrizve az egyes diszciplínák önállóságát és sajátos módszerét. Teilhardnak sikerült saját életében megvalósítania ezt az összhangot; ezért példakép lehet ma is mindazok számára, akik a hit inkulturációját keresik.

Teilhard szaktudományos munkásságából kiindulva olyan átfogó víziót dolgozott ki, amely megvilágítja az emberi erőfeszítés értelmét: a világfolyamat genezis, lényegében a tudat növekedése (párhuzamosan az anyag bonyolódásával), mígnem megjelenik az öntudatos szellem, az ember; ezután a fejlődés autó-evolúció lesz, vagyis a szellem szféráját most ár az öntudatos és szabad ember irányítja. A felfelé ívelő fejlődés sikerét csakis egy már létező, transzcendens Ómega-pont (igazában a feltámadt és egyetemessé vált Krisztus) „amorizáló”, szeretettel ható, egységesítő energiája biztosítja. Nélküle, a Feléje való kitárulás nélkül nem valósíthatja meg rendeltetését az emberiség.

Teilhard már a két háború között felhívta a figyelmet arra, hogy valami „nincs rendjén” az ember és az Isten között. A növekvő ateizmus és egyre előretörő elkereszténytelenedés okait kutatva, az általánosított evolucionizmusból kiindulva olyan dinamikus keresztény világnézetet vázolt fel, amely teljes humanizmusával és krisztocentrikus beállítottságával új *látásra* nevelheti a keresztényeket.

1936 októberében Pekingben *a világ megtéréséről* elmélkedik. (Tulajdonképpen egy olyan „jelentés”-ről van szó, amelyet a kínai apostoli delegáció egyik tagjának kérésére Teilhard Rómának szánt. Eredeti címe ez volt: „*A l'usage d'un Prince de l'Eglise*”. Vö. *Teilhard de Chardin, Oeuvres 9: Science et Christ*, 155skk). Miután sorra vette a modern hitetlenség okait és rámutatott a helytelen keresztény magatartásra, *hármass feladatot* jelölt meg a teljes vízió kidolgozásához:

a) Ki kell fejteni (a „*Philosophia perennis*” vonalában maradva) az evolúció helyes fizikáját és metafizikáját. A helyesen értelmezett fejlődésmélelet nem vezet a materializmushoz. Ellenkezőleg: új spiritualizmus forrása lehet, ha megmutatjuk, hogy a szellem felé összpontosuló fejlődésnek a mozgatója csak egy személyes Központ lehet.

b) A dogmatika feladata az lenne, hogy olyan krisztológiát dolgozzon ki, amely figyelembe veszi a modern természettudományokat és megmutatja Krisztus szerepét az anyagi világ megszentelésében és átalakításában, kibontva Szent Pál és az egyházatyák tanítását Krisztus és a teremtés viszonyával kapcsolatban.

c) A misztika (lelki élet teológiája) és a morális pedig, az előbbiekre támaszkodva, kidolgozná az emberi erőfeszítés evangéliumi teológiáját. Meg kell mutatni, hogy az emberi tevékenységnek isteni értéke van: együttműködés a Teremtővel és a világot megszentelő Krisztussal.

De Teilhard nemcsak a feladatot jelölte ki: ő maga igen sokat tett, hogy erre a teljes látásra elsegítse kortársait. Műve éppen az említett három területen mutat fel sok új meglátást; időszerűségét általánosított evolucionizmusa, krisztocentrikus teológiája és teljes humanizmusra törekvő misztikája ismeretében értjük meg.

* * *

Teilhard de Chardin életművét már megismerhette a magyar közönség főleg két vaskos kötetből: Golen Károly P. Rezek Román fordításaiból állította össze a Szent István Társulatnál 1980-ban megjelent *Út az Ómega felé* című antológiáját (686 oldal); én magam Golen Károssal együtt szerkesztettem és Rómában kiadtam 1984-ben a *Vallomások Teilhard-ról* c. 377 oldalas gyűjtőkötetet, szakemberek tanulmányait Teilhard-ról. Ezenkívül P. Rezek Braziliából hazaküldött fordításai és kommentárjai, valamint e sorok írójának 1965

óta megjelent tanulmányai segítettek Teilhard megismertetésében. A mostani válogatást inkább a felnövekvő új nemzedéknek szánjuk.

Az itt közölt Teilhard-i szövegek jobb megértése végett most még összefoglalom az 1924-es *Világmindenségem* alapján Teilhard lelki üzenetét. (Megjelent a *Tudomány és Krisztus* című kötetben, São Paulo, 1972, 59–117: Rezek R. fordítása.)

A bevezető jól jelzi nemcsak azt, milyen „műfajú” az esszé, hanem kezünkbe adja Teilhard egész „missziójának” kulcsát. „Mivel engem a sors a Világnak olyan kiváltságos útkereszteződésére állított, ahol papi és tudományos kutatói minőségben rendkívül kitágítóan és változatos fokon éreztem magamon átáramlani az emberi és az isteni erők kettős folyamatát; mert ilyen szerencsés helyzetben, két világ határán, rendkívüli barátokra találtam, akik megnyitották szellememet, és hosszú alkalom is adódott, hogy világképem megérjen és megszilárduljon: ezért azt gondolom, hogy hűtlenséget követnék el az Élettel szemben és azok iránt is, akik rászorulnak segítségemre (mint ahogy nekem is szükségem volt mások segítségére), ha nem kísérelném meg közölni velük annak a nagyszerű világképnek vonalait, amely huszonöt éves eszmélődés és sok-sokfajta tapasztalat során tárult elém”.

Teilhard víziójának filozófiai alapja a „teremtő egyesülésről” szóló elgondolása. A „Világmindenségem” I. része azokat az alapelveket foglalja össze, amelyekre erkölcsi és vallási (krisztológiai) gondolatvilága épül. Ezek az elvek: a tudat elsősége, hit az életben, hit az abszolútban, az egész elsősége. Jegyezzük meg, hogy ezek az elvek (ha úgy tetszik „posztulátumok”) irányítják főműve, *Az emberi jelenség* fenomenológiáját, illetve „hiperfizikáját” is, tehát a világ és az ember genezisének szemléletét. Erre az alapra épül tehát vallásos eszmevilága, amelynek lényegét az „*egyetemes Krisztus*” eszméje sűríti össze. Erről szól a II. rész, amely minket most közelebbről érdekel. „Ebben a fejezetben arra szeretnénk rámutatni, hogy a kereszténység annyira megkapja teljes értékét a teremtő Egyesülés eszméinek keretében, hogy a teremtő Egyesülés elméletét már nem olyan filozófiának kell tekintenünk, amelyet megerősítenek és felváltanak a keresztény szempontok, hanem inkább azt érdemli meg, hogy a Megtestesülés hitének filozófiai kiterjesztéseként tekintsük”. Akik Teilhard sajátos módszerét tanulmányozták, rámutattak arra, hogy milyen fontos nála a „koherencia”: a minket körülvevő (fejlődő) világ mai értelmezése és a kereszténység közötti *harmonikus összefüggés*. E koherencia, a világ tárgyilagos és teljes elemzése és az újraértelmezett kereszténység konvergenciája, illetve harmóniája szüli a „látást”. Helyesen jegyzi meg N. M. Wildiers a *Tudomány és Krisztus* előszavában: „Az a harmónia, amely a kereszténység alapvető struktúrája és az összpontosuló fejlődés követelményei között megvan, Teilhard-nál olyan jelentős, hogy hite egyik ésszerű igazolási alapja (pl. az 1934-es, *Hogyan hiszek* című írásában). Egyébként is az összhang az igazság jellemvonása”.

Teilhard az egyetemes világfejlődést a szellem növekedésének tekinti: *montée de conscience*, *Az emberi jelenség* egyik alcíme szerint. E művében írja majd: „A Gondolat nemcsak részét képezi a Fejlődésnek, mint valami rendellenesség vagy epifenomén (felületi jelenség), hanem az Evolúció olyannyira visszavezethető a Gondolat felé való haladásra, olyannyira azonosítható vele, hogy lelkünk mozgása kifejezi és méri magának az Evolúciónak az előrehaladását. Az Ember felfedezi – Julian Huxley erős kifejezése szerint: – hogy ő maga nem más, mint az öntudatra ébredt Evolúció. Az a véleményem, hogy a modern szellemek (éppen azért, mert modernek és amennyiben modernek) nem találnak mindaddig megnyugvásra, amíg nem helyezkednek erre a nézőpontra. Mert a csúcsponton és kizárólag csak ezen a csúcsponton vár rájuk a megnyugvás és a megvilágosodás.”

A világfejlődés, a teremtő egyesülés végpontja az „Ómega”. Mondanivalója lényegét ő maga így foglalja össze: a) A kinyilatkoztatott Krisztus nem más, mint az Ómega. b) Krisztus Ómegaként mutatkozik minden dologban, megtapinthatónak és kikerülhetetlennek. c) Mivel Krisztus Ómega lett, ezért Megtestesülésének küzdelmes munkája révén Reá hárul az a feladat, hogy meghódítsa és lélekkel járja át a Világegyetemet. A következőkben ezeket a

tételeket fejti ki, főleg Szent Pál kozmikus krisztológiájára hivatkozva. (Gyakran idézett helyek: Kol 1,15–20; 2,10; 3,11; Ef 1,10; 4,9; Fil 3,21; 1Kor 15,28). Ezenkívül utal Szent János prológusára.

Nincs itt szó önkényes konkordizmusról, vagyis a kinyilatkoztatás és a modern világkép erőltetett összeegyeztetéséről. Természetesen az evolúció a modern kor felfedezése. De ma már a teremtést nem képzelhetjük el statikusan, tehát mintha a világ Isten teremtő aktusára egy csapásra készen jelent volna meg. Ha a világot állandó teremtésnek fogjuk fel, egyáltalán nem kerülünk ellentétbe a teremtés hitével, hiszen a teremtett lény állandóan, létében függ a teremtő Aktustól. Erre annakidején P. Sertillanges domonkos nagyon jól rámutatott a teremtés eszméjéről írt könyvében, amelyet Teilhard is örömmel üdvözölt. Nos, ha Isten mindent Krisztusban és Krisztusért teremtett, és minden Krisztusban áll fenn, ahogy Kol 1 Krisztus-himnusa tanítja, akkor azt mondhatjuk, hogy a fejlődő világegyetem Ómegája nem más, mint Krisztus; a teljes Krisztus, aki Testében – az Egyházban és annak kiszélesedésében – növekszik a Plérómáig, a végső beteljesedéséig. Ilyen értelemben beszélhetünk „krisztogenezisről” amely – Teilhard szerint – az antropogenezis folytatása más szinten, természetfeletti síkon. Mivel pedig az Eucharisztia a Megtestesült Ige jelenléte közöttünk, a meghalt és feltámadt Krisztus misztériumának megjelenítése, és mivel főleg általa „épül ki” Krisztus Teste, az egész világfolyamatot úgy tekinthetjük, mint a teremtett világ készülődését, illetve előkészítését a konszekrációra. Az Eucharisztia „kiszélesítéséről” ezeket írja Teilhard: „Amikor elhangzanak a szentségi szavak: »Hoc est Corpus meum«: ez az én Testem, akkor a »Hoc« elsősorban a kenyeret jelenti. De másodlagosan, a természet második fázisában, a szentség anyaga maga a Világ, amelyben szétárad az Egyetemes Krisztus emberfölötti jelenléte, hogy beteljesítse ezt a Világot. A Világ az a végleges és valóságos Ostya, ahová lassacskán leszáll Krisztus: s ezt Ő saját természetének beteljesítéséig folytatja. Öröktől fogva egyetlen szó és egyetlen működés tölti be a dolgok egyetemességét: »Hoc est Corpus meum«: ez az én Testem. Minden csak azért dolgozik a teremtésben, hogy közlelről vagy távolról a Világegyetem konszekrációját segítse előbbre jutni.”

Teilhard „pánkrisztusi” tanában nem kell burkolt panteizmust keresnünk. Ő maga vigyázott arra, nehogy ilyesmit véljenek felfedezni nála. „Egyetemes Krisztusa” nem valami „genózis” szülötte, hanem a Názáretben született, kereszten meghalt, majd feltámadt történeti Krisztus folytatása, „kiterjesztése” ahogy ő mondja. Tehát arról van szó, hogy Teilhard teljes következetességgel – a hit merész szárnyalásával – kitágítja látókörünket: megmutatja annak a Pantokrátornak kozmikus és felmérhetetlen hatásait, akiért minden lett, akiben minden fennáll, és aki majd visszaviszi a mindenséget az Atyához, hogy Isten legyen minden minden(ek)ben. Azoknak, akik azt gondolnák, hogy a történeti Jézus alakját elhomályosítja vagy profanizálja, Teilhard ezeket a megrendítően szép sorokat írja, mély, őszinte Jézus-áhitatáról tanúskodva: „Krisztus először is saját magában tapasztalta meg az *egyéni* emberi szívet, azt, amely kínjainknak és boldogságunknak forrása. De Benne nemcsak a tökéletes, az ideális ember, hanem a totális ember: az, aki saját tudata mélyén minden ember tudatát egyesítette. Ezért az egyetemest kellett megtapasztalnia. Próbáljuk csak egyetlen óceánba gyűjteni mindazt a rengeteg szenvedést, reményt, félelmet, küszködést, boldogságot, aminek minden egyes ember csak egy kis cseppje. Ebbe a határtalan tengerbe merült Krisztus, és minden pórúsán át az egészet szívta magába. Hatalmas Szívébe ezt a háborgó tengert hagyta özönlöni, s aztán saját életének ritmusához mérten fogta igába szilaj hajkait és árvait. – Íme ez a jóságos és imádkozó Krisztus szeretettől izzó életének értelme. Ez az Ő agóniájának megfejthetetlen titka. S ez kereszthalálának mindent fölülmúló érdeme is”.

Milyen erkölcsi és spirituális irányelvek következnek az Egyetemes Krisztus látomásából? Teilhard ezeket foglalja össze a „Világmindenségem” III. részében. „Annak a kereszténynek szemében, aki arra szenteli magát, hogy a világot Krisztusban egyesítse, az erkölcsi és misztikus benső élet munkája teljes egészében visszavezethető két lényeges,

egymást kiegészítő mozzanatra: meghódítani a Világot, és a Világ fölé emelkedni. Ez a kettős mozgás természetszerűen születik egymásból, s ugyanannak a törekvésnek két, egymásba fonódó formáját jelenti. Ez az egyetlen szándék pedig: Istenhez kapcsolódni a Világon át”. Ezután kifejti a kibontakozás és a kisebbedés két egymásba fonódó mozzanatát, *Az isteni miliő* két első részét. Egy bizonyos morális felfogással szemben, amely főleg a szándékot hangsúlyozta, Teilhard kiemelte a létrehozott mű fontosságát abban a világegyetemben, ahol minden a szellemért, végső soron pedig Krisztusért valósul meg. Minden tettünkkel erőfeszítésünkkel (hétköznapi munka és tudományos kutatás stb.) hozzájárulunk ahhoz – ha hiszünk és szeretünk –, hogy kialakuljon a teljes Krisztus.

De a világ meghódítása a fejlődés elősegítése csak úgy lehet gyümölcsöző, ha fokozatosan elszakadunk a világtól, fölébe kerekedünk. Ez nem a középkori „fuga saeculi” (menekülés a világtól), hanem a növekedésben szükséges „passzivitások”, kisebbedések, végső soron a halál elfogadása. Minden erőfeszítés küszködéssel jár: a belső kibontakozás és a világ igazi haladása (a nagyobb szellemiség, a lelki energiák felszabadítása) feltételezi azt, hogy „kiszakítjuk magunkat önmagunkból, önmagunkon túllépünk, elveszítjük saját énünket”... „Fölfelé tartani ilyen szüntelen megfosztódásban: ez már a Kereszt útja”. „A növekedésnek végeredményben csak annyiban van értelme és célja, amennyiben lehetővé teszi, hogy tágasabb hely ajánlkozzék az isteni érintkezés számára”.

Ez a növekedés és kisebbedés csak Krisztus erejével lehetséges. Ő alakítja át a világot és önző szívünket. Miután már küzdöttünk a világban lévő rossz (a bajok, a szenvedés, a halál) ellen – és ebben a küzdelemben Isten áll mellettünk! –, miután eljutottunk erőfeszítésünk maximumáig, akkor átadjuk magunkat az isteni akaratnak azzal a tudattal, hogy minden javukra szolgál azoknak, akik hisznek és szeretnek. De ennek feltétele az, hogy valóban *higgyünk!* „Csak abban a mértékben születik meg Isten, amennyiben hisszük, hogy ezt az egyensúlyt (az aktivitás és a passzivitás egyensúlyát) Ő teremti meg: *Diligentibus omnia convertuntur in bonum* (Róm 8,28), akik szeretnek, azoknak válik javukra minden. De ha egyszer eleget tettünk ennek a két föltételnek (becsületesen küzdünk, és bizalmunk teljes), akkor a Világ legsötétebb is legszörnyűbb régiója és mindennél ragyogóbbá és istenibbé válik. A Világ számtalan szolgasága és csalódása mögött felvillan Krisztus mindent átglyúró (plazmatikus) hatalma, átformál minket és helyünkbe lép”. Érdekes megfigyelnünk: Teilhard a most idézett szövegben spontánul egymással helyettesíti a hit, a szeretet és a reménység természetfeletti aktusait, annyira szervesen látja a keresztény élet hármasság-egy aktusát.

Nincs tehát igazuk azoknak, akik azt vélik, hogy Teilhard szinte automatikusnak fogta fel a haladást, vagy nem különböztette meg a természetet a természetfelettől. Mennyire hangsúlyozza azt, hogy a világ átalakulása Krisztus műve, és csakis „minőségi ugrás” révén következhet be a végső metamorfózis! „A Világ csak akkor érhet el Istenhez Jézus Krisztusban, ha teljes újraöntésen esik át, amelynek során látszólag teljes egészében, minden (földi érték) megtapasztalható kárpótlás nélkül süllyed el... Cselekvés és szenvedőleges magatartás: életünknek ez a két fele, természetünknek ez a két légzési ritmusa átalakult és kibontakozott a teremtő egyesülés sugaraiban. Bármit teszünk, Krisztust építjük. S bármit szenvedünk el, Krisztus cselekszik bennünk”.

Összefoglalva a keresztény lelkiség lényegét, ezeket írja Teilhard: „A hívő szemében nagy Testként tárul fel a Világmindenség... A misztikus látásmód csak föltárja, a misztikus tevékenység pedig csak előmozdítja a Világ egyetemes és szentségi konszekrációját. – Ezért tehát a keresztény számára a lelki élet végeredményben a következőre vezethető vissza: megszentelni (konszekrálni) a Világot olyan teljes hittel, amely a másodrendű okok vég nélküli hálózatában Krisztus szerves befolyását tárja fel; és egyesülni a Világgal oly hűségesen, hogy minden alkalmat megragad a növekedés érdekében, és elfogad mindent, ami tuszkolja a halál felé (= meghalásra ösztönözni)”.

Az 1924-es *Világmindenségem* című meglátásokban igen gazdag esszét elemezve és kommentálva bemutattuk Teilhard lelki üzenetének lényegét. Teilhard víziójának időszerűsége vitathatatlan. A II. vatikáni zsinat „*Gaudium et spes*” kezdetű konstitúciója pl. így tükrözi Teilhard alapgondolatát: „Isten Igéje, aki által minden létrejött, maga lett testté, és az emberek földjén lakott. Ízig-vérig emberként belépett a világtörténelembe, hogy azt is magához emelje és magában összefoglalja (vö. Ef 1,10). Ő nyilatkoztatta ki nekünk, hogy „az Isten szeretet” (1Jn 4,8). Egyúttal arra tanít bennünket, hogy a szeretet új parancsa alaptörvény az emberi tökéletesedésben és így a világ átalakításában is...”

* * *

Jegyzet a szövegválogatásról

Votisky Éva életrajzi összeállítása után főleg olyan írásokból válogattunk, amelyek Teilhard személyes vallomásai. *A mindenség himnusza* című válogatás (P. Rezek fordítása, Ahogy lehet 1970) is hozza az itt elsőnek közölt *Mise a világ felett* című elmélkedést, továbbá több részletet *Az isteni miliő* (erőtér) című lelkeségi könyvből (sok más rövid idézet mellett, amelyeket különböző írásokból válogattak).

Itt most nem akartuk szétszabdalni *Az isteni miliő* szövegét, hanem hosszabb összefüggő részt közlünk a könyv törzsrészből (I. rész, 4–6. pont, II. rész 1–3. pont). Teljes egészében közöljük viszont az 1950-es *Az anyag szíve* című vallomást, amely utolsó összefoglalása Teilhard lelkeségének, Krisztus-központú víziójának.

Nem közlünk részletet *Az emberi jelenségből*, Teilhard főművéből, egyrészt mivel ez leginkább ismert, hiszen nemcsak külföldön jelent meg P. Rezek fordításában, hanem itthon is 1973-ban (másodszor 1980-ban) a Gondolat kiadónál Rónay György és Bittei Lajos fordításában; másrészt mostani válogatásunkban nem Teilhard tudományos munkásságára és filozófiájára helyeztük a hangsúlyt, hanem lelkeségére, misztikájára.

Votisky Éva az életrajzi összeállításhoz felhasználta a következőket:

- Johannes Hemleben: *Teilhard de Chardin*, Rowohlt, 1966.
- Pierre Leroy S.J.: Pierre Teilhard de Chardin, amilyenek én ismertem in: *Vallomások Teilhard-ról* (Róma).
- Golen Károly: Teilhard de Chardin életének jelentősebb eseményei, in: *Út az Ómega felé* (Szent István Társulat).

Budapest, 1999. húsvét

Szabó Ferenc S. J.

Votisky Éva: Teilhard de Chardin élete

Bevezető P. Leroy: *Teilhard portréjához*

Paradoxon ez a pap, aki a látszat szerint ítélve oly kevéssé egyházas, aki minden értelmiségi körben, még a legkevésbé vallásosakban is megfordul: ott látjuk a gondolkodás élvonalában, és életét arra szenteli, hogy az ember állati rokonságát tanulmányozza.

Paradoxon a múlt tudományának ez a tudós szakembere, aki csak a jövő iránt érdeklődik.

Kétségtől P. Teilhard mindez, de mindenekelőtt pap, mélyen az Egyházhoz és dogmáihoz tapad; a végsőig hűséges marad a zaklatások, a nehézségek és a különböző oldalakról jövő sugallatok ellenére.

P. Pierre Teilhard de Chardin félelmetes korban élt. Tanúja volt a modernista válságnak és az általa okozott aposztáziáknak; kiűzték országából igazságtalan politikai viszályok következtében; amikor pedig elérkezik a férfikorba, a rettenetes 1914-es világháború ragadja magával. Néhány évvel később forradalmak rázkódtatják meg azokat a társadalmakat, amelyek századokon át mozdulatlanoknak tűntek. Látja, amint a vad erők elszabadulnak és az egész világot egy második világháborúba sodorják. Kínában (Pekingben) van, amikor felrobban az atombomba Hirosimában és Nagaszakiban. Őt magát nem értik meg és hallgatásra ítélik, szorongásoktól szenved, amelyek időnkint szinte összezúzzák. Lett volna rá oka, mint sokaknak, hogy bezárkózzék a magányba és elhagyja a cselekvés területét. De magatartása egészen más. Nem a kiábrándultságot, sem a keserűséget viszi át a gyakorlatba és prédikálja maga körül, hanem az optimizmust. Nem ócsárolja az emberek akarhatnáságát és a világ zűrzavarát, – elvből visszautasítja, hogy higgyen a rosszban: amikor kénytelen megtapasztalni, akkor is azt veszi észre, ami megment, nem azt, ami elítél. Olyan szellemi magatartás ez, gondolhatná az ember, amely nemigen teszi lehetővé, hogy elérje az igazságot! De vajon, ellenkezőleg, nem éppen ezzel, egyedül ezzel a magatartással fedezhetjük fel az igazságot? (...)

Eltökélt optimista, Krisztus szenvedélyes tanítványa volt P. Pierre Teilhard de Chardin. Egy olyan kereszténynek a képe, aki ennyire bíz a világ és az Ember jövőjében, könnyen kételkedő vállrándítást vált ki és talán csak jobban elmélyíti szkepticizmusunkat, minthogy szellemünk egyre inkább megzavarodik az anyag szorongató gazdagsága és saját következetlen magatartásunk láttán; lelkünket megrendítik a mai események és a holnap fenyegetései; szellemünk nyugtalan és retteg. Sokan azt gondolják, hogy – sajnos! – a valóságnak semmi köze az Eszményihez! Ezeknek a kiábrándult szellemeknek P. Teilhard élete választ ad.

(P. Leroy: „P. Teilhard de Chardin, amilyenek én láttam”, in: *Vallomások Teilhard-ról*, 96–97.)

Ifjúkor, tanulmányok, jezsuita kiképzés (1881–1913)

Pierre Teilhard de Chardin 1881. május 1-jén született a franciaországi Clermont-Ferrand-tól délre eső Auvergne, egykori hercegség Sarcenat vidéki udvarházában. Szüleinek negyedik gyermeke volt. Apja, Emmanuel, és édesanyja, Berthe Adèle Dompierre d'Hornoy is az Auvergne-i nemességből származott. A családon belül tizenegy testvérével együtt nevelkedett.

Gyermekkorában apjával, a tekintélyes földbirtokos vadásszal és természetbaráttal bejárta a Puy de Dôme magasra törő lankáit. Sétáik alatt keltette fel az apa fia érdeklődését az

ásványok, növények, rovarok, meg a madárvilág iránt. Ugyancsak apja látta el a Clermont-Ferrand-i városi könyvtárból kölcsönvett olvasnivalóval.

Vallásosságát édesanyjának köszönhette. Ő ültette el a gyermek lelkébe a Kis Jézus és a Szent Szív tiszteletét. A jámbor és buzgó édesanya semmit sem örökölt nagybátyjától, Voltaire-től, annak ironikus szelleméből, hitehagyottságából.

A kisfiút leginkább a maradandóság érdekelte. Amikor egy-egy vasdarabot talált, mint legdrágább kincsét féltve rejtette el. Annál nagyobb volt kétségbeesése a rozsdafoltok megjelenésekor. Kárpótlásul áttetsző kvarckristályokat gyűjtögetett, később a természet változékonyságára figyelt fel, és egyre inkább kibontakozott a növények és rovarok iránti lelkesedése. A fiúnak a valóságos léthez volt érzéke, de ha ebben változás történt, elbizonytalanodott. A fejlődéstan későbbi teoretikusát fiatal korában erősen nyugtalanította, ami kockázattal, a pusztulás veszélyével járt.

Tizenegy éves koráig szülei és német nevelő kisasszonya irányítása mellett otthon tanult, akkor kellett elhagynia „zöld paradicsomát”. A mongréi jezsuiták Lyontól 25 km-re északra fekvő Villafranche-sur-Saône-ban lévő gimnáziumába írták be. Akkoriban még négylovas kocsikon küldték a kiváltságos helyzetű szülők fiaikat a híres és szigorú internátusba. 1892. május 26-án itt volt első áldozó. Ezen az emlékezetes ünnepnapon édesanyja is jelen volt. Az 1895–97 közti időből neve a mintadiákok kifüggesztett névsorában a komor épület belső folyosóin ma is látható. A gimnázium a humanista oktatás mellett súlyt fektetett a természettudományos tantárgyakra is. Az 1897-ben letett sikeres záróvizsgát követően a 16 éves ifjú Clermont-Ferrand-ban matematikából kiegészítő képzésben részesült.

A Mongréban töltött diákévek alatt érlelődött meg benne, hogy maga is belép a spanyol Loyolai Ignác alapította jezsuita rendbe. Elhatározása 1899 márciusában vált valóra, amikor novíciusként felvették az Aix-en-Provence-i jezsuita újoncházba. Az engedelmesség veleszületett tulajdonsága volt. Hiába gondolkozott később bármilyen eltérőn is az előírt normákról, adódhattak közte és felettesei közt komoly nézeteltérések, végső soron egész életében követte a „fönről” kapott utasításokat. A rendi fegyelem megtartásának és az előjárók tekintélyének tisztelete a „maradandóságot” jelentette számára. A noviciátus idején őszinte, egész életre szóló barátság szövődött Teilhard és két rendtársa, Pierre Charles (1883–1954) és Auguste Valensin (1879–1953) között, akiknek lelki támogatására mindenkor számíthatott.

A Rue Lacépède-en épült Collège Catholique templomának márványos ridegsége ma is borzongásra készítet. A novíciusok még a szünidőt sem tölthették családjuknál, hanem Saint Joseph-du-Thonolet-ben, a vidéki házban. Innen barangolta be a természetre éhes ifjú az Aix-i vidék elragadó környékét, amely az öskeresztények idején jelentős szerepet játszott.

1900 októberében juvenátusba került, nyelvi és irodalmi tanulmányokat folytatott Laval-sur-Mayenne-ben. Itt került sor 1901. március 25-én első fogadalmára.

1902-ben a jezsuitákat száműzték Franciaországból. Valamennyi rendházat fel kellett számolni és működésüket külföldre helyezni. Az angliai Csatorna-szigetek egyike, Jersey lett a rendi képzés központja. Ennek Bon Secours házában Pierre Teilhard is folytathatta tanulmányait 1901 októberétől 1902 októberéig. Majd három évig a Saint Louis-i házban élt és filozófiával foglalkozott. Ezután kapta meg az első kiküldetésről szóló értesítést. Fizika és kémia tanárként került Egyiptomba, a kairói Collège de Sainte Famille-ba.

* * *

1905. augusztus 22-én lépett először Afrika földjére. Szinte elvakították az új benyomások. Nyugodt, szemlélődő alaptermészetének köszönhetően azonban rövidesen rendet teremtett önmagában. Bizonyíték erre a szüleivel, s főleg Marguerite-Marie (Guiguite), kedvenc húgával (1883–1936) folytatott levelezése. Ebből kiderül akkori

gyűjtőszennvedélye: bogarakat, hernyókat, lepkéket, skorpiókat, gyíkokat, kígyókat, madarakat gyűjtött, majd jegyzékbe foglalva küldte Franciaországba. A levelekben Egyiptom politikájával, a mohamedán vallással nem foglalkozott. Természeti ábrázolásaiban már akkor megmutatkozott az útleírás későbbi mesterének stílusa. „Múlt vasárnap megpróbáltam elfeledni a Mokattam lejtőin tartott első tanítási óráimat, amikor csodálatos látványban volt részem. Azon az estén megmutatkoztak Kelet színei: a Mokattam oldalai és a kalifásírok aranyként ragyogtak, a magaslatok ibolyakéken fénylettek és az egész várost orgonalila por fedte.”

A fiatal tanár eleinte nehezen boldogult az arab tanítványokkal, főleg a nyelvi problémák miatt. Az idő múlásával örömet jelentett számára a tanítás. A tanulmányai során felhalmozódott, félig megértett igazságok tanítás közben tárultak fel előtte: „tanítva tanulok” – írta egyik levelében.

A leendő pap kötelességei közé tartozott a misénél a ministránsok irányítása. Leveleiben bevallja, inkább tanít, mint katekézist tart. Kötelességből vesz részt az előírt lelkigyakorlatokon is. Honvágyát magának sem vallotta be, bár a levelekből kitűnik, hogy hosszú a három év, amit hazájától távol kellett töltenie. Ugyanakkor hálás szüleinek, s boldog, hogy ezt a pályát, hivatást választotta.

Egyiptomi tartózkodása alatt meglátogatta persze a gizehi és sakkarai piramisokat, Luxorban és Karnakban a templomokat, a királysírok völgyét. De ha összemérjük érdeklődését mindazzal, ami a természetben mászik és repül, az ásványokkal, kövületekkel, geológiai földrétegekkel, akkor törődését a Nílus-vidék történelmével és egyedülálló műemlékeivel jelentéktelennek mondhatjuk. A lakosság életében nem mélyedt el annyira, hogy megtanulja az őslakosok nyelvét. Tanítványairól szinte semmit nem tudunk. A sivatagon keresztül, a Nílus partjai mentén és a deltatorlat nádasaiban legszívesebben egyedül barangolt.

1908 nyarán előljárói döntését engedelmesen elfogadva várta, hogy Egyiptomból visszarendeljék tanulmányai folytatására, az angliai Sussex grófságba.

* * *

A következő négy évet a Canterbury közelében lévő Hastings feletti dombra épült „Ore Place”-ban töltötte többek között Charles és Valensin rendtársaival. Baráti körükhöz ez idő tájt Pierre Rousselot is csatlakozott, aki pár év múlva, 1915-ben, életét vesztette a háborúban. 1911. augusztus 24-én történt a pappá szentelése. Másnap mutatta be – szülei és néhány testvére jelenlétében – az első szentmiséjét. Ugyancsak Hastings-ben folytatta természettudományos kutatásait. A paleontológia válik sorsdöntővé számára. Míg Weald kövületekben gazdag vidékét járta, felderenghetett benne a szervetlen anyag és a szerves lények fejlődésének akkoriban még erősen vitatott gondolata. Anglia volt a Föld, a növényzet, az állatok és az ember kialakulása fejlődéstörténetének szülőhazája. Lyell, a geológus, a világotató Darwin és a biológus Huxley alapozták meg a látható világ ismeretelméletét. A huszadik század elején ugyan már nem éltek, azonban elméletük – Ernst Haeckel lelkes közvetítésével – diadalmasan érvényesült Közép-Európában. Teilhard-t, a fiatal jezsuitát lelkesítették ezek a felismerések. Ugyanakkor Németországban a jezsuita rend hívei elkeseredett harcot vívtak a fejlődéstan ellen Haeckellel és monisztikus követőivel.

A fejlődéstan elismerő természetkutatók nagy részének az volt a reménye, hogy az új eszme nem egyeztethető össze a keresztény tanítással, miszerint a világot Isten teremtette. Henri Bergson kísérelte meg *A teremtő fejlődés (L'Évolution créatrice)* című könyvében filozófiai úton ezt összehangolni. Bergson könyve nagy hatást gyakorolt Teilhard-ra. Ráértett, hogy a szellem és az anyag, a teremtés és a fejlődés áthidalása szerepel ebben a műben.

Hastingsben a két sorsdöntő hivatástudat – a természettudós paleontológus és a katolikus pap – egymástól függetlenül működött Teilhard gondolataiban. Életcélja lett, hogy e két területet összehangba hozza egymással. Henri Bergson zsidó származású francia filozófus volt. Mindketten evolucionisták, de a fejlődést eltérően értelmezték. Bergson felfogása szerint a világ egy forráspontból kiinduló, szétszóródó sugárkéve, Teilhard egyik korai megfogalmazásában, *A Teremtő Egyesülésben* (*L'Union Créatrice*) viszont világképét egy konvergens, összpontosuló sugárkéve jelképezi. A fókusz a fejlődés csúcspontja, mely a végtelenbe táguló felületről gyűjti egybe a sugarakat. Az ifjúkori szubsztancia, a vas helyett most már a szellem képezi a világ szilárd alapját.

1912-ben jezsuita felettesei Párizsba küldték, ahol mintegy két évig tanult a nemzetközileg elismert Marcellin Boule (1861–1943), a paleontológia és őstörténet professzorának irányítása mellett, míg földtörténeti ismeretei képzett szaktudássá váltak. Párizsban ez idő tájt két egyetem működött: a Sorbonne, Descartes (XVI. sz.), és a Collège de France, Pascal (XVII. sz.) szellemében. Párizs volt a nyugati biológia központja. Teilhard, a fiatal jezsuita a Muséum d'Histoire Naturelle (Természettudományi Múzeum) munkatársa lett. Naponta a jezsuiták Montmartre-i kis kápolnájában misézett, munkahelyén az őslénytan, az embertan és az őstörténet legújabb kutatásaival foglalkozott. Vállalta a vallás és a természetkutatás – a hit és a tudás – összehangolásának óriási kísérletét, bár tudta, hogy ez milyen veszéllyel jár. Munkássága szellemi vitatéma lett.

Marcellin Boule irányítása mellett folytatott tanulmányai befejeztével Henri Breuil abbéval (1877–1961), az „őstörténet pápájával” és Hugo Obermaier, madridi egyetemi tanárral 1913-ban megtekintette a Santander melletti nevezetes Altamira barlangot, és részt vett az észak-spanyolországi ásatásokban.

Azt remélte, hogy akadémiai tanulmányai alapján a paleontológia doktorává avatják. Közben azonban másképp alakultak az események, mert kitört az első világháború.

Az I. világháború, a tanulmányok befejezése (1914–1923)

Harminchárom éves, amikor 1914 decemberében behívják mint szanitécet. Még e hó 15-én a marokkói lövészek 8. ezredével, a későbbi 4. Zuáv ezreddel szülővárosából a harcérre indul. Majdnem minden frontszakaszon nehéz évek következnek. Ypres, Arras, Compiègne, Reims, Verdun, Nieuport, Soissons, Châlon-sur-Marne és végül a Vogézek területe, ahonnan Colmaron és Strasbourg-on keresztül vonul a győztes csapat Kehlnél a Rajna-hídon át Németországba. 1915 májusában őrzővezetőnek léptetik elő. A háború végéig ebben a katonai rendfokozatban marad.

Teilhard nyitott szemmel látja maga körül a háború borzalmait. Sokszor naphosszat fekszik a sárban, a bombatölcsérekben, ellenséges pergőtűz belövései közben cipeli a lövészárkokból a sebesülteket a kötözőhelyre, megpróbál a haldoklóknak vigaszt nyújtani, és temeti a halottakat. Szünet nélkül egyszerre katona és pap. Legfőbb törekvése, hogy a nagyon nehéz helyzetekből is megtalálja a kiutat. 1916 májusától 1917 januárjáig Verdunnál szolgál az ezredével. Míg mások a kimerültségtől teljesen tönkremennek, vagy az állatias lét hatásán a lövészárkok fedezékében magukról is lemondanak már, addig Teilhard-ban egyre erősebben él a szellem. 1916-tól 1919-ig húsz esszét ír a vallásos élet és szemlélet központi kérdéseiről, sokszor a legnehezebb körülmények között. Amit további termékeny írói munkássága során létrehozott, csírájában már megvolt költői háborús írásaiban. Ezek lelkesedésből születtek, még nem mentek keresztül az ész szűrőjén, nem próbáltak intellektuális igazolásokat nyújtani sem a teológia, sem a természettudomány terén, hanem jó értelemben vett keresztény misztikus írások.

A kozmikus élet (*La Vie cosmique*) című első írásának a kelte: 1916. március 24. Meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy amit jóval később a nagy, átgondolt, sőt elbűvölő

alapművében, *Az emberi jelenségben (Le Phénomène humain)* kiteljesedve, lecsiszolva megírt, a háborús évek e korai esszéjében már részleteiben megtalálható. Ez az igazi Teilhard de Chardin, aki az átélt véres harcok után, a lövedékek robbanásai, a gépfegyverek kattogása, az aknák ropogása mellett, kihasználva a szünetet, írásban ad hangot víziójának. A háború tisztítótüzeiben született meg a római katolikus egyház modern misztikusa. E tanulmánya élére írt jelmondata: „Van egyesülés az Istennel, s van egyesülés a Földdel, de a Föld révén is lehet egyesülni az Istennel”. Ha elmélkedünk e három mondaton, megérthetjük az alapgondolatot: egyesülni a Föld révén Istennel.

Optimizmusa nem ismert akadályt. Majdnem másfél éven át segített a sárban, agyagban, vagy akár a verőfényben elvérzett haldoklóknak, s a fedezékben eltompult katonatársainak. Mindez erősítette az isteni erőben való bizalmát. *A kozmikus élet* c. esszéjét ebben a szellemben írta. Egyetlen himnusz ez Istenhez, a világban a világért, az egész mindenségért. Közben tudja, milyen veszélyes határmezsgyén jár misztikus „panteizmusával”, amit egyháza dogmájával összhangban akar értelmezni. Első esszéjét úgy küldte haza unokanővérének, Marguerite Teilhard-Chambon-nak, mint szellemi végrendeletét. Az természetes, hogy az ő segítségét kérte a kiadóhoz való továbbításhoz, hiszen együtt nőttek fel az Auvergne-i tájon, és őszinte baráti kapcsolatuk egész életükre szólt. *Egy eszme születése (Genèse d'une pensée, Lettres 1914–1919)* címen később megjelent leveleiben Teilhard neki tárja fel gyötrő problémáit, és mint pap hitvallást tesz, hogy az emberiséget szeretné szolgálni. Menedéket keres Marguerite megértő barátságában. Ugyanakkor vigasztalja, amikor, mint a Sion nővérek Notre-Dame-des Champs utcai nevelőintézet vezetőjét kell erősítenie a pedagógiai feladatok nehéz megoldásában. Vele osztja meg a Jelenések Könyvében, vagy Szent Pál leveleiben olvasott gondolatokat, de neki írja le a harcokban elszenvedett borzalmakat is. A maga helytállását csak szerényen említi meg. A háború éveiről, Teilhard eszmevilágának kibontakozásáról valójában ez a levelezés nyújt részletes tájékoztatást.

1915 augusztusában a hadosztályparancsban Teilhard dicséretet kap önfeláldozó magatartásáért, valamint 1916 őszén a verduni harcoknál tanúsított hősiességéért.

Amikor ezredét a frontról visszavezényelték, három írása lát napvilágot: *A világ újrateemtése* és *Az Isten országa* (kelt: Nant-le-Grand, Mosel, 1916. szept. 15., ill. szept. 20.), valamint *Krisztus az anyagban*, amelyet a Douaumont-i roham előtt írt ugyanott, 1916. okt. 14-én.

A háború alatt is minden alkalmat kihasználta, hogy misét mondjon, és ha a kedvezőtlen körülmények miatt nem volt más lehetőség, úgy akár a lövészárokból, akár fedezékben, rövid visszavonultságban naponta átgondolta az Eucharisztia misztériumát. Ezen elmélkedésekből jött létre a *Krisztus az anyagban* című írása, amelyben magának és a jelenkornak tudatosabb ismeretet ad az oltárnál végbemenő átváltozásról és az áldozásról. Abban a reményben küldte el kéziratát kiadásra a francia jezsuita rendtartomány folyóiratához, az *Études* szerkesztőségéhez Marguerite segítségével, hogy az esszé megjelenhet. A levelezésből tudjuk, hogy a szerkesztőnek, Léonce de Grandmaisonnak tetszett a kézirat, de a kiadásra nem volt lehetőség. Akkor még nem sejthette a 35 éves pap és frontharcos, hogy hátralévő életében még számtalan hasonló visszautasításban lesz része. Kéziratai sokszorosításban jártak kézről-kézre, úgyszólván csak tisztán geológiai, illetve paleontológiai munkái kerültek kiadásra. Teilhard bizonyára szenvedett a cenzúra szigora miatt, mégis mivel az egyház és a rend marad működésének alapja, sohasem merül fel benne, hogy e kettőtől elszakadjon.

Megjelent viszont még a háború idején, 1917 novemberében az *Études*-ben a *Visszavágások a frontra* című írása. A cikk első pillanatban nagyon eredetinek és érdekesnek mutatkozott.

Teilhard vágya, hogy Isten a világgal egyesüljön és maradandó béke legyen, pacifistának nem volt mondható. Életét a papi, szerzetesi pályának szentelte, a háborút a felsőbbrendű

életre születés elősegítéséhez szükséges erő kifejtésnek tekintette. Ha tétlenségre volt kényszerítve, haszontalan naplopónak érezte magát. Kereste a bevételeket, amelyek fizikai, lelki és szellemi erejét követelték. Ennélfogva érthető, mennyire nem örült, amikor 1917 januárjában felmentették egészségügyi szolgálatából, és tiszteletbeli ún. hordágyvivőnek, vagyis az ezred rendkívüli lelkipásztorának kinevezték. El kellett ezért hagynia eddigi, két éve már megszokott zászlóalját, és közvetlenül az ezredparancsnokság alá rendelték.

1918. május 26-án, rövid szabadsága alatt letette ünnepélyes szerzetesi fogadalmait Sainte-Foy-lès-Lyonban, ahová az angliai számkivetés után a rendtartomány noviciátusát visszahelyezték. Majdnem húsz évig tartott az út, míg a Jézus Társaság teljes érvényű tagjává vált. 1911-ben a pappá szentelését még nem fogta fel egész mélységében. 1916-ban, az oltárnál bemutatott szentmisék élményei nyitották fel belső látását: a kenyér és bor színe alatt rejtőző Feltámadt Krisztus hatására nyílt meg az út a kozmikus Krisztus felé. Papi tevékenységét próbálta összevetni Krisztus kozmikus létével *A pap* című elmélkedésében, amelyet 1916. július 8-án fejezett be Compiègne közelében. Nem csoda, hogy ez az esszé is azon írások egyike, amely a vallást keresők körében kézről-kézre járt töredékekben és kivonatokban, és csak 1965-ben került teljes szöveggel kiadásra.

A háború vége felé ezredét a francia harcfront déli szárnyára, a svájci határ közelébe helyezték át. Életében először lépett Elzász földjére, melynek népeit egyaránt formálta a francia és a német szellem. Hangulatosan jegyzi fel, hogy a fronthoz közeli faluban a plébános zsoltárokat énekeltet a szöke és jámbor gyerekekkel, harangszó hívja misére a hívőket. Derék, dolgoz a lakosság, ez jellemzi a vallásos németeket. Ez idő tájt foglalkozik a *Forma Christi* esszé írásával. Gondolatai a Pál apostol Galatákhöz írt levelének egyik mondata körül forognak: „Vivo autem – iam non ego: vivit in me Christus” Élek, de már nem én élek, hanem Krisztus él bennem (2,20.). 1918. december 22-re be is fejezi a november elején kezdett írást. Ekkor már végleg megtört a német hadsereg ellenállóereje.

Közben a Vogézek másik oldalán a németek elhagyják a négy éven át oly nagy áldozatok árán védett lövészárkok-állásaikat, és fegyelmezetten visszavonulnak a felső Rajna völgyébe. A győzelmes francia hadsereg pedig bevonul Mühlhausen, Colmar és Strasbourg városokba. Ez utóbbiban rendezett népünnepélyen Teilhard maga is elvegyül az ujjongó elzásziak forgatagában. Mély benyomást kelt benne a strasbourg-i dóm. Még ott írja meg cikkét: *Jegyzetek az új idők evangelizálásának szolgálatában* címen. Ebben arra hivatkozik, hogy a nagy hittérítők, de hitrombolók is, emberek voltak, akiknek szívében erősen lobogott az idők szelleme. Keresztényekhez intézett kiáltvány ez, s egyben kísérlet saját maga igazolására – in se ipsum. Helyzete valóban bonyolult. Az ortodoxokhoz tartozik, hívőnek számít, és a heterodoxokkal érez.

Két kis írás született még német földön, a katonai egyenruha letétele előtt: *Az ígéret földje* és *Az egyetemes elem*. Reménykedve küldte kéziratait az *Études* szerkesztőségébe, de Léonce de Grandmaison atya udvarias szeretettel tért ki a kiadás elől.

Január végén, február elején szabadságát Sarcenat-ban tölti szüleivel, Párizsban pedig meglátogatja unokanővérét, és előkészíti a polgári életbe való visszatérését.

Ezrede Strasbourg-t elhagyva átkelt a Rajnán, és a badeni táj gazdag csüireiben foglalt szállást. Innen kapott Marguerite levelet, melyben Teilhard a háborús évekre visszatekintve, teljes szívvel mond köszönetet: „Most biztosan nem kell még egyszer mondanom, milyen nagyon élveztem nemrég az együtt töltött napokat és mennyire számítok rá, hogy a mi fontos barátságunk valamilyen formában tovább segít bennünket és tovább fejlődik. Az igaz: a háborúért téged kaptalak ajándékkul. Amit ezen öt év alatt közösen nyertünk, hasznunkra kell, hogy váljon. Ki tudná elválasztani azt, amit az Urunk iránti szeretet egyesít? Mondtam neked: nagy szükségem lesz rád, hogy bizalommal feltárjam előtted, amit érzek és amit teszek”.

Párizs (1919–1923)

1919. március 10-én végleg leszerel, és azonnal felveszi a kapcsolatot a Természettudományi Múzeummal. A Sorbonne előadásait látogatja és a múzeum laboratóriumában dolgozik. Nem könnyű újra diákként elmerülni a tanulásban, amikor szívét a maga választotta megbízatás nyugtalanítja.

Az 1919. évi nyári szemeszter után szüniejét a kedvelt Jersey szigeten tölti. A növénytan szorgalmas tanulmányozása mellett – amit doktorráavatásához melléktárgyként választott – megírja *Az anyag lelki hatalma* (*La Puissance spirituelle de la matière*) címen azon kevés esszéjének egyikét, melynek kiadását harmincegy évvel később, 1950-ben még megérte. Ezt az esszét ismét túláradó költői hangon írja, mint az már a *Krisztus az anyagban* felcsendült. Teilhard-t evolucionista munkája miatt katolikus Haeckelnek hívták. Ugyanolyan joggal lehetne vallásos írásai alapján katolikus Nietzsche-nek is nevezni. Költői szárnyalású szövegének olvasásánál önkéntelenül Nietzsche stílusára gondolunk.

A háború utáni éveket Teilhard intenzív tanulással töltötte és sok emberrel találkozott. Marcellin Boule környezetében nagy diáksereg gyűlt össze, akik Franciaországban később a geológia, a paleontológia és az őstörténet legfőbb tanszékeire kerültek. A mintegy négy évvel idősebb Breuil abbén kívül, akihez életfogytiglani barátság fűzte, barátai közt találjuk.

Pierre Lamare-t, a későbbi geológust Bordeaux-ból, Alfred Lacroix-t és Gaudefroy abbét, az ásványtan tudósait, Pierre Termier-t, a geológust és Paul Rivet antropológust, a Musée de l'Homme alapítóját és más tudósokat. Nemzetközi együttműködés iránti vágya folytán, még a Hastings-i éveit alatt a Piltdown-ügy kellős közepébe került, és már 1921-ben szorosabb kapcsolatot tartott fenn a baseli kutatóval, Stehlinnel, a belga paleontológussal, Dollóval és az amerikai Grangerrel (Museum of Natural History, New York). Gaudefroy abbén keresztül ismerkedett meg Édouard Le Roy bergsonista filozófussal. A vele kialakult barátság mindkettejükre jó hatással volt.

Teilhard gyors egymásutánban szerezte meg bizonyítványait: 1919-ben földtanból, majd növénytanból, 1920-ban állattanból. Ez év húsvétjától dolgozott doktori disszertációján, melynek témája: *A harmadkor emlősszállatai és lelőhelyeik Franciaországban*.

Ezrede kérelmére 1921. március 21-én megkapta a „Becsületrend” kitüntetést az alábbi indoklással: „Kitűnő hordágyvivő, aki a négyéves hadjárat idején ezredének valamennyi csatájában, minden ütközetben részt vett, saját kívánságára a harcvonalban maradt, hogy közelebb legyen az emberekhez, akikkel megosztotta fáradtságait és a veszélyeket.”

Már tanulmányai idején, mint a geológia tanára tevékenykedett a párizsi Katolikus Egyetemen. Egy kis geológiai munkája, a *Jersey-sziget struktúrája*, amely Franciaország geológiai közlönyében már 1919-ben megjelent, mutatja, hogy mennyivel többet tud már e szakmából, mint azelőtt.

1922. március 22-én a természettudományok doktorává avatták. 1922 és 1923-ra kinevezték a „Société géologique de France” elnökévé, ami mutatja, hogy milyen nagyra értékelték az akadémián a most végzett tudóst.

Egy évvel később indult első kutatóútjára Ázsiába a Múzeum megbízásából és rendtársa, Emile Licent atya (1876–1952) meghívására.

Paleontológiai expedíciók Ázsiában (1923–1924)

A 42 éves tudós jezsuita atya második alkalommal hajózik a Földközi-tengeren keletre. 1923. április 10-én indul hajója Marseille-ből a Szuezi-csatornán és a Vörös-tengeren át Távol-Keletre, Kínába. Még nem sejt, hogy közel három évtizedig itt fog majd élni. Ceylonnál, Colombóban lép először Ázsia földjére. Malakka tengerszorost elhagyva, Szingapúrt, Saigont érintve érkezik végre a hajóút végállomására, hat és fél heti utazás után

Sanghajba. Május 23-án jutnak el Licent atyával Tiencsinbe, aki itt egy háromemeletes házat rendezett be Kína geológiai és paleontológiai múzeuma részére, ahová kilenc évi munkájának eredményeit gyűjtötte össze. Teilhard felismeri, hogy majdnem minden kincs a negyedekből, vagyis a föld legfiatalabb rétegeiből származik, tehát Kína földtana felderítését illetően nincs különös jelentősége. Licent atyával közösen tervezett Ordosz-területi expedíciótól – utazása eredeti céljától – reméli, hogy mélyebben bepillanthat a kínai talaj szerkezetébe, Ázsia szívébe.

A kis karaván július közepén kel útra. Két francia kutató két kínai szolgálával, akik a geológiai kutatásokhoz szükséges, egyelőre üres ládákat, kosarakat, tábori ágyakat, élelmet, nyeregszerszámokat gondozzák. Később kerül az expedícióhoz még tíz öszvér, három számár, öt hajcsár és a védelmükre szükséges csapat katona, mivel akkortájt nem volt veszélytelen Kínán és Mongólián keresztül az utazás. Kínában óriási áradások, éhínségek, pestis és rablók pusztítottak.

Mongólia belsejében hetekig tartó vándorlás után ér az expedíció céljához, az Ordosz-vidékre, melyet a Sárga-folyónak, a Hoanghónak észak felé messze kinyúló kanyarulata határol. Többször keresztezik a „Kínai fal” építészeti csodáját. A nappalok perzselően forrók, az éjszakák hidegek, és mindenhol láthatók a szörnyű eróziós jelenségek, amelyek az egykor termékeny földeket – a tervszerűtlen fairsások következtében – sztyeppévé és sivataggá változtatták. Táborhelyüket a dűnék közt kigyózó, mélyen bevágott kis folyó partjánál ütik fel. Ennek a kanyonnak meredek falai üledékkövekből állnak, melyekben két fosszília-lelőhelyet fedeztek fel a korai kőkorszak, Kínában eddig még nem ismert idejéből.

Teilhard ennél, a minden erő igénybe vevő munkánál sem feledkezik meg papi mivoltáról. A végtelen Kína magányában született elmélkedés, *A Mise a világ fölött (La Messe sur le monde)* a leglényegesebb írásai közé tartozik. (Szövegét lásd itt a válogatásunkban.) Ez *A pap* című írásánál magasabb eszmeiséggel megalkotott esszé. Mindkét munkájában ki meri fejezni, hogy pap volta, kozmikus világ átélése miként folyik egybe egyetlen cselekedetben, a lélekben megtartott misében. Bár ezzel maga ellen fordított egyes teológusokat, az utókor ezt a kis művét a modern misztika ritka igazgyöngyei közé sorolja. Teilhard az eucharisztikus cselekedetben keresi központi ténykedéséhez a döntő kapcsolatot.

Unokanővérének így írta esszéjének befejezése után: „... hiszen Kínába azzal a reménnyel jöttem, hogy majd jobban tudok beszélni a »nagy Krisztusról«.”

Az utazás végén hetvenkét, fossziliákkal és földmintákkal teli ládát szállít vissza a karaván. Maga Teilhard a Hoangho folyón át tér vissza, és útközben fogalmazza meg a Mongóliáról szerzett tapasztalatait és az emberiség jövőjéről való gondolatait.

Október végén érkezik vissza Tiencsinbe. Az expedíció élménye alatt jegyzi fel, hogy amikor elhagyta Európát már sejtette, hogy a tér hatalmas, varrás nélküli fátyol, mely alatt egy ideig meghúzódhat az ember anélkül, hogy a lét magasabb zónáinak fénypontjaival találkozna. Értesülése szerint a Himalája lejtőin találhatók olyan remeték, akik a dolgok fátylán áthatolnak, akik magányos szellemi úton szeretnék a világ titkához közelebb jutni. Gondolataikban a kozmikus periódusokról és Buddha örök eredetéről elmélkednek. Teilhard ezen útja idején nem találkozott ilyen remetével, de egy lényeges tanulságot kapott: az egyetlen tudomány a világegyetem fejlődésének felfedezése.

Az utazás alatt viszont egy letűnt világ nyomait látta. Az igazsághoz nem jutott közelebb, mégsem esik kétségbe, mert tudja, hogy az emberiség történelmének múltja, jelene és jövője egymásba fonódik. Semmi sem vesz el, semmi sincs értelem nélkül. Elhervadt növények alkotják a termőtalajt, amiből kihajthat az új élet. Egyik a másiknak előfeltétele.

Tervei szerint szeretett volna Franciaországba hazatérni, de kínai kutatásai még nem értek véget, így Marcellin Boule-tól, illetve a párizsi Katolikus Egyetemtől további szabadságot kért.

A telet felváltva Tiencsinben és Pekingben tölti. Most ismeri meg csak e két város szellemi életét. Pekingben megkedveli a nemzetközi légkört, kapcsolatba kerül az ott működő svéd, francia, kínai és amerikai geológusokkal. Ez utóbbiak különösen jó benyomást tesznek rá.

A kínai Geológiai Szolgálat igazgatója, dr. Ting és a kínai antropológus, dr. Lee egy nemzeti szokás szerinti ebédre hívják meg, ahol alkalma nyílik Kína akkori szellemi felfogását megismerni. Szerinte a kínaiak filozófiai hagyománya megtört, a nyugati vallásellenes mesterek hatása alatt állnak.

Más problémával találkozok a keresztény, illetve katolikus kínai misszióknál. A Távol-Keleten, a japán császári birodalomban és Kínában a Jézus Társaság tagjai voltak az első hittérítők. Xavéri Ferenc (1506–52) Indián és Japánon át Kantonig jutott el. Azonban – Mózeshez hasonlóan – nem érte el az ígért földjét, Kínát, mert Sancian szigetén meghalt. Néhány évvel később Matteo Ricci jezsuita atya fektette le, ügyes alkalmazkodással Kínában a jezsuita rend alapkövét.

Amikor Teilhard a Tiencsintől délre fekvő Chiliben meglátogatja a katolikus missziós állomást, bepillantást nyer a hittérítők problémáiba. A legnagyobb próba számukra, hogy munkásságuk elsüllyed a primitív, bár jóindulatú és szeretetre méltó, ugyanakkor kíváncsi, szemtelen, indiszkrét egyének, olykor szinte vademberek tengerében. A hittérítő elveszítheti önmagát, ha nem védekezik.

1924. április elején Licent atyával a Kína és Mandzsúria közti háborús veszély ellenére újabb expedícióra indul. Megint áthaladnak Kelet-Mongólián. Ebben az évszakban különösen zord az időjárás, a hideg szél porfelhőket kavar, a folyók vize jeget sodor. Linsiből hat mongol ökröskordéval vonulnak a végtelen pusztán keresztül, olyan tájon, ahol széltevénytől nincs beépített terület. A nyolcadik napon találunk végre fossziliákra és június végén fedeznek föl egy kőületekben gazdag telepet. Ez reményt ad arra, hogy a leletanyaggal a miocén- és pliocénrétegek új nézőpontba kerüljenek.

Teilhard ezen második expedíció után hazautazásra készül. Mielőtt 1924. szeptember 10-én Sanghajban elhagyná Kínát, felkeresi idősebb nővére sírját, aki, mint a Szegények kis testvérei rend főnöknője itt halt meg 1911. június 7-én fekete himlőben.

Párizsi intermezzo (1924–1926)

Hazájába visszatérve nyitva áll előtte az út, hogy a francia természetkutatás élére kerüljön. A Katolikus Egyetemen megmaradt számára a tanszék, ahonnan a Sorbonne-ra, vagy a Collège de France-ba juthat. Marcellin Boule a Természettudományi Múzeumban végzendő tudományos munkára kötelezte volna. A múzeum kutatói, Boule és Breuil abbé elég garancia volt arra, hogy a paleontológiai kutatás európai központjaival közvetlen összeköttetésben maradjon. A Katolikus Egyetemen a tanuló ifjúsággal szoros kapcsolatba került. Katolikus mérnököknek és az École Normale Supérieure (Tanárképző Főiskola) katolikus diákjainak tartott előadásai jó alkalomnak bizonyultak eszméi kifejtésére. A párizsi társaságon belül is kialakultak a különböző csoportok, ahol élénk vitatkozások folytak Teilhard eszméiről. De éppen követőinek száma lett a végzete. Előadásainak leírásai, kéziratának sokszorosított példányai kézzől-kézre jártak és persze felettesei tudomására jutottak. Sohase tagadta, hogy eszméi bizonyos eltéréseket mutatnak a hagyományos teológia vonalától. Az egyetemes Krisztusról tartott beszéde, az eredeti bűnről és a gonosz lélekről szóló egyházi tanítás átértelmezése miatt személye a rend vezetőinek gyanússá vált. Elöljárói fegyelmi úton minden tanítási tevékenységtől eltiltották. A természettudomány területére kellett visszavonulnia.

Teilhard atya – fájdalommal bár, de – tudomásul veszi a száműzetést, ezzel bebizonyítja a rendhez való hűségét, Loyolai Szent Ignác rendszabálya szerinti teljes engedelmességét.

Újra Kínában (1926–1927)

1926 áprilisában indul második kínai útjára. A Párizsban átélt megpróbáltatás, barátaitól történt búcsúzás a halál gondolatát ébresztik benne a hosszú hajózás alatt. Depressziós hangulatán erőt vesz, amikor megismerkedik a katalán nemzetiségű Henry de Monfreid úrral, aki etiópiai birtokára utazott. Kifejező jellemrajzot köszönhetünk neki Teilhard-ról: „Szimpátiával néztem ezt a hosszúkás, energikus és finom arcot, amelybe, mint kemény fába vésődtek a korai ráncok erőteljes vonalai. A tüzes, élénk szem valamilyen iróniamentes mosolyt rejtett. Azoknak a vidámságával és élénkségével beszélt, akiket elfoghat a szenvedély. Szava megkapó volt, lélekig hatott, az apostol szavának meggyőző hatalmával...” Amikor búcsút vettek, Monfreid meghívta Teilhard-t Abesszíniába, és megígérte, hogy minden támogatást megad geológiai és paleontológiai kutatásaihoz. Teilhard két és fél év múlva tett eleget ennek a kedves meghívásnak.

Saigonban száll ki a hajóból és vonaton utazik tovább észak felé Annamon (a mai Vietnamban) keresztül Hanoiig. Onnan hajón folytatja útját, majd Tiencsinen át 1926 júniusában érkezik meg úti céljához Pekingbe. Itt hozzákezd ahhoz a témához, ami már régóta foglalkoztatta: a keresztény egyház és a keleti vallások szembesítése. Nem osztja a keresztény hittérítők naiv gondolatait, hogy Kelet könnyen megnyerhető az európai vallási formáknak. Elég tárgyilagosan világít rá, hogy a 18. és 19. században szokásos missziós módszereket nem találja kielégítőnek.

Már a 16. században nehéz volt a keresztény hittérítők munkája, amire a jezsuiták négyszáz éven át vállalkoztak, de Teilhard-nak más a küldetése. Őt az emberiség problémája izgatja, nem a kínaiak keresztény hitre térítése.

1926 nyarán, az egész Kínát szétszakító háborús események miatt Sian-Fu előtt meghíusultak próbálkozásaik, hogy Shensi vidékén keresztül a kínai Tibet tartományba jussanak. A kis expedíciós csapatnak vissza kellett fordulnia, az utak el voltak zárva.

Tiencsintől észak felé tervezett kutatóutat is meg kellett rövidíteni az augusztus végén betört hirtelen hideg időjárás miatt, mert ruházatuk nem volt kielégítő. Ráadásul túl közel kerültek a rablóbandákhoz. Mindazonáltal érdekes leleteket szállítottak Tiencsinbe.

Teilhard ezen a nyáron ismerte meg közvetlen tapasztalatból és saját bőrén a keserves kínai sorsot, ami századunk húszas éveiben Kelet óriási birodalmát egyre mélyebb káoszba sodorta.

Ezekben az években a lelkes tudós minden szabad idejét az eddigi vándorlásai során szerzett geológiai és paleontológiai eredményeinek rendezésére és feldolgozására fordítja.

Eközben eszmévilágát a három központi téma: a Föld, az emberiség és Krisztus foglalkoztatja. Szerinte át kell törni a népek közötti nemzetek és fajok természet adta határait. Olyan jövőre vágyik, amikor az ember nem franciának, vagy kínainak, hanem egyszerűen földlakónak érzi magát.

1926/27 telén, tehát negyvenötödik évének betöltésekor Tiencsinben kezdi írni lelkeségi könyvét: *Az isteni miliőt (Le milieu divin)*, melyben saját magát adja. Kifejezésre jut keresztény misztikus volta, ami alapjában véve az egyénisége. Egy keresztény vall itt, kinek az a fontos, hogy a többi keresztény segítségére legyen Isten és a világ közötti szakadás helyreállításának kísérletében.

Nagyon jól tudja, hogy ezzel új, és egyháza képviselői szempontjából szokatlan nyomra lép. Ő maga egyetért Krisztus egyházának igazi lényegével, amely az őskeresztény idők óta mindig a Feltámadt Krisztus misztikus testének tekintette magát. Mégsem tudta elérni, hogy munkája nyomdába jusson. Harminc évig feküdt a kézirat kiadatlanul, mígnem a belga származású Marie-José olasz királynő öfelsége magas pártfogásával és egy tudományos és

általános bizottság jóvoltából 1957-ben, tehát két évvel halála után megjelent a francia kiadás.

A cselekvés átistenítése című első rész után *Az isteni milió* második részében, a „Hogyan szentelhetjük meg mindazt, amit szenvedőlegesen viselünk el” című fejezet következik. A mély elhagyatottság és vigasztalanság élménye a modern egzisztencialisták eldobottság érzetének hangulatát teremti meg, egyben átmenet bizonyos mélységbe, ahonnan, mintha odaátról hallaná a hangot: „Ego sum, noli timere. – Én vagyok, ne féljetek”. Ez a halál valóságának előzetes élménye, létezésünk gyarlóságának legnehezebb elszenvedése. A halál a központi valóságos élmény, az életet leginkább esendővé tevő hatalom, a rossz maga. Így áll össze az elkerülhetetlen kívánság: Lépjük át a halált, miközben felfedezzük benne Istent! Teilhard misztikája, mint valamennyi keresztény misztika a halálélményhez vezet, amely Krisztus feltámadásán át visszajára fordul. (Lásd szövegválogatásunkat.)

1927 februárjáig Teilhard kutatásainak megbízója, a párizsi Természettudományi Múzeum volt. Ettől kezdve a Carnegie-Alapítvány megbízottjaként működik tovább. Ezt nemzetközi személyiségekhez és bizottságokhoz fűződő jó kapcsolatainak köszönhette. A franciákon kívül elsősorban a svéd és az amerikai szakemberek sürgették, a kínai hatóságokkal szövetkezve a geológiai és paleontológiai kutatásokat Kínában. Az amerikai tőke lehetővé tette, hogy nagyszabású expedíciókat hajtsanak végre, és a felkutatott anyagot az e célra alapított intézetekben dolgozzák fel. Így alakult meg többek között három kutatóközpont: a Geological Survey, egy kínai-amerikai alapítás, az orvosi Rockefeller Intézet, amelyben amerikaiak és kínaiak dolgoztak együtt, és az amerikaiak által létesített Szabad Kínai Egyetem.

Teilhard-t Kínában a gerincesek és emberi fossziliák paleontológiai kutatásával bízták meg. Eddigi megbízójának, Marcellin Boule-nak aggálya ellenére örömmel elfogadja az ajánlatot, mert vonzza a feladat nagysága, az új lehetőségek kiaknázása. Ezáltal hivatalos egzisztenciájának gondja is megoldódott. A nemzetközi légkörben elemében érezte magát. A geológusok és paleontológusok pekingi gyűlései a kifejezett szívéllyesség jegyében folytak. Itt találkoztak egymással a kínaiak, V. K. Ting, Wen-Hao Wong, a Survey igazgatója, I. S. Lee egyetemi tanár és King, egy magas képzettségű természettudós, valamint az amerikaiak, Davidson Black, a csoukoutieni ásatás vezetője, Walter Granger, az amerikai expedíció paleontológusa és A. W. Grabau, akit Teilhard nagy barátjának nevez. A társasághoz tartozott még a két svéd kutató, J. Gunnar Andersson, aki szintén részese volt Csoukoutienben a híressé vált kutatásnak és az ismert világutazó, Sven Hedin.

1927 nyarán a két barát, Licent és Teilhard újabb utazást tesz Dalai-Nor környékén, ahol már 1924-ben is együtt dolgoztak. Teilhard ismét átéli a lélekben tartott mise élményét és a távoli Kínán keresztül vezető expedíció veszélyeit.

Párizs, Afrika (1927–1928) és Távol-Kelet (1928–1930)

1927 szeptembertől 1928 novemberéig Párizsban tartózkodik. Akkortájt keresi fel a múzeum laboratóriumában Pierre Leroy jezsuita atya. Az első pillanattól kezdve kölcsönös szimpátiát éreznek egymás iránt, s baráti kapcsolatuk életük végéig tartott.

1928 végén Teilhard újra a Távol-Keletre készül. Utazását két hónapra megszakítja Dzsibutiban Pierre Lamare francia geológussal együtt, hogy eleget tegyen Henry de Monfreid meghívásának és felkeresse Etiópiában és Szomáliában.

Monfreid házában, Obock faluban, a Mabla-hegyek lábánál, közvetlenül a tenger mellett szállnak meg. Innen járják be az ország belsejét, főleg a Harar felvidékét.

Monfreid azon európaiak egyike volt, akik az ismeretlen földrészt nagy kalandja kedvéért felszámolták nyugati kapcsolataikat, és a bennszülöttek között fejedelemként éltek. Francia-Szomália kormányzója és Abesszínia négusa bizalmatlansága ellenére Monfreid felépítette a

maga saját birodalmát. Valódi történetekről írt könyvei később Franciaországban nagy sikert arattak.

Teilhard élvezte a táj egzotikumát, a madarak, a foltos majmok, mimózák és kávécserejék világát. Hararban karácsonykor a kapucinusok templomában miséztek, ahol az oltárt zebrabőr fedte, a ministránsok mezítláb voltak, az atyák pedig alacsonyok, kövérek és szakállasok.

Abesszíniai tartózkodása vége felé Teilhard felfedezte egy addig ismeretlen korai kőkorszaki barlangot, eszközökkel és falfestményekkel. 1930-ban a „*L'Anthropologie*” című folyóiratban megjelent egy rövid összefoglaló ezen utazásának eredményeiről.

1929. március 15-én érkezik meg Kínába. A francia szerzetes időközben figyelemre méltó szellemi tényező lett az országban, aki a hivatalos Kínával szoros összeköttetésben állt és a nagyszerű amerikai segédeszközök alkalmazásával a kínai hallgatók útmutatója és a kutatók vezető egyénisége lett. Ettől kezdve Pekingben lakik, munkahelye a kínai-amerikai paleontológiai laboratóriumban van. Éppen ekkor került Kína a nemzetközi paleontológiai érdeklődés középpontjába. 1928 decemberében tárták fel a csoukoutieni barlangban azokat a csontmaradványokat, melyekből később a „*Sinanthropus pekinensis*”-t, a Pekingi előembert rekonstruálták.

Teilhard első kínai útja előtt Andersson svéd geológus Csoukoutiennél, Pekingtől mintegy ötven kilométernyire északnyugat felé számos emlősállati csontmaradványra bukkant. 1921-ben és 1923-ban Zdansky foglalkozott itt az ásatásokkal és többek között két emberi zápfogat talált. 1927-ben a kínai geológiai tartományi hivatal és a Rockefeller-Alapítvány együttműködésében a kanadai Davidson Black vezetésével nagyszabású ásatások folytak. Már abban az évben talált itt a svéd Bohlin egy feltűnően nagy és erősen ráncozott alsó zápfogat, amit ismeretlen embertípushoz tartozónak írt le, s ezt „*Sinanthropus pekinensis*”-nek nevezte. Az 1928. évi további ásatásoknál számos fog- és koponyatöredék került napfényre. A koronát azonban a kínai Pei 1929-ben megtalálta agykoponyája nyerte el. Tény tehát az, hogy nem Teilhard volt a lelet felfedezője, mint ahogy tévesen, tiszteletből mondogatják. Ez a kanadai Black és a kínai Pei érdeme. Black halála után F. Weidenreich folytatta a munkát.

Teilhard de Chardin azonban az első geológusok, illetve paleontológusok közé tartozott, akik felismerték az új lelet jelentőségét. Az ásatásokat élénk érdeklődéssel követte, és több tudományos munkájában is beszámolt a Csoukoutien-beli gerincesek állatvilágáról. A homokos üledékek rétegeinek tisztázásában is lényeges munkát végzett. W. C. Pei-jel „ipari nyomokat”, vagyis kőből készített hegyes eszközöket, kaparókat és csontszerszámokat sikerült találnia. Teilhard tanára, Boule nem látta bebizonyítottak, hogy ezen eszközök alkotója a Pekingi Előember lett volna. Boule szerint a vizsgált barlangok emberi vadászok zsákmánymaradványait tartalmazták és a „*Sinanthropus*”, akit a „Jávai Előember”-rel azonos szintűnek tekintett, ehhez a zsákmányhoz tartozott. Véleménye szerint a vadász igazi ember volt, az ő kőeszközeit fedezték fel a kutatók, és a Pekingi Előember az ő áldozata lehetett.

Breuil abbé viszont úgy vélte, hogy a „*Sinanthropus*” (*Homo erectus*) már tüzet rakott, kőszerszámait voltak, mint a nyugati őskor emberének. Noha koponyája a „*Pithecanthropus*”-éhoz hasonlít, nemcsak hominida volt, hanem feltaláló szellem, aki ügyes kezével szerszámokat és védőeszközöket tudott készíteni.

Teilhard ebben az értelemben tartja helyesnek a korai pleisztocén korban Kelet-Kínában élő „Neandervölgyi” típusú hominida jelenlétét. Szerinte a fejlődési sorrend évszázadunk harmincas éveiben így alakult ki: Jávai, Pekingi, Neandervölgyi előember, *Homo sapiens*.

Teilhard nem hitt vakon a nyomlelet tudományban, a leleteket a valóság árnyékának tekintette.

1929-ben Teilhard atya a nagyhetet Tiencsinben, a Jézus Társaság központi házában, lelkigyakorlaton tölti.

Májusban Licent atyával eljutnak a Transzbajkál határáig, Kína északi részébe. Nyáron, június 20 – szeptember 20. között egy fiatal kínai tudóssal kutatnak a Sárga-folyó nagy kanyarának vidékén, amikor áthaladnak a Shensi és Shansi tartományokon.

1930 januárjában George Barbour, az amerikaiak szolgálatában álló skót geológussal újabb expedícióra indul a Sárga-folyó ugyanazon tájára. Ezúttal egészen Tungkwanig jutnak el.

1929–30 telén Teilhard egyébként felváltva dolgozik a pekingi (Black) és a tiencsini (Licent) laboratóriumokban. A kínai geológusokkal aztán Mongóliában, az amerikai Roy Chapman Andrew-val a Góbi sivatag keleti részében végez kutatásokat.

Franciaország – Egyesült Államok – Távol-Kelet (1930–1938)

Végre szeptemberben behajózhat Franciaország felé. Kevés időt tölt hazájában, mert 1931. január végén már az Egyesült Államok felé tart. Az ottani szakköröknél messzemenő elismerésre talált. A New York-i American Museum of Natural Historynál tárt karokkal fogadják. Itt találkozik a kínai munkaközösségben megismert barátaival. Megdöbbenet tapasztalja azonban, hogy az USA-ban a vallásos réteg különösen konzervatív gondolkodású. A származástanban a puritán hívó amerikai keresztény a materialista monizmus veszélyét sejtí. Teilhard-nak ez csalódást jelent.

New Yorkban egy közép-ázsiai expedícióról tárgyal. Az utazást a Citroën autógyártó cég szervezte és finanszírozta. Az expedíció a „Sárga kereszteshadjárat” néven 1931 áprilisában indul el.

Teilhard még elutazása előtt New Yorkban a Natural History Museum és a Columbia egyetem munkatársainak egy-egy előadást tart angol nyelven. A konvertita költő-diplomatával, Paul Claudellel is találkozik a nagyváros egyik szállodájában. Mindketten a kereszténység új útját keresték.

Mielőtt elhagyná a kontinenst, Teilhard Chicagóba és San Franciscóba utazik. Ezen látogatásai során sikerei vannak. Február végén a Csendes-óceánon át, a Hawaii szigeteket érintve jut el Japánba, ahol Kobe és Kyoto városokban töltött rövid tartózkodás után, 1931 márciusának utolsó napjaiban fejezi be féléves föld körüli utazását.

Már áprilisban megindul a „Sárga kereszteshadjárat”, amely páratlanul veszélyes kalandnak bizonyult. Két csoportra osztva indultak. Az egyik csoport – vezetője Georges-Marie Haardt – a Közel-Keletről indult Iránon és a mai Pakisztánon át a Pamír fennsíkon és Turkesztánon keresztül. A „Kína” csoport – Victor Point vezetésével – Pekingből indult. Teilhard, mint kísérő geológus ez utóbbihoz tartozott. Sivatagokon és sztyeppéken át Hongkongtól északra, Mongólia pereménél Sinkiang tartományba igyekeztek. A két csoportnak végtelen sok nehézséggel sikerült Aqsunál találkoznia, hat nappal később, mint ahogyan tervezték.

A vállalkozás műszaki értelemben kétségtelenül rekordteljesítménynek számított. Teilhard-nak kemény türelempróbát jelentett, mivel a tudományos eredmény váratott magára, a Sinkiang-i hatóságok zaklatásai miatt sok időt veszítettek. Teilhard-t közben bántja, hogy Breuil abbé ez idő alatt, éppen az ő meghívására, Pekingben járt, hogy megnézzze a híressé vált csoukoutieni leletet.

Az expedíciót homok- és hóviharok, hőség és mínusz 33 fokos hideg közepette hajtották végre. Teilhard mégis szinte áhítatosan éli át Közép-Ázsia ezen részének titkát. Majdnem ötezer kilométernyi utat tettek meg a legmostohább körülmények között. Az út vége felé az expedíció még egy rablóbandával is kénytelen volt harcolni. Az eltelt 9 hónap alatt bebizonyosodott ugyan a műszaki felkészültség sikere, de Teilhard az expedíció propaganda céljával nem értett egyet.

1933 őszén újra az Egyesült Államokba utazik. Washingtonban részt vesz egy pánpacifikus geológiai kongresszuson, és felhasználja az alkalmat, hogy kirándulást tegyen Kaliforniába, Sierra Nevadába. A lakosság életritmusa egészen meghódította. Az éghajlat kedvező ahhoz, hogy az emberek a szabadban alhassanak. Nappal a bárókban, magas székeken kuporogva esznek, nem sokat törődnek egymással, békésen élnek egymás mellett. Általában imponál neki az amerikaiak fiatalos lendülete, anyagi kockázatvállalási kedve, biztonságuk tudata.

1934 tavaszán hirtelen meghal Davidson Black, a Kínai Geológiai Szolgálat (Rockefeller-Alapítvány) igazgatója, a csoukoutieni ásatások vezetője. Teilhard-t bízzák meg átmenetileg ezekkel a feladatokkal. Állandó munkatársának és barátjának halála mélyen megrendítette.

Pekingbe utazik, de nem marad sokáig, mert Barbourral, Wonggal és még két kínai geológussal részt vesz Dél-Kína első kutatóútján. Nankingon át, a Jangce folyam mentén, Csunkingon és Csengtun keresztül jutnak el Tibet előhegységeihez.

Alighogy visszatérnek Pekingbe Teilhard és Barbour ismét útra kel, ezúttal Honan (Szecsuan) tartományba.

Teilhard éles szeme mindent megfigyel és fáradhatatlan szelleme könnyen viseli a megpróbáltatásokat. Pihenésre szánt idejét szellemi munkára fordítja. Ez utóbbi két útját követően jön létre egy tanulmánya, amelyet a jóindulatú Bruno de Solages, a Toulouse-i Katolikus Egyetem rektora kért tőle, címe: *Hogyan hiszek (Comment je crois)*. A tanulmányért – szokás szerint – lelkesednek. Auguste Valensin S. J. atya mesterinek tartja, de nyomtatásban nem jelenhetett meg.

1934/35 telén újra Dél-Kína az úti célja. Wong és Pei, a két kínai tudós kíséri. Teilhard most utazza be első ízben Kanton délnyugati, Indonéziával határos vidékét. Ezzel kialakul benne a kép Kínáról, a birodalom geológiai adottságairól. Soha azelőtt, s alighanem azóta sem szerzett egyetlen ember saját szemével olyan képet az ország közepéről, mint Teilhard de Chardin.

Breuil abbé tavasszal újra megjelenik Pekingben. Teilhard most elvezetheti barátját a csoukoutieni ásatások színhelyére. Közösén távoznak Ázsiából, és a transz-szibériai vonattal utaznak Európába. Teilhard így az oroszországi tájról is benyomásokat szerez.

Három hónapig marad Franciaországban, többek között hazalátogat Auvergne-be, majd felszáll a Bombay-ba induló hajóra. A tengeri út alatt, amikor az emberiség egyik legősibb magas kultúrájának földjére, Indiába készül lépni, írja le ezeket a sorokat: „A múlt feltárta előttem a jövő struktúráját.”

A hajó 1935. szeptember 20-án érkezik Bombay-ba. Innen vonattal folytatja útját Ravalpindibe (Pandzsab). Ott már várja a fiatal angol archeológus, Patterson, s elkíséri Srinagarba (Kasmír), ahol barátja, Helmut de Terra látja vendégül kínai lakócsónakjában. Házigazdája már kétszer beutazta a Pamír és Karakorum felvidékét. Most együtt vándorolnak ezen, a geológusoknak ideális területen.

Természetesen nemcsak a tudományos eredmények érdeklik. India kasztrendszerére mélyen megdöbben. A hindu vallás hétköznapi megnyilvánulásaiban csalódik.

De Terrával felkeresi Közép-Indiában a szent Narbada folyót. Otthoni barátainak így ír élményeiről: „Az igazi India a félsziget. Enyhe az idő, aranyos a fény, a földet a fák teljesen beárnyékolják, mert szép és sűrű lombjuk olyan, mint az öreg tölgyeké. A magas hegyhátak dzsungelében tigrisek, pávák, a folyókban krokodilok, a kertekben papagájok tanyáznak. Az utcákon mindenfelé nagy, feketepofájú és fehér nyakörvű majmok ugrálnak. A lakosság barátságos, tágas, kínosan tiszta kunyhókban él, a nőket vörös fátyol takarja, a férfiak fehérben járnak.”

Delhiben elbúcsúzik de Terrától. December 2-án Kalkuttánál ül hajóra. Rangunban (Burma) egy kis templomban ünnepli a karácsonyt az ottani közösséggel. Három napig marad Szingapúrban. Batáviában (mai Djakarta) várta a fiatal Koenigswald, akivel barátságot köt. A

fiatal kutató Jávában addig ismeretlen Chelléen-ipar maradványait találta meg, s erre kérte Teilhard véleményét.

Alighogy visszaérkezik Pekingbe, édesanyja halálhírére értesül, aki 1936. február 7-én halt meg. (Édesapja már korábban, 1932. február 11-én elhunyt.) Ezt akkor tudta meg, amikor a Sárga keresztes hadjáratból tért vissza Pekingbe. Mindkettőjükre mély hálával gondolt, mindkettőjükhöz fiúi szeretet fűzte. 1936 augusztusában elvesztette legkedvesebb hűgát is, a kis Guiguite-t. Monique Givélet adta ki a francia közönség számára Marguerite-Marie életrajzát, amit irodalmi hagyatékából és írásainak kivonataiból állított össze. Testvére könyvéhez Teilhard atya maga írt előszót.

Pekingben közben jelentősen megváltozott a helyzet. A japánok elfoglalták Kína északi részét, a kormányt Pekingből Nankingba telepítették.

Teilhard továbbra is céljai elérésén fáradozik. Részt vesz egy Santung keleti részén, Korea irányában, messze a Sárga-tengerbe nyúló félszigetre szervezett kiránduláson. A vidék Bretagne-ra emlékezteti.

Még nem tört ki ugyan a második világháború, de Pekingben érezhető már, hogy elvannak vágva az események központjától. A viszonylagos tétlenség idején cikket ír, amelyben elmélyülten foglalkozik az emberiség válságával. A *Mentsük meg az emberiséget (Sauvons l'humanité)* című tanulmány felhívás az „Emberiség frontja” kialakítására. A *Jelen válsága (Le crise présente)* című cikk, átdolgozva ugyan, de később megjelenik Párizsban az *Études* folyóiratban.

Teilhard 1937 februárjában Sanghajból Honolulun keresztül ismét az Egyesült Államokba indul, és márciusban Philadelphiában részt vesz egy paleontológiai kongresszuson. A vendégek, köztük Koenigswald és Teilhard, költségeit a New York-i Carnegie Corporation alapítvány vállalta. A kongresszust B. Howard őstörténésszel közösen de Terra készítette elő, aki egy éve Philadelphiában élt. Teilhard a de Terra házaspár vendégeként náluk szállt meg. Az ülésen a kínai negyedekről tartott előadást.

Különös megtiszteltetésben részesült, amikor a philadelphiai előváros, Villanova katolikus gimnáziuma, a Gregor-Mendel emlékérmét adományozta számára. Amerikai egyetemi tanárok és katolikus papok körében tartott köszönő beszédében a természetes emberré válásról, az emberi nem fejlődéstörténetéről gátlástalanul mondta el gondolatait. Nyilvánvalóan alábecsülte a keresztény körök részéről a fejlődéstannal szemben annak idején Amerikában fennálló ellenállást. Ugyanakkor a *New York Times* egy teljesen félreértett részletes interjút közölt róla. Ezek után nem csoda, hogy, bár a bostoni egyetem „Doctor honoris causa”-vá akarta avatni, erre a kitüntetésre nem került sor. Teilhard ismételt tapasztalhatta, milyen veszélyes területen mozog, amikor túllép a paleontológiai szaktudás határán.

Amerikából Franciaországba utazott, felkereste Sarcenat-t is, de a kikapcsolódás idejét betegség, bizonyára fel nem ismert maláriaroham zavarta meg. Felépülése után visszatér Kínába. A háborús helyzet miatt a Marseille-ből induló, hathetes hajóutat választja. Hongkongban kolerajárvány fogadja. A japán Kobe felé útközben tájfunba kerülnek, Sanghajba érkezve teljes a fejtelenség. Végre Tiencsinen át jut el a szétszóródott katonáktól és rablóktól körülvett Pekingbe, ahol az ott maradt barátaival találkozik.

A külső káosz nem akadályozza Teilhard atyát abban, hogy ne bontsa ki eszmei elképzeléseit. Ekkor fogalmazza meg az *Emberi energia (L'Energie humaine)* című tanulmányát. Amikor megérték gondolatai, hozzáfog élete főművének a megírásához. Eredetileg csak Az ember címet adta volna, később lett ebből *Az emberi jelenség (Le Phénomène humain)*.

A Pekingi Geológiai Szolgálat vezetését közben a német születésű amerikai tudós, Franz Weidenreich vette át, aki a sinanthropus csontváz rekonstrukcióján együtt dolgozik Lucile Swan szobrásznővel. Mivel a csontváz nőé volt, Nellynek nevezték el.

1937 végén Teilhard újra elhagyja Pekinget, Hongkongon, Szingapúron és Rangunon átutazva, Burmától északra fekvő vidéken találkozik de Terrával. Expedíciójuk költségeit a Harvard egyetem és a Carnegie-Alapítvány fedezi. A téli hónapok időjárása kedvez az expedíciónak. Munkájuk is eredményes, csupán a világpolitika eseményei nyomasztják kedélyét. Burmából Jávába látogatnak, most is barátjánál, Koenigswaldnál, a *pithecanthropus* második koponyacsontjának szerencsés felfedezőjénél lakik.

Teilhard ebben az időben igazi elégtételt kap. Párizsból három helyről is megtisztelő ajánlatot küldenek számára, mint paleontológusnak, köztük a Muséum d'Histoire Naturelle-ből is. El lehet képzelni, milyen nagy reményekkel érkezik Párizsba 1938 novemberének első napjaiban. Végre megfelelő helyről kinyilváníthatja hivatásának alapeszméit, beszélhet az egyetemes Krisztusról, főleg a fiatalabb generáció tagjainak, akik – hozzá hasonlóan – a keresztény formák és gondolkodási szokások elavultsága miatt szenvednek, szeretnék áthidalni Isten és a világ, a hit és a tudás közötti szakadékot, ami a keresztény Nyugatot oly szerencsétlenné tette.

Nemsokára azonban szertefoszlottak ezek a reményei. Nem tudni, hogy mi történt. Elhatározása utal csak arra, hogy újra meghajolt feletteseinek akarata előtt, és ahelyett, hogy élete hátralévő éveit Párizsban, a számára megfelelő keretek között töltötte volna, június végén elhagyja Franciaországot és az USA-n keresztül 1939. augusztus 20-án, tehát a második világháború kitörésének előestéjén, újra Pekingbe érkezik.

Ezzel megkezdődik ún. kínai kalandjának legkeservesebb szakasza.

Pekingben – Az emberi jelenség c. mű megalkotása (1939–1946)

Teilhard hét évig kényszerül Kínában élni. Geológiai munkáját a laboratóriumban végzi, barátja és asszisztense, Pierre Leroy atya és Pej, a kínai geológus társaságában. Az ország területén lehetetlenné váltak az expedíciók. Peking japán katonai megszállása nehezíti az élet minden területét.

A számkivetés idejét igyekszik hasznossá tenni. Számtalan cikket ír Kína geológiájáról és geobiológiájáról, melyek nagyrészt a pekingi geológiai intézet tudományos kiadványaiként, illetve tudományos folyóiratokban az Egyesült Államokban is megjelennek.

Kényszerű emigrációjának azonban tulajdonképpen eredménye az életmű: *Az emberi jelenség*. Ez az a könyv, amelyben Teilhard irodalmilag kifejezi életének alapgondolatát, ami halála után ismertté tette és amely oly sok vihart idézett elő. A könyv egy hívő tudós modern apológiája. A tudományból indul ki és azt mutatja meg, hogy az „Élet Fája” az Ómega Pont nélkül meddő marad. A kozmogenezis és a krisztogenezis kapcsa az Egyetemes Krisztus.

A harmincas évek reflexióinak érett gyümölcse, nagy szintézise lesz a *Le Phénomène humain*, *Az emberi jelenség* c. könyv, amelyet 1938–40 között írt meg. A mű lényegében készen van már 1940 júniusában. 1941 nyarán Teilhard így számol be egyik tudós barátjának, Breuil abbénak: „Továbbra is igyekszem tisztázni és pontosan lerögzíteni megfigyeléseim, meghatározni az Ember helyét a Világmindenségben. Julian Huxley éppen most jelentetett meg egy könyvet, helyesebben egy esszé-sorozatot: *The uniqueness of man* címmel, amely annyira párhuzamos az enyémmel (bár nem jut el fejtegetéseinek végén Istenhez), hogy megerősítve érzem nézetemet. Értesültem arról, hogy könyvem megérkezett Rómába és három hónap óta revízió alatt van. Nem remélek kedvező véleményt; pedig mennyire kívánatos lenne, hogy egy katolikus nyíltan és keresztény módra nyilatkozzék azokról a kérdésekről, amelyekkel a mai élenjáró tudományos gondolkodás foglalkozik! (Sorra jelennek meg manapság olyan írások, amelyek e kérdésekkel foglalkoznak.) A kérdés ma már nem csupán merő spekuláció dolga. Maga a mostani világrengés veti fel az emberiség jövőjének problémáját. És

úgyszólván semmi sem jelenik meg, ami építő és dinamikusan keresztény magyarázatot adna az eseményekre.”

E fontos levél feltárja Teilhard szándékát, megadja *Az emberi jelenség* kettős tengelyét: az Ember helye a világegyetemben és az Emberiség jövője az a két kérdéskör, amely a könyv lényegét összefoglalja. (Vö. Szabó Ferenc: *Teilhard de Chardin*, 1965, 19–20.)

A cenzúra nem engedélyezte a könyv megjelenését. Teilhard életében fő műve kiadatlan maradt. Még a római, 1948-ban tett zarándokútján sem tudta felettesei álláspontját megváltoztatni.

1942 szeptemberében New York-ban részt szeretett volna venni egy kongresszuson, amelyre természettudósok, filozófusok és teológusok gyűltek össze. Gyakorlatilag lett volna rá lehetőség, de nem kapott rá engedélyt. Egy memorandumot ír ezért, hogy a maga módján legalább lélekben jelen legyen; címe: *Egy emberi Hiszekegy lehetséges alapjairól*.

Visszatérés Európába – Látogatás az USA-ban – afrikai, majd dél-amerikai kutatóutak – Utolsó hazalátogatás – Halála New Yorkban (1946–1955)

1946 tavaszán végre kap helyet egy Európába tartó hajón, amelyen április 30-án érkezik Angliába, néhány nap múlva pedig szülőhazájába. Párizsban ismét a rue Monsieur 15-ben, az *Études* folyóiratot szerkesztő jezsuita rendtársak egyszerű szállásán lakik. Megpróbál beilleszkedni a hosszú évek alatt megváltozott élet szokásaiba. Az eszméit rajongással fogadó tanítványok lelkesültsége sem tudja eloszlatni csalódását, hogy felettesei nem értik meg. Nem lehet csodálni, hogy megragadja barátja, Breuil abbé meghívását Johannesburgba, a paleontológusok és antropológusok érdeklődését időközben egyre inkább felkeltő Dél-Afrikában új kutatási területek feltárására.

Minden előkészület megtörtént, az útiköltség megvan, a rend jóváhagyását illetően semmi kétség, hiszen szívesebben tudják külföldön, mint Párizsban. Ekkor, június 1-jén súlyos szívrohamot kap, ami az elkövetkező időkre meghíúsítja terveit. Szervezete így bosszulta meg az évtizedekig tartó fizikai és szellemi túlzott követelményeket. A Saint-Germain-en-Laye-i apácakolostor kórházában találja meg a szükséges nyugalmat és pihenést, egyben az utazásról való lemondás miatti bánatra vigasztalást, Pierre Termier évek óta sokszor idézett szavaiban: „*Tout ce qui arrive est adorable*” (Minden, ami történik, imádatra méltó). További vigaszt és erősítést jelent számára, hogy Bruno de Solages, a Toulouse-i katolikus egyetem rektora a „*La pensée chrétienne face à l'évolution*” című könyvével 1947-ben a francia nyilvánosság szellemi küzdőterére lép, és egyértelműen Teilhard oldalára áll.

1948 telén, miután visszanyerte egészségét, rendjének hozzájárulásával Amerikába utazik abban a reményben, hogy az Egyesült Államokban talál lehetőséget tervei megvalósítására.

Mielőtt ezen lépéseit megtenné, még egyszer feltesz mindent egy kártyára és elutazik Rómába. Hatvanhét év leteltével szánta rá magát erre az útra. Jelentkezik a generálisánál és megpróbálja elnyerni a Vatikán végleges döntését. Két ügyben jár el: engedélyezik-e, hogy elfogadja a kilátásba helyezett tanszéket a Collège de France-on? Szabad-e kiadatnia az 1940. óta Rómában vizsgálat alatt lévő művét, *Az emberi jelenséget*?

Rómában a jezsuita rend központi székháza melletti írók házában lakik, csaknem egy fedél alatt a rend generálisával. Barátságosan fogadják. Néhány hétig azonban próbára teszik türelmét. Az időt arra használja fel, hogy a szövegnek némileg élet vegye. Törekvése azonban hiábavaló, a kiadásra nem kap engedélyt, és azt tanácsolják, mondjon le arról, hogy a Collège de France professzora legyen.

1950-ben azonban nevezetes esemény főszereplője: a Tudományos Akadémia tagjává nevezi ki Teilhard de Chardin atyát. Ezzel azon legnagyobb megtiszteltetésben részesül, amit Franciaország tudósainak adhat.

Ugyancsak abban az évben adja ki XII. Pius pápa a „*Humani generis*” enciklikát, amely elzárja az utat az emberi nem keletkezésére vonatkozó természettudományos elméletek túlzottan szabad terjesztése előtt. Világossá vált, hogy ezzel a figyelmeztetéssel a legmagasabb helyen, többek közt Teilhard de Chardin világképére gondoltak. Sok időbe telt, amíg kiheverte ezt a csapást.

1951-ben sikerül számára az 1947-re tervezett és szívrohama miatt elmaradt dél-afrikai utazást a Werner-Green Alapítvány segítségével megvalósítani. Akkor Breuil abbé hívta, most pedig ő tájékoztatja az abbét Johannesburgból az utazás eredményéről. Az utazás Londont is érinti. Itt találkozik régi útítársaival, Barbourral és Sir Julian Huxleyvel. Ez utóbbihoz szoros barátság fűzi.

Southamptonból Madeirán át közvetlenül a Fokvárosba utazik, és másnap indul vonattal Johannesburgba. Ott találkozik Barbourral. A legújabb leletek (*Australopithecus*) bőséges anyagot szolgáltatnak a „missing link”, az „állat-ember átmeneti rész” vitájához. Raymond Dart, a felfedező tájékoztatja az eredményekről. Utazása során eljut egészen a Pretoriától északra háromszáz kilométerre fekvő Makapanig, ahol fontos leleteket szereztek. Megerősödik benne az a feltevés, hogy Közép- és Dél-Afrika volt az őskőkorszakban a hominizáció legfontosabb központja, az ember eredetének földje. Ez a paleontológus körökben sok vitát keltő tétel a következő években nagyon foglalkoztatja, s ezekről egész sor cikke jelent meg.

A kutatóút végén, Fokvárosban, a Mount Nelson szállóban egy hétig kell hajójára várnia, amellyel Dél-Amerikába készül. A szállóban írja meg, 1951. október 12-én Rómába a rend generálisának címzett levelét, amelyben őszintén rávilágít saját problémáira. (Lásd a szövegválogatásban.)

Október 18-án indul el Fokvárosból Buenos Aires felé. Dél-Amerika még ismeretlen földrészének meglátogatása kedvező alkalom a világjáró Teilhard számára. Buenos Airesben hálásan fogadja Oswald Menghin, Ausztriából emigrált őstörténész vezetését. A történelem előtti kor kutatása Argentínában még csak három éve kezdődött, s a tudós tárja fel előtte az őstörténeti leleteket.

Rio de Janeíron és Trinidadon át érkezik meg utazása és egyben élete utolsó állomására, New Yorkba.

Teilhard atya az óriási világváros közepén, a Park Avenue 980-ban lakik. Eleinte azt tervezte, hogy elkészíti dél-afrikai útjának költségeit viselő amerikai megbízójának a beszámolót, de rendjének vezetői – alighanem a generálisához küldött levele alapján – azt tanácsolják, maradjon New Yorkban és ott folytassa tudományos munkáját. A Werner-Green-Alapítvány felveszi munkatársai közé, anyagi helyzete ezzel Amerikában biztosítva van.

Érdeklődéssel vesz részt a világi élet összejövetelein, számos magas rangú és híres ember kerül útjába. A Museum of Natural History révén az egész világ kutatóival és tudósaival találkozik. Az ENSZ-ben és a francia konzulátuson keresztül a nemzetközi élet politikai személyiségeivel is kapcsolatba kerül. Nyitva áll előtte az egész New York-i társaság. Nem könnyű felednie a közelmúlt súlyos megpróbáltatását, de családi neveltetése és rendi fegyelmezettsége nem engedi, hogy lelki fájdmába bárki betekintszen.

Utolsó évei is intenzív munkával telnek. 1952-ben Amerika nyugati részébe látogat. Felkeresi G. G. Simpsont, a San Pedro Mountains nemzeti park szélén New Mexico-ban élő barátját. Egy hónapig marad a kaliforniai Berkeleyben és kapcsolatba lép az ottani egyetemen dolgozó tudósokkal. Ablakából a Csendes óceánt látja. A távolban felcsillan San Francisco és az öböl a híres híddal.

Engedélyt kap az atomenergiái egyetem kutató központjában egy sor nagy ciklotron megtekintésére. Az atomkorszak ezen „ismertetőjegyei” mély benyomást gyakorolnak rá.

Teilhard utolsó kutatóútja 1953 júliusától novemberig tartott. Érdeklődése egyre inkább a közép- és dél-afrikai ásatások felé fordult. Az is az ő közvetítésének köszönhető, hogy a paleontológusok ottani vállalkozásait a Werner-Green-Alapítvány támogatta. Tehát ismét elutazik, hogy a munkák előrehaladását a helyszínen követhesse. Johannesburgból repülőgépen érkezik Livingstone-ba. Innen vállalkozik észak- és dél-rhodesiai kirándulásokra, felkeresi Zambiában a híres Viktória vízesést és J. Desmond Clarkkal, a Livingstone-i múzeum igazgatójával Lusaka környékén ásatásokat tervez. A hetvenkét éves férfi a látottakkal és a teljesítménnyel elégedetten tér vissza Johannesburgba. Majd ismét New Yorkba utazik és szeretné az idejét továbbra is gyümölcsözően felhasználni. Ez azt jelenti, hogy minden megmaradt erejével ismét életének fő témájával szeretne foglalkozni.

Érzi, hogy nincs sok ideje már. 1953 decemberében értesül Auguste Valensin atya haláláról. Baráti kapcsolatuk Aix-en-Provence-i noviciátusuk óta tartott. Halála nagy fájdalmat okozott Teilhard-nak.

Felettesei engedélyével 1954-ben három hónapra elutazhatott hazájába. Júniusban szeli át az Atlanti-óceánt, de már augusztus első napjaiban – tehát korábban, mint tervezte – csalogódottan érkezik vissza New Yorkba. Végérvényesen tudomásul kellett vennie, hogy élethosszigan száműzött maradt. A párizsi látogatás kudarcának indítóoka ártatlannak látszott. A Centre Catholique des Intellectuels Français felkérte, tartson egy előadást. Teilhard persze szívesen fogadta a lehetőséget. Az emberek özönlöttek, elárasztotta a szimpátia hulláma. Az újságok síkra szálltak mellette, a szenzáció tökéletes volt. Ellenfelei tehát megkapták az anyagot, amire vártak. Teilhard legokosabban tette, hogy elhagyta Párizst, hazáját nem látta többé viszont.

Harcostársa és szerzetes testvére, Leroy atya beszámolójából olvashatjuk, hogy Teilhard a nehezen leküzdött izgatottságtól kimerülten, szinte bénultan, szorongás állapotában utazott el. Amerikába érve egy hétre visszavonult, hogy elmélkedjen helyzetén. Depresszióját igyekezett leküzdeni. Rá akart találni az útra, hogy összeegyeztesse a kereszténységet a természettudománnyal, a vallásos átélést a paleontológiai tudomány elméletével. Most, az élete alkonyán, amikor meg volt győződve arról, hogy ez mindkét területen sikerült neki, azt kellett tapasztalnia, hogy az intézmény, amelyet egész életében szolgált, életművét világosan elutasítja.

De itt adjuk át a szót Leroy atyának:

„Az őt lesújtó erkölcsi szenvedés ellenére újra erőt vett magán és munkához látott szerény New York-i irodájában. Utoljára néhány nappal karácsony előtt láttam. Már egy kicsit megbékélt és tevékenyen igyekezett előkészíteni egy tudósok közötti találkozót az antropológiáról.

P. Teilhard 1955. április 10-én, húsvét napján halt meg, egy hirtelen fellépő agyvérzés következtében, abban a pillanatban, amikor teázni készült. Az asztal felé közeledett, amikor összeesett, ledőlt, mint egy kivágott fa. Néhány percig szorongató csend, majd kinyitotta szemét ezt kérdezve: »Mi történt? Hol vagyok?« És amikor megnyugtatták, halkan ejtette ki utolsó szavait: »Most érzem, hogy ez rettenetes«. Ez volt minden. Hívták orvosát, majd barátját, P. de Breuvery-t. Mindkettő távolt volt. Később P. Martin Gérahty jött el a jezsuiták New York-i Szent Ignác-rezidenciáról, és feladta az utolsó kenetet. Húsvétvasárnap délután hat óra volt. Az ég ragyogott, már harsogott a tavasz.

Én Chicagóban tartózkodtam, telefonon kaptam a hírt. A lehető leggyorsabban New Yorkba érkeztem. A hotelben azt a szobát vettem ki, amelyet ő foglalt el előző nap. Mindenki nagy rokonszenvet és részvétet érzett iránta az igazgatótól a legegyszerűbb szolgálkig.

A jezsuiták Park Avenue-i rezidenciájának kápolnájában ravatalozták fel. A Páter papi ruhákba öltöztetve ott feküdt kiterítve – mindörökre. Alig volt felismerhető: megnyúlt vonásai, kiugró orra, nagyon magas homloka... Pascalra emlékeztetett, auvergne-i földijére.

Húsvét keddjén volt a temetés: szürke és esős időben. Mintegy tíz barátja volt jelen. Egyedül én kísértem el a New Yorktól 160 km-re fekvő Saint-Andrew/Hudson-ba, ahol nagy egyszerűséggel temették el a New York-i jezsuita provincia noviciátusának temetőjében.”

(P. Leroy: P. Teilhard, amilyennek én láttam, in: *Vallomások Teilhard-ról*, 108.)

Szövegválogatás

I. Teilhard és Róma (Dokumentumok)

1. Pierre Leroy S. J. tanúságtétele. Teilhard, „az engedelmesség fia”

Teilhard rendtársa és kutatótársa, miután felvázolta a tudós gondolkodó életének fontosabb állomásait, rávilágít arra, milyen szenvedést okozott Teilhard-nak az egyház és rendje iránti engedelmesség.

Ne tévesszük szem elől: P. Teilhard elfogadja és gyakorolja az elszakadás keresztény tanítását. Tudja, hogy a világ befejeződése csak misztikus halál, éjszaka, a minden létezőről való lemondás révén valósulhat meg. Ez vitán felül áll. De amikor igyekszünk behatolni a lemondás szerkezetébe és megismerni annak mechanizmusát, Teilhard talán eltávolodik az addig elfogadott aszketikus „gyakorlatok”-tól. Ő maga új formulát akar megkísérteni „kikísérletezni” amely, ha hatékonyak bizonyul, lehetővé teszi az embereknek, akik egyre jobban előrelendültek a technika gigantikus fejlődésében, hogy a kereszténységet ne az elszegényedés és a csökkenés tanának tekintsék, hanem kibontakozásnak: igazi keresztényként élhetnek úgy, hogy közben a teremtő hatalom munkásai maradnak. Számára nem lényeges, hogy Isten mindenható cselekvése a törés vagy az átalakulás jellegét mutatja, csak elérjék és megdicsőítsék Krisztust. De vajon az a lemondás, amely a világgal való szakítást jelenti, elfogadható valamennyi ember számára?

Valamennyiünk életéből egy hatalmas rész a természetes és szociális erőfeszítésnek van szentelve, és nem lenne lojális, ha hagynánk elkallódní azokat az értékeket, amelyeket tevékenységünk pozitív eredményei képviselnek. Nem mintha a Páter végleges és abszolút értéket tulajdonítana a különböző emberi építményeknek: ezekben helyettesíthetetlen szakaszt lát, amelyen át kell mennie az emberi csoportnak átalakulása során: nem időz el sajátos formájuknál, hanem funkciójukat (szerepüket) tekinti. Fontos tehát, hogy lelki növekedésünknek tudatára ébresszenek nemcsak az aszketikus megszorítások és a szenvedés- okozta elszakadások, hanem a természetes tökéletesedés és az emberi kötelesség pozitív erőfeszítései is.

Így tehát, anélkül, hogy lemondanánk az elszakadás értékéről, elengedhetetlennek tűnik, hogy meggyőződéssel és szenvedéllyel előrelendítsük a világ anyagi fejlődését. Ebben a távlatban az elszakadás és az odatapadás harmóniába simul és egymást kiegészíti. Teilhard ezt írta barátjának, akinek ügyei szerencsésen alakultak:

„Még eléggé nehezen tudja igazolni önmaga előtt is az üzleti ügyekbe merült léleknek ezt az eufóriáját. Figyelmeztetem, hogy a legfontosabb az, hogy megtapasztalja ezt a jólétet. A kenyér jó volt a testünknek, mielőtt még ismertük volna az asszimiláció kémiai törvényeit. Dehát – kérdezi – egy kereskedelmi ügy sikere morális haladást von magával? Ezt válaszolom: igen, amennyiben az egységesülő világban minden összefügg, a Világegyetem lelki sikere hozzá van kapcsolva minden lehetséges energia jó működéséhez ebben a Mindenségben. Mivel vállalkozása (feltételezem, hogy morális) kedvezően fejlődik, egy kicsit több egészség árad szét az emberi tömegben, és következésképp egy kicsit több szabadság is a cselekvéshez, gondolkodáshoz és szeretethez (...) Mivel a lehető legjobban

cselekszik (még a sikertelenségben is), saját magát építi a világban és segíti a világot, hogy kiépüljön Őn körül”.

P. Teilhard eléggé éleslátó ahhoz, hogy ne érezne ezeknek a formuláknak a veszélyét. Ha valaki rosszul érti őket, könnyen egy bizonyos keresztény naturalizmusba esik, ahol már a természetfelettinek nincs meg az elsőrendű helye. De mivel Teilhard hisz a teremtes egyetemes értékében, nála nincs meg a veszély, hogy e tévedésbe esik. „Metafora nélkül – írja –, a fejlődésben levő világ egész hosszúsága, vastagsága és mélysége révén képes az ember elviselni és felfedezni Istenét”. Egyik kritikusa, akit nem igen ragadtak el ezek az eszmék, megjegyezte: „Az a lendület, amely (Teilhard-t) átjárja és magával ragadja: valami hatalmas naturalizmus, szenvedélyes és – hogy nem mondjuk: esztelen – mondjuk: egy kicsit elrettentő naturalizmus”.

Elrettentő, igen, ha elvonatkoztatunk attól az alaptól, amelyre ezt az istenkeresését építi – a teremtményeken át és általuk keresi Istent: elrettentő annak is, aki nem is a szerves fejlődés törvényeit és a ma már elavult statikus világ szemlélésével megelégszik... Nem vitatom, hogy Teilhard által használt formulák néha kétértelműek: eszmevilágának gazdagsága és eredetisége megnehezítette a kifejezést. Mindig teljes tudatában volt ennek a nehézségnek. Hogyan lehet megfelelő és biztos fogalmakba foglalni a víziót, amely látja „a keresztény élet és a Világegyetem természetes nedve kifejezett összeolvadását”? Számára az élet egysége kész tény: a Világon keresztül szereti Istent: a Világot pedig annyiban szereti, amennyiben Isten lelkesíti át a dolgokat. Egy hónappal halála előtt írta: „Életem öröme és ereje az volt, hogy megállapítottam: ahogy egymáshoz közelítettem a Világot és Istent, a két tényező kimeríthetetlenül egymásra hatott, rendkívüli ragyogást keltettek, olyan izzó fényt szabadítottak fel, amely átalakította számomra a Világ mélységeit”.

Lelkében nincs semmi ellentmondás: semmi kétértelműség az Egyház gyermeke alázatos és filozófiai nézeteinek merészsége között. Önmaga mélyén azonban szorongást érzett: hogyan vesse alá magát az Egyháznak való teljes engedelmesség kötelezettségének anélkül, hogy reflexiója tisztességét ez ne akadályozza.

Itt közlöm azt a levelet, amelyet 1951. október 12-én írt a jezsuita Generálisnak (P. Janssensnek) Fokvárosból, amikor befejezte első dél-afrikai tartózkodását. Ez a levél jól érzékelteti lelkiállapotát, ugyanakkor tanúsítja, hogy teljesen alá akarta vetni magát az egyházi hierarchia döntéseinek.

Főtisztelendő Atyám,

P.C. (= Pax Christi)

Most, amikor elhagyom Afrikát (vagyis két hónapos nyugodt terepmunka után), érzem, a pillanat kedvező ahhoz, hogy néhány szóval tudomására hozzam, mit gondolok és hol is tartok: – mindezt úgy teszem, hogy nem felejtsem: Ön a Generális, de ugyanakkor (amint három évvel ezelőtti rövidke beszélgetésünk során is) azzal a nyíltsággal, amely a Társaság egyik legértékesebb kincse.

1. Mindenekelőtt azt gondolom: bele kell törődnie abba, hogy úgy fogadjon el engem, ahogy vagyok, – vagyis velem született jótulajdonságommal (vagy gyengeségemmel), amely megmagyarázza a következőt: már gyermekkorom óta lelki életemet egy bizonyos érzés vette egészen hatalmába: a Világ szerves valóságának mély átérzése. Ez a sejtés kezdetben eléggé határozatlan volt lelkemben és szívemben, de évek múltán fokozatosan biztos és világos jelentést nyert: a Világegyetem egyetlen végpontba összefutó fejlődés, és ennek az összpontosulásnak (konvergenciának) a csúcsa Ővele esik egybe, *Akiben minden fennáll (in quo omnia constant*, Kol 1,17). Akinek a szeretetére a Társaság tanított meg engem.

Annak a tudata, hogy a világ fejlődés és hogy *Jézus Krisztusban (in Xristo Jesu)* van minden dolog szintézise, rendkívüli, kimeríthetetlen fényforrás és belső erőforrás lett

számomra: olyan légkör, amelyen kívül már fizikailag lehetetlen lélegeznem, imádnom, és *hinnem*. És amit magatartásomban nyakasságnak és hajlíthatatlannak vettek harminc év óta, az nem más, mint egyszerűen annak a ténynek a következménye, hogy képtelen vagyok elfojtani kitörő csodálkozásomat.

Íme így jellemeztem azt a lelki vonásomat, amelyből minden források és amelyet nem tudok megváltoztatni, mint ahogy képtelen vagyok megváltoztatni éveim számát és szemem színét.

2. Ezek után, és hogy biztosítsam belső álláspontom felől, hangsúlyoznom kell a következő tény: belső magatartásom, amelyet leírtam (akár általánosítható, akár nem más egyedekre), azzal a következménnyel jár, hogy egyre szorosabban olyan három meggyőződéshez kapcsol, amelyek a kereszténység velejét alkotják.

Az embernek mint az Élet nyílhegyének egyedülálló értéke; a katolicizmus tengelyhelyezete az emberi tevékenységek összpontosul nyalábjában; végül az a lényeges befejező funkció, amelyet a feltámadt Krisztus a Teremtés központjában és csúcán betölt: e három elem olyan mély gyökeret eresztett (és ereszt ma is), és annyira összefonódik szellemi és vallásos vízióm egész rendszerében, hogy ezentúl már lehetetlen lenne kitépni őket anélkül, hogy mindent le ne rombolnák.

Valójában (egész eszmevilágom struktúrájánál fogva is) ma sokkal visszavonhatatlanabban a hierarchikus Egyházhoz és az Evangélium Krisztusához kapcsoltnak érzem magam, mint valaha életem során. Krisztus sohasem tűnt valóságosabbnak, sem személyesebbnek, sem hatalmasabbnak.

Hogyan hihetném, hogy rossz irányban köteleztem el magamat?

3. De teljesen elismerésem, hogy Rómának meg lehetnek az okai, hogy úgy ítélje: a Kereszténységről alkotott vízióm jelenlegi formájában koraérett, vagy nem teljes, és következésképp hogy nem lehetne jelenleg terjesztetni hátrányok nélkül.

A külső hűség és a tanulékonyság e fontos pontjával kapcsolatban szeretném kijelenteni (valójában ez ennek a levélnek tárgya): minden látszat ellenére elhatároztam, hogy az »engedelmesség gyermeke« akarok maradni.

Természetesen képtelen vagyok megállni keresésemben (különben belső katasztrófa következne és hűtlen lennék legkedvesebb hivatásomhoz.) De (már hónapok óta) nem foglalkozom többé eszméim terjesztésével (csupán azok személyes elmélyítésére szorítkozom). Ezt a magatartást nagyban megkönnyíti az a tény, hogy újra közvetlen tudományos munkával foglalkoztatom.

Csakugyan remélhetem, hogy távollétem Európától egyszerűen lelohasztja a körülöttem kialakult forrongást, amely legutóbb nyugtalaníthatta Önt. És, úgy látszik, a Gondviselés ebben az irányban kézenfogva vezet. A Werner-Green (ex-Viking) Foundation küldött ide New Yorkból (a háború után ez az Alapítvány segítette P. Schmidt *Anthropos* című folyóiratának feltámasztását); most azt kérte tőlem, hogy hosszabbítsam meg, amennyire csak lehet, amerikai tartózkodásomat: be kellene fejeznem és ki kellene szélesítenem itteni munkám eredményeit. – Mindezzel időt nyerhetek, és teljesen a tudományos kutatás felé fordulhatok, mielőtt befejezném pályafutásomat... és életemet.

E sorokat, ismétlem, egyszerűen lelkiismeretem feltárásának szántam, – nem várok választ. Csak lássa meg bennük annak bizonyosságát, hogy alapjában számíthat rám; Isten országáért akarok dolgozni, és egyedül ezt tartom szem előtt, ez érdekel a Tudományon keresztül.

A legnagyobb tisztelettel fia Krisztusban (in Xto filius)

P. Teilhard de Chardin

Teilhard tudatában volt annak, hogy beszélnie kell, hogy közölnie kell másokkal személyes tapasztalatának gyümölcseit: „Ha nem írnék – mondta nekem – áruló lennék”.

Kétségkívül azért ütközött ellentmondásba teológusok és tudósok részéről egyaránt, mivel nyíltan és teljes egyszerűséggel közölte magát. A tudósokról ezeket írta: „Gyakran vitatták belső tanúságtételeim értékét. Több barátom biztosított, hogy semmi hasonlót nem tapasztalt meg önmagában. Temperamentum kérdése, mondták nekem. Érzi a filozofálás igényét. De miért fontolgatni ezeket a tendenciákat? Mi magunk dolgozunk, kutatunk, mert ez kedvünkre van, amint egy pohár bort iszunk...” – Nagyon szegény válasz ez, semmiképpen sem tudta kielégíteni P. Teilhard szellemét, aggályos lelkét, akinek szüksége volt arra, hogy cselekvését még a fogalmi rendben is igazolja. „Nem megy el sem szíve, sem gondolata mélyéig” válaszolta. Ezért szunnyad Önben a kozmikus érzék, és a világban való hit. Sokszorozzátok meg tetszés szerint a Haladás tartamát és kiterjedését, ígérjétek még százmillió évet a világ növekedésének, – de ha ennyi év után az egész öntudatnak a nullpontra kell visszatérnie, anélkül, hogy valahol összegyűjtenék titkos lényegét, akkor letesszük a fegyvert és sztrájkolunk. Közel van a nap, amikor az Emberiség észreveszi: biológiailag az öngyilkosság és az imádás közé került”.

P. Teilhard élete, belső élete tehát tanúságtétel. Egyik jegyzetében olvassuk: „Ha filozófiám többé kevésbé ügyes is, mindörökké megmarad a tény: egy ember a XX. század derekán, mivel részt vett normálisan kora eszméiben és gondjaiban, lelki élete egyensúlyát csak a világ és Krisztus egységének fizicista felfogásában találta meg, és ebben békét és határtalan kiteljesedést talált. Ma valószínűen jobban hiszek Istenben, mint valaha, és biztosan jobban hiszek a Világban, mint valaha”. Van-e modernebb és hűségesebb magyarázata a „kozmosz” Krisztus páli tanának?

„Benne (Krisztusban) teremtett mindent a mennyben és a földön... Mindent általa és érte teremtett. Ő előbb van mindennél, s minden áll fönn. Ő a kezdet, az elsőszülött a holtak közül, hogy övé legyen az elsőség mindenben. Úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjék az egész teljesség, s hogy általa békítsen ki magával mindent, ami akár a földön, akár a mennyben van, azzal, hogy keresztyének vérével békességet szerzett mindennek” (Kol 1,16–19 és 20).

Ilyen nemes küldetéstől vezetve őszinte lelkiismerettel olyan utakat járhatott, amelyek a rosszul felkészült lelkeket veszélyes illúziókba vezethették volna. Kétségkívül e derű miatt volt olyan elnéző: ez a megértő magatartás a gyengeséget súrolta, és gyakran ezért értették félre. Az emberek szívesebben hisznek az igazságosságnak, mint a szeretetnek. Azok is, akik a leginkább szembeszálltak filozófiai és vallási nézeteivel, elismerték nála a rokonszenv e kiváló ajándékát, amely a „lelkek vadászává” tette őt. Számos értelmiségi, vállalkozó, munkás, kisember találta meg közelében a megvilágosító szikrát és a békét. Elborzadt attól a hibától, elvetette azt a lelkiállapotot, éspedig könyörtelenül, amit így nevezhetünk: az elfogadott, szándékos életundor; az emberi mű megvetése; az erőfeszítéstől való félelem. Az igazi bűn számára az emberi hivatásunk hatékonyságával szembeni bizalmatlanság volt. Emberi természetünk gyengeségeit nem ítélte meg szigorúan, ha a „felemelkedés” vágya, az Előre és a Felfelé tartó lendület őszinte volt. „Mindaz, ami leszállásra készlet, rossz” – mondotta.

Ez az értelmes optimizmus, amely belső életének gyümölcse volt, tartotta fenn küzdelmeit és engedelmes alávetettségét, ez táplálta benne a reményt, hogy egy napon az egész Világ eljut Krisztus szolgálatára. Istenek állandóan megújuló kereséséből merítette szívósságát. Az egység felé irányuló akaratban nem volt semmi kicsinyes vagy merev, hanem naponta megújította erőfeszítését – és Isten tudja, milyen küzdelmek között –, hogy átitassa az isteni Jelenlét, amely nélküle szerint minden hiábavaló. volt. A legmerészebb végletekig feszülő emberi kísérletekben a lehetséges felemelkedést látta, és ebben az értelemben mondotta: „Mindent merni kell!”.

Hirtelen halt meg, ahogy kívánta, – teljes eufóriában a világ legkozmozopolitább városában, ő, „aki a világ minden emberének barátja volt”. Tavasszal halt meg, húsvét napján, amikor a

nap elárasztotta fényével a Hudson partjain elterülő óriásvárost... A feltámadás örömeiben P. Teilhard csatlakozott Krisztushoz, miután egész életében arra a boldogságra vágyakozott, hogy a győzelem ragyogásában birtokolja Őt:

„Uram, mivel minden idegrostommal és életem valamennyi esélyén keresztül szüntelenül Téged kerestelek és az egyetemes anyag szívébe helyeztelek, az egyetemes átlátszóság és az egyetemes tűz vakító ragyogásában hunyom le örömmel szemem”.

P. Leroy: *Pierre Teilhard de Chardin, amilyennek láttam*, in: *Vallomások Teilhard-ról*, 109–113. (Fordította: Szabó Ferenc S. J.)

2. Francois Russo S. J.: Róma és Teilhard

A szerző megvizsgálja, dokumentálja és kommentálja Róma intézkedéseit Teilhard-ral szemben, jelezve azt is, hogy a pápák mindig visszautasították Teilhard elítélését, és hogy Róma álláspontja a zsinat után módosult, enyhült az 1962-es Monitumtól addig a levélig, amelyet Casaroli bíboros írt 1981-ben, Teilhard születése centenáriuma alkalmával Mgr Poupard-nak, az Institut Catholique akkori rektorának.

F. Russo, miután hivatkozott XII. Pius „*Humani generis*” kezdetű (1950-es) körlevelére, ahol két szakasz az ember eredetére és a poligenizmusra vonatkozóan burkoltan érinti Teilhard evolucionizmusát, így folytatja:

Teilhard műveinek közlését megkezdték mindjárt halála után, Jeanne Mortier kisasszony, Teilhard munkatársa kezdeményezésére, aki írásainak törvényes örököse volt. Elsőnek még Teilhard halála évében, 1955-ben *Az emberi Jelenség* jelent meg (*Oeuvres* I). Az utolsó kötet (*Oeuvres* XIII) 1976-ban látott napvilágot. A törvényes örökösödésen kívül estek Teilhard *Lelki gyakorlatok füzetei*, a *Napló* és a *Levelek*: ezeknek közzététele is befejeződött.

Annak idején a római hatóságok azt kérték a katolikus könyvkereskedőktől, hogy ne árusítsák ezeket a műveket. Ez az ajánlás néhány év múlva már elveszítette időszerűségét. Egyébként a művek közzététele nem alkotta semmi féle római megrovás tárgyát.

A Szent Officium *Monituma* egy rövid latin dokumentum, a Hivatal jegyzője írta alá, 1962. jún. 30-án kelt. A Szentszék félhivatalosa, az *Osservatore Romano* 1962. júl. 1-i száma tette közzé. Teilhard-nál „súlyos tévedések”-et bélyegez meg, de egyáltalán nem jelzi, hogy ezek miben állnak. Ebből a szempontból Galilei elítélése kielégítőbb, mivel legalábbis a neki tulajdonított tévedéseket világosan előadja.

Szükségesnek tűnik a *Monitum* szövegének itteni leközlése, egyrészt mivel tartalma nehezen érthető ma is, másrészt mivel hozzacsatoltak egy cikket (később szólunk róla), amely egészen más természetű dokumentum, és amely – sajnálatos módon – sok zűrzavar okozója lett.

„P. Pierre Teilhard de Chardin néhány műve gyorsan terjed és nagy sikernek örvend. Anélkül, hogy ítéletet mondanánk a pozitív tudományokat érintő szempontoktól, nyilvánvaló, hogy ezek a művek filozófiai és teológiai síkon olyan kétértelműségektől, sőt súlyos tévedésektől hemzsegek, hogy sértik a katolikus tanítást.

Ezért a Szent Officium kongregációjának eminenciás és főtisztelendő Atyái arra szólítják fel az Ordináriusokat, a szerzetesintézmények és a szemináriumok elöljáróit, valamint az egyetemi rektorokat, hogy óvják a szellemeket, különösen is a fiatalokét azokkal a veszélyekkel szemben, amelyeket P. Teilhard de Chardin és tanítványai művei jelentenek.

Kelt Rómában, a Szent Officium palotájában, 1962. június 30-án.”

Az *Osservatore Romano* 1962. júl. 1-én első oldalán közölte ezt a *Monitumot*.

Ugyanezen a napon, szintén az O. R. első oldalán egy hosszú olasz cikk jelent meg, amely azt akarta leleplezni, ami Teilhard írásaiban ellentétes lenne a keresztény tanítással. A cikket név nélkül közölték. Szemére veti Teilhard-nak, hogy nézetei a következő pontokon ellenkeznek a keresztény tanítással: a teremtés eszméje; a Kozmosz és Isten közötti viszony; Krisztus, a Megtestesülés és a Megváltás; a Szellem és az Anyag; a Bűn. Ezenkívül azt állítja, hogy Teilhard rendszerének sajátja: „bizonyos módon naturalizálja a természetfelettit”.

Különös módon a névtelen szerző a cikk végén kijelenti, hogy Teilhard számos írásában az idézett szövegek mellett sok más is van, amelyek gyakran semlegesíthetnék a cikk által előadott negatív értelmezést, és hogy számolni kell mindezekkel a szövegekkel – és számos ilyen van! – hogy tárgyilagosan ítélhessük meg Teilhard-t.

– Az *Osservatore Romano* ugyanezen cikke idézi P. H. de Lubac könyvét: *Páter Pierre Teilhard de Chardin vallásos eszmevilága*. Helyesli P. de Lubac kritikus megjegyzéseit, de hozzáfűzi „alapjában véve P. de Lubac megvédi P. Teilhard eszmevilágát és azt magasztalja.” A névtelen szerző kijelenti, hogy nem osztja P. de Lubac ítéletét.

Márpedig két hónappal a *Monitum* megjelenése után a Jézus Társasága legfőbb előjárója, P. Janssens levelet írt P. de Lubac-nak könyvéről: e levél hangneme egészen más, mint a *Monitum*é és az *Osservatore Romano* cikkéé. Íme ennek a levélnek a szövege:

„Főtisztelendő Atyám, Pax Christi,

Eloolvastam megjegyzéseit az *Oss. Rom.* 1962. júl. 1-i számában megjelent névtelen cikkre vonatkozóan, amely P. Teilhard de Chardin-ról ír. Nagyon megértem, hogy ez a cikk fájdalmasan érintette Önt, de *pillanatnyilag* nem tűnik időszerűnek, hogy a Szent Officiumnál közbelépjek. Jelenleg az igazság ügyét jobban szolgáljuk csendes szenvedésünkkel, mint a gyors tisztázásokkal. Egy bizonyos idő után (néhány hónap múlva?) meglátjuk, mi tehetünk. Itt is, másutt is, sokan változást remélnék.

Teljesen egyetértek Önnel: könyve P. Teilhard művének első nagyon fontos kifejtését jelenti, és – magának *Monitum*nak a szellemében – „óvás” Teilhard eszmevilágának lehetséges extrapolációi ellen, amelyek nem egyeztethetők össze az Egyház tanításával. Úgy vélem, hogy könyve az Egyházat és az igazságot szolgálja, ezért akartam, hogy közlétegyék. Nem bántam meg ezt a döntésemet.

Főtisztelendő Atyám, szentmiséibe ajánlom magamat. Szolgálja a mi Urunkban.
1962. aug. 27.”

Tegyük hozzá, még mindig P. de Lubac könyvével kapcsolatban, hogy a Szent Officium kérésére P. Generális azt kérte P. Lubac-tól, hogy halassza el könyve tervezett fordításait, amelyeknek szerződését már aláírták. Két év múlva megszűnt a tilalom.

Casaroli bíboros levele – A II. vatikáni zsinat nem foglalkozott közvetlenül P. Teilhard eszméivel, de nevét gyakran idézték a bizottságokban és magánbeszélgetésekben, ilyen vagy olyan irányban. Teilhard befolyása, bár nehezen kivehető, számos zsinati dokumentumban fellelhető. A *Gaudium et spes* kezdetű konstitúcióban megjelöltek egy mondatot, amely szinte szóról-szóra megtalálható Teilhard-nál: „A jövő azoké lesz, akik a holnapi nemzedékeknek az élet és a reménység indokait tudják adni”.

A bíboros államtitkár Mgr. Poupard-hoz, az Institut Catholique akkori rektorához intézte e levelet abból az alkalomból, hogy az Institut Catholique-on 1981. május 18-án megemlékeztek Teilhard születésének századik évfordulójáról.

Érdemes idézni ezt a nagyon pozitív hangú dokumentumot. Mert jóllehet nem a Tanítóhivatal tulajdonképpeni dokumentuma, igen magas szinten a Szentszék véleményét fejezi ki, másrészt néhány megjegyzést igényel.

„Monseigneur,

A nemzetközi tudományos világ, és még tágabban az egész értelmiségi világ arra készül, hogy megünnepelje P. Pierre Teilhard de Chardin születésének centenáriumát. Kutatásainak meglepő visszhangja, és hozzá személyiségének kisugárzó ereje és gondolatainak gazdagsága tartósan megjelölték korunkat.

A természet mély értékének hatalmas költői intuíciója, a teremtés dinamizmusának éles látása, a világ fejlődésének hatalmas víziója társult nála tagadhatatlan vallási buzgósággal.

Ugyanakkor állandó törekvése, hogy párbeszédet folytasson kora tudományával, továbbá rendíthetetlen optimizmusa a világfejlődéssel szemben, jelentős visszhangot adtak intuícióinak a szavak és a képek varázsán keresztül.

Ez a gyakran lírai formát öltő szintézis, amely teljesen a jövő felé irányul, valamint az egyetemes szenvedélyes keresése, hozzájárultak ahhoz, hogy kétségektől gyötört kortársainak visszaadják a reménység ízét. Ugyanakkor a tárgyalt problémák összetettsége, valamint a megközelítési módszerek változatossága menthetetlenül olyan nehézségeket vetettek fel, amelyek jogosan indokolták ennek a rendkívüli műnek kritikus és derűs tanulmányozását, – tudományos, filozófiai és teológiai szinten egyaránt.

Kétségkívül a centenárium ünneplései a Párizsi Institut Catholique-on, a Museum d'Histoire Naturelle vagy az UNESCO keretében, valamint a Notre-Dame székesegyházban, jó alkalmul szolgálnak arra, hogy serkentsék a szembesítést – a kutatási szintek helyes módszertani megkülönböztetésével, a szigorú ismeretelméleti követelmények kívánalmai szerint.

Kétségtelen az is, hogy korunk – túl e merész szintéziskísérlet felfogásbeli nehézségein és kifejezésbeli hiányosságain – megőrzi annak az embernek egységes élettanúságát, akit lényé mélyén megragadott Krisztus, és akinek főgondja volt az, hogy egyszerre tisztelje a hitet és az észet, és mintegy előre válaszolt II. János Pál felhívására: „Ne féljete, nyissátok meg, tárjátok szélesre Krisztusnak a kultúra, a civilizáció, a fejlődés hatalmas területeinek kapuit”.

Boldog vagyok, Monseigneur, hogy a szentatya nevében közvetíthetem ezt az üzenetet a kollokvium minden résztvevője számára, amelyen Ön elnököl a Párizsi Institut Catholique-on P. Teilhard de Chardin centenárium alkalmával, és biztosítom hűségem odaadásomról.

Agostino Casaroli bíboros államtitkár”.

Ehhez a levélhez hozzá kell csatolnunk a Szentszék 1981. júl. 1-i közleményét:

„Egy bizonyos sajtószerző úgy értelmezte (Casaroli bíboros államtitkárnak) Mgr Poupard-hoz intézett levelét P. Teilhard de Chardin születésének centenáriumának alkalmával, mint a Szentszék e szerzővel szembeni korábbi állásfoglalásának módosulását, nevezetesen a Szent Officium 1962. jún. 30-án kiadott *Monitum*ának revízióját, amely jelezte, hogy a szerző műve kétértelműségeket és súlyos doktrinális tévedéseket tartalmaz. Azt a kérdést tették fel, hogy vajon megalapozott-e ez az értelmezés.

Miután megkonzultáltuk a Bíboros államtitkárt és a Hittani Kongregáció bíboros prefektusát – e Kongregáció a szentatya rendelkezése szerint tudomást szerzett e levél tartalmáról –, tagadólág válaszolhatunk a kérdésre. Casaroli bíboros levele, ahelyett, hogy

a Szentszék korábbi intézkedéseinek revíziója lenne, több szakaszában fenntartásokkal él, amit több újság elhallgatott; az említett fenntartások pontosan az 1962. júniusában kelt *Monitum* ítéletére hivatkoznak, jöllehet a levél kifejezetten nem említi ezt a dokumentumot”.

– P. P. Arrupe, a Jézus Társasága generálisának levele P. Henri Madelin-nek, a francia jezsuiták provinciálisának ama kollokvium alkalmából, amelyet a Jézus Társasága Filozófiai és Teológiai fakultásai szerveztek Párizsban (35, rue de Sèvres) és Chantillyben (Centre culturel, „Les Fontaines”).

Ez a meglehetősen hosszú levél Jézus Társasága első nyilvános dokumentuma Teilhard-ról. Nem kifejezetten doktrinális jellegű, hanem inkább egy eszmevilág több konkrét szempontját idézi fel – ezek az eszmék nem csupán a vallási kérdések iránt érdeklődtek –, továbbá érzékelteti azokat a körülményeket, amelyek ölen megszülettek. Valójában több doktrinális pontot is érint, ha doktrínán helyesen az élő és elkötelezett hit kifejezését értjük. P. Arrupe kiemeli Teilhard erőfeszítésének több vonását. Először is: „a hit, a teljesen aktualizált hit jobb megértésének szívós keresése; a missziós figyelem arra, hogy ezt a hitet hirdessék mindazoknak, akik eltávolodtak tőle.” Továbbá emlékeztet arra, hogy „P. Teilhard-nak volt bátorsága kimondani: egyedül a kereszténység, az Egyház hozhatja a világnak azt a fényt, amely nélkül pusztulásra van ítélve. Teilhard-nak ez a merészsége kiragadja szűkösségéből a félénk keresztények tömegét. Ezek a nézetek előre jelezték a világ felé való nyitottságot és az inkulturáció gondját, amelyek a zsinat, XXIII. János és VI. Pál tanítását jellemzik, és amelyek ma II. János Pálét is megjelölik”. P. Arrupe még felhívja a figyelmet Teilhard személyiségének és művének egy vonására: „égő szeretete Krisztus iránt, aki a kereszténységben átalakult, beteljesedett világ iránti szenvedélye központjában áll. Ez a krisztológiai vízió lendítette Teilhard egész erőfeszítését és irányította tanúságtételét”. És P. Arrupe hozzáfűzi, újra hangsúlyozva egy már érintett vonást: „P. Teilhard nemcsak a legnagyobb intenzitással megélte lelke mélyén papságát és szerzetesi életét, hanem ez kimondta, hirdette is hitetleneknek és hívőknek egyaránt. Időszerű példa a túlzott szerénység ideje után”. Végül P. Generális levelében hangsúlyozza Teilhard-nak az Egyházhoz való ragaszkodását: „És hogy az Egyházba vetett mély hittel és iránta való szeretetből engedelmeskedett, azt tudjuk ama szenvedés súlya révén, amelybe ez az engedelmesség került neki”.

(*Vallomások Teilhard-ról*, 342–356)

II. Mise a világ felett

A *Mise a Világ felett*¹ első fogalmazványát – *A pap* címmel – 1918 júliusában készítette Teilhard a Laigue-i erdőben. Itt végleges megfogalmazásról van szó. Csakhogy Teilhard – egészen haláláig – folyton tovább élte, egyre növekvő fényben, az ő *Mise a Világ felettjét*.

Ezt írta az Ordos-sivatagból: „Amikor öszvérháton bandukolok hosszú napokon át, újra és újra ismétetem, mint régen – mert most sem adódik alkalmam, hogy misézzek – a *Mise a Világ felett* szavait, amelyet Ön már ismer, s azt hiszem, hogy most még nagyobb világossággal és meggyőződéssel teszem ezt, mint valaha”. (Léontine Zanta részére írt levélből, 1923. augusztus 7.)

¹ Az elmélkedés eredeti címe: *La Messe sur le Monde*. Megjelent különböző kiadások után a Teilhard de Chardin Művei sorozat 13. kötetében: *Az anyag szíve* (La Coeur de la Matière, 139–156. oldal).

Ugyancsak 1923 augusztusában ezt írta Abbé Breuil-nek: „Mindig egy kissé jobban, lassacskán, imádságos lélekkel készítem az én *Mise a Világ felett* című elmélkedésem szövegét. Azt gondolom, hogy – bizonyos értelemben – az igazi szubsztancia, amelyet mindennap konszekrálni kell, annak a napnak evilági növekedése: a kenyér elég jól szimbolizálja azt, amit a teremtet világnak sikerül megvalósítania; a bor (a vér) pedig azt, amit erőfeszítésed közben küszködve-fáradva elveszít”. (*Úti levelek, 1923. augusztus 26.*)
(*A francia kiadó bevezető jegyzetéből.*)

A Felajánlás

Uram, most ismét nem az Aisne-megyei erdőkben vagyok, hanem Ázsia sztyeppéin. Itt sem találok bort és kenyeret. Oltárom sincs. Ezért a szimbólumok fölé emelkedem, a Valóság pusztá fenségébe, s én, a Te papod, az egész Föld oltárán ajánlom fel Neked a Világ munkáját és verítékét.

Ott, messze Keleten végigfutott a felkelő Nap első sugárcsíkja. Tovahömpölygő tűzszőnyege alatt ismét ébred az Föld élő színe, végigborzong és újra kezdi gigászi küszködését. Istenem, ide teszem kehelytányérkámra azt a termést, amely ettől az új erőfeszítéstől várható. Kelyhembe öntöm minden gyümölcs borát, melyet ma kipréselnek az emberek.

Kelyhem és tányérkám: lelkem mélye. Szélesre tárul minden erő felé, ami csak mindjárt felszállni kezd a Földkerekség minden pontjáról és a Lélek felé futva összpontosul. – Hadd gondoljak hát mindazokra, legyen most titokzatosan jelen minden ember, akit új hajnalra ébreszt a Nap.

Uram, egyenként jelennek meg azok, akiket szeretek: Te adtad őket életem természetes támaszául és varázsául. Sorba veszem annak a másik kedves családnak tagjait is, melyet oly sokféle elemből lassacskán gyűjtött körém a barátság, a tudományos kutatómunka és a szellemi alkotás rokonsága. S bár elmosódottabban, de kivétel nélkül felidézem azokat is, akiknek névtelen sokasága az élők megszámlálhatatlan tömege: akik körülöttem élnek; értem fáradoznak, pedig nem is ismerem őket; jönnek és továtűnnek. De főleg azokra gondolok, akik – igaz úton vagy tévelyegve – ott dolgoznak az irodákban, laboratóriumokban, gyárakban, hisznek a Világ haladásában és ma is szenvedélyes odaadással fogják kutatni a fényt.

Akarom, hogy lényem e percben együtt rezdüljön ennek a gomolygó – zavaros, vagy tisztuló – tömegnek mély morájával. Óriási nagysága elképesztő. Benne akarok úszni ebben az emberi Óceánban, melynek lassú és egyhangú hullámozása megzavarja még a leghívőbb lelket is. Mindazt, ami e nap folyamán növekedni fog a Világban és mindazt, ami megfogyatkozik, még az elhalókat is, össze akarom gyűjteni magamba; hogy Neked nyújtsam át. Íme, Uram, áldozatom anyaga. Csak ez tetszhet Teneked.

Hajdanában az első kalászokat és a nyájak zsenge fiataljait hordták templomodba. Igazában olyan áldozati adományt kívánsz, éhséged csillapítására és szomjad enyhítésére mindennap csak azt áhítod titokzatosan, ami már az egyetemes alakulással tovasodródó Világ növekedése.

Uram, fogadd el ezt a teljes Ostyát, melyet a vonzásodra ébredező Teremtés ajánl fel ezen az új hajnalon. Bizony tudom, hogy ez a kenyér – a mi fáradozásunk – önmagában csak vég nélküli szertebomlás. S jaj, ez a bor – fájdalmaink – egymagában még csak szétmaró ital. De biztosan tudom, mert érzem, hogy ennek az alaktalan tömegnek szíve mélyébe oltottad azt az ellenállhatatlan és megszentelő vágyat, amely mindnyájunkat – a gonoszt, meg a hívőt is – egyaránt kiáltani készítet: „Uram, tégy minket eggyé!”

Istenem, minthogy szentjeid lelki buzgósága és liliom-tisztasága helyett legyőzhetetlen rokonszenvet adott nekem mindaz iránt, ami mozdul a sötét anyagban; s mert látom, hogy

gyógyíthatatlanul és sokkal inkább a Föld fia vagyok, mint az Ég gyermeke, ezért ma reggel gondolatban felmegyek a magas hegyekbe. Földanyám reményei és nyomorúságai fekszenek vállamon. S ott fent, papságom erejével, melyet – tudom – csak Néked köszönhetek, mindarra, ami az emberi Testben születni vagy elhalni készül a felvirradó Nap alatt, lehívom a Tüzet.

A tűz a világ felett

Folyton abban a makacs tévhitben élünk, hogy a Tűz, ez a létforrás, a Föld mélyéből tör elő, és lángja fokozatosan gyullad ki, végig az Élet ragyogó barázdáin. Uram, jóságosan megmutattad nekem, hogy hamis ez a látásmód, és ha Téged akarlak észrevenni, akkor visszajára kell fordítanom. Kezdetben volt az értelmes, szerető és tevékeny hatalom. Kezdetben volt az Ige, aki egyedül képes uralma alá vetni és meggyúrni minden születendő Anyagot. Kezdetben nem a hideg volt és a sötétség, hanem a Tűz. Ez az Igazság!

Így hát egyáltalán nem a mi éjszakánkból fokozatosan fakad fel a fény, hanem a már létező Világosság oszlatja szét árnyainkat, türelmesen és tévedhetetlenül. Önmagunk erejéből mi, teremtmények, csak Árny és Úr vagyunk: Istenem, Te vagy az örök Erőtér mélye és szilárdsága, időtlen és tér nélküli. Világmindenségünk Benned fakad fel fokozatosan, s nyer beteljesülést, elvesztve határait, melyek oly nagyoknak mutatják. Minden csupa lét. Csak lét van mindenütt; kivéve a teremtmények részekre szakadozottságát és atomjainak ellentétes feszültségét.

Égő Szellem, mindent megalapozó és személyes Tűz, valóságos végpontja vagy annak az egyesülésnek, amely végtelenszer szebb és vonzóbb, mint bármiféle semmibe olvasztó panteista ábránd. Most is Te szállj alá; hogy lelket lehelj az új anyag vékonyka hártájára, amibe ma fog burkolózni a Világ.

Tudom, hogy nem írhatjuk elő, meg sem sejtethjük legkisebb mozdulatodat sem. Tőled ered minden kezdeményezés; még imám legelső szava is.

Szikrázó Ige, izzó Hatalom, Te gyúrod meg a sok-sokféle dolgot; hogy életedet leheld belé. Kérlek, terjeszd le ránk hatalmas kezedet: jó előre gondoskodó, mindenható, mindenüvé elérő kezedet, amely nem itt vagy amott érint, mint az emberi kéz, hanem a Dolgok jelen és eltűnt mélységén és egyetemességén át hat és egy csapásra ér el hozzánk mindannak révén, ami csak legnagyobb és legbensőbb bennünk és körülöttünk.

Látod, mekkora művön dolgozol! Legyőzhetetlen karod készítse elő és végleg idomítsa magához azt az emberi erőfeszítést, amelyet most szívembe gyűjtve Neked ajánlok fel teljesen. Alakítsd, egyengesd, öntsd fenéig, újra, hiszen jól tudod, miért csak vég nélküli fejlődés ágascáján születhet meg a teremtmény.

S most ajkamon át ejtsd ki felette azt a kettős és átváltoztató szót, melynek híján összeomlik és ködbe foszlik minden okosságunk és tapasztalatunk; de amely összeköti és végleg megszilárdítja minden tervünket és tettünket a Mindenségben. Minden előre, ami ma fog kicsírázni, növekedni, sokasodni, virágba borulni és termést hozni, ismét mondd ki szavadat: „Ez az én testem”. S minden halálra, amely szétrágni, elhervasztani és szétszakítani készül, mondd ki parancsoló szódat (a hit igazi titkát): „Ez az én vérem!”²

A tűz a világban

² Teilhard nem zavarja össze a szoros értelemben vett transzsubstantiációt (az eucharisztikus átlényegülést) és az Ige egyetemes jelenlétét. *A Pap* c. írásában ezt így fejt ki: „Az eucharisztikus Átváltoztatást az egész Mindenség valóságos, de kisebb erejű megszentelődésének fénye (aurája) övezi.” – A Megtestesülés által „az Ige a kozmikus elembe oltódott és ott lakik eucharisztikus módon: ebből a kozmikus elemből kihatva hajt uralma alá és idomít önmagához mindent”. (A francia kiadó jegyzete).

Megtörtént.

A Tűz ismét átjárta a Földet.

Nem mennydörögve zuhant a csúcsokra, mint felfénylő villámcsapás. A házába térő Gazda minek feszegetné az ajtót?

A láng földrengés és dübörgés nélkül világított át mindent. A legparányibb atommagtól kezdve a legegységesebb törvények energiájáig külön-külön és együttesen hódította meg Kozmoszunk minden elemét, minden rugóját, minden kötelékét, oly természetesen, hogy szinte magától gyulladt lángra a Mindenség.

A ma születő új Emberiségben az Ige folytatta születésének vég nélküli működését. S hogy alászállt a Világ szívébe, ezért az Anyag felszökő árai még meg sem rezdültek, amikor étellel telítődtek. A mélységes átalakulás látszólag semmit sem rengetett meg. A velőig ható Szó hatására mégis titokzatosan és valóságosan öltött Testet a Mindenség, ez az óriási Ostya. Istenem, most már Megtestesülésed ad formát minden Anyagnak.

Emberi eszünk és tapasztalatunk már régóta felismerte, hogy a Mindenséget milyen különös vonások teszik hasonlóvá valamiféle Testhez...

A Mindenség, akárcsak a Test, vonz szépségével, amely ott lebeg fodrai misztériumában és szeme mélyén.

Mint a Test, akként a Világ is részekre esik és kicsúszik kezünkéből, amikor szételemezni próbáljuk, vagy ha erőink hanyatlanak és öregszik a Test.

A Mindenség is, akárcsak a Test, igazában csak azzal a vég nélküli erőfeszítéssel ölelhető át, amely folyton túl akar jutni a látszaton, s ott próbálja elérni.

Uram, már születésünkkel érezzük a közellétnek és a távollétnek ezt a kínos keveredését. S a korról-korra öröklődő fájdalomban és reménységben éppen akkor érzünk lesújtó nosztalgiát, amikor izgató vágyunk sírni készletet, mert ott találjuk magunkat a Jelenlét ölében, de foghatatlanul és névtelenül lebeg körülöttünk minden dologban: „Si forte attrahent eum”:³ hátha elérjük Öt?

Uram, a Világ Konszekrációjának, ennek a megszentelő Átváltoztatásnak köszönhetem, hogy a Mindenségben lebegő fény és illat most már Benned ölt alakot, s arcod fényét tükrözi. Amit tapogatódzó értelmem megsejtett, amit szívem reménytelennek tűnő vágya követelt, azt Te most csodálatosan ajándékkal adod: a teremtmények nemcsak annyira sorsközösségben élnek, hogy egyikük sem létezhet az összes többi nélkül, amikor központjukat körülveszik; de annyira függenek is egy valóságos közös központtól, hogy igazi Élet járja át mindegyiket. S mert mindnyájan az Ő hatalma alatt állnak, ezért végső soron Tőle kapják szilárd állandóságukat és egyesülésüket is Neki köszönhetik.

Istenem, Kinyilatkoztatásod merész újdonságával oszlasd szét azt a gyerekesen félénk gondolkodást, amely a mi szánalmasan tökéletlen Organizmusunknál hatalmasabbat és előbbet nem mer elképzelni ezen a világon! A világ fiai folyton megelőzik Izrael mestereit a Mindenség megértésének bátor útjain. Uram Jézus, „Benned kap szilárdságot minden dolog” (vö. Kol 1,17); végre nyilatkoztasd ki magad azoknak, akik a Teremtés legfelső Lelkeként és a Teremtés valóságos Gyűjtőpontjaként szeretnek Téged. Nézd csak, életünkről van szó! Ha nem hihetném, hogy valóságos Jelenléted lelkesíti, gyúrja hajlékonyra és járja át melegével a belém hatoló, vagy engem megsuhintó legparányibb energiát is, mondd csak: nem pusztulnék-e el a lényem velejéig maró hidegtől?

Köszönöm, Istenem, hogy ezer és ezer módon szoktattad hozzá szememet, hogy végre meglássam a Dolgok végtelen egyszerűségét! Lassacskán, visszafojthatatlanul bontakoztak ki

³ Teilhard itt Szent Pál areopáguszi beszédére utal (ApCsel 17,27), ahol az apostol az emberek tapogatódzó Isten-kereséséről szól. Innen veszi majd *Az isteni miliő* mottóját is: „Benne élünk...” (Sz. F. megj.)

bennem azok a vágyak, amelyeket már gyermekkoromban oltottál belém. Életem fordulópontjain kitűnő barátok hatására világosodott meg és erősödött szellemem. Elrémitő és édes próbák során avattál fel és fokról-fokra nógattál előre, s ezért most már képtelen vagyok mást látni és belélegzeni, mint csakis azt az Erőteret, amelyben minden csak Egy.

Életerőd most fokozottabban ömlött a Világ Szentségébe, ezért megnövekedett öntudattal ízelem annak a látomásnak erős és nyugodt részegségét, melynek egyensúlyát és összhangját sosem tudom kimeríteni.

Istenem, Tested által magadhoz idomítottad a Világot, Testeddé vált a Világ. S ahogy most ránézek és itt élek az ölen, nem a monista szétfolyó vágyát érzem, aki mohón akar felszívódni a dolgok egységébe. A pogány ember meghatódottságát sem élem át, aki kézzelfogható istenség lába elé borul. Nem érzem a kvietista passzív önátadását sem, amikor misztikus energiák árja dobálja ide-oda.

Elkerülöm e különféle áramlatok zátonyait és erejükből átveszek valamit. Ezért úgy szilárdul meg bennem egyetemes Jelenléted, hogy csodálatos szintézist alkot, amelyben egymást helyesen kiegyensúlyozva találkozik az a három félelmetes erejű szenvedély, ami csak feszítheti az ember szívét:

Mint a monista, a teljes Egységbe merülök. Csakhogy az engem befogadó Egység annyira tökéletes, hogy ha benne veszítem el magamat, akkor személyem végső beteljesedését tudom megtalálni.

Mint a pogány, én is megtapintható Istent imádok. Sőt meg is érintem ezt az Istent annak az Anyagvilágnak egész felszínén és mélyén át, amelybe ágyazva élek. De, hogy úgy ragadhasam meg, amint kívánom (egyszerűen azért, hogy továbbra is érinthessem), egyre messzebbre kell előrehaladnom, át és túl minden ragaszkodáson, és közben sosem nyugodhatok meg semmiben; folyton előbbre visznek a teremtmények, de minden percben túl is jutok rajtuk. Állandóan kitárulok feléjük, de szüntelen búcsút is intek nekik.

Mint a kvietista, én is hagyom, hogy lágyan elringasson az isteni Fantázia. De ugyanakkor azt is tudom, hogy az isteni Akarat minden pillanatban csak úgy található meg, ha mindent elkövetek, ami tőlem telik. Majd csak akkor érintem meg Istent az Anyag ölen, ha előbb Ő teper a földre, mint Jákobot.

Mivel így jelent meg előttem az a végleges és teljes Tárgy, amelyre természetem hangolva van, ezért lényem képességei önként együtt rezdülnek azzal az Egyetlen Hangjeggyel, amely hihetetlenül gazdag és amelyben könnyedén egyesülnek a legellentétesebb törekvések: a heves tettvágy, s az elfogadás öröme, a megőrzés gyönyöre, s az elhagyás láza, a büszke növekedés és az a boldogság, hogy elveszítem magam valami nálamnál nagyobbban.

Így gazdagodom a Világ éltető nedvével; felemelkedem a Szellem felé, aki a Mindenség pazar pompájába öltözve, minden hódításon túl mosolyog reám. S amikor így merülök az isteni Test misztériumába, már nem tudnám megmondani, vajon e két boldogság közül melyik a nagyszerűbb: az, hogy így rátaláltam az Igére, aki által uralkodhatok az Anyagon; avagy pedig az, hogy az Anyagot birtoklom és ezáltal elérhetem és befogadhatom Isten fényét.

Uram, alászálltál az egyetemes Színekbe. Add, hogy ezt ne csak úgy fogadjam, mint valami kedvenc és dédelgetett filozófiai okoskodás gyümölcsét, hanem valóságos Jelenlétté legyen számomra. Akár tetszik, akár nem: Te bizony megtestesülsz a Világban, mert erőd és jogod van hozzá. S életünk horgonya Beléd kapaszkodik. Gyakorlatban viszont mily sok minden hiányzik még, hogy mindnyájunkhoz közel légy. Mindegyikünket ugyanannak a Világnak méhe hord, mégis külön-külön alakítjuk ki parányi Mindenségünket, amelyben függetlenül, közölhetetlen erővel és árnyalatokkal megy végbe a Megtestesülés. Az oltárnál elhangzó imánkban ezért kérjük, hogy számunkra történjék meg az átváltozás: hogy számunkra legyen Krisztus Teste és Vére. Ha erősen hiszem, hogy körülöttem minden az Ige

Teste és Vére⁴, akkor számomra (s bizonyos értelemben csakis számomra) teljesedik be az a csodálatos „Diafánia” (Isten átragyogása a Világon), amely minden esemény és minden elem mélyén valóságosan ragyogtatja fel ugyanegy Élet fényét és melegét. De ha – ne adja Isten! – gyöngül a hitem, akkor máris kialszik a fény, minden sötétbe borul és szertehull.

Uram, íme, alászálltál a most kezdődő nappalba. A ránk váró események most kezdenek alakulni, s mindnyájunkat utolérnek majd. Sajnos, mily végtelen sokféle árnyalattal fog bennünk megvalósulni Jelenléted! Pontosan ugyanolyan körülmények készülnek beburkolni engem és embertestvéreimet.

Lehet, hogy csak kevésbé vagy nagyon, talán egyre jobban, esetleg egyáltalán nem leszel bennük.

Hogy ma ne ártson semmiféle méreg, ne öljön halál, ne kábítson még az erős bor sem és hogy minden teremtményben Téged lássalak és érezzelek meg, – Uram, add, hogy higgyek!

Egyesülés

Igazában azért szállt le a Tűz a Világ szívébe, hogy átöleljen és magába olvasszon. Tehát nem elég csupán szemlélnem, vagy hitem ápolásával folyton csak növelnem magam körül a Tűz hevét. Miután teljes erővel közreműködtem az Őt felfakasztó Átváltoztatásban, végül át is kell adnom magamat annak az Egyesülésnek, amely általam táplálja a Tűzet. Hiszen igazában ez a végcélja.

Istenem, leborulok Jelenléted előtt, mely az izzóvá lett Mindenségben dolgozik. S mindannak vonásai mögött, amivel csak találkozom, ami velem történni fog, vagy amit megvalósítok ezen a napon, Téged vágylak és Terád várok.

Döbbenetesen komoly dolog, hogy megszülettünk, vagyis – anélkül, hogy megkérdeztek volna – visszavonhatatlanul belecsöppentünk valami félelmetes energiájú zuhatag sodrásába, amely mintha el akarna pusztítani mindent, amit magával ragad.

Azt akarom, Istenem, hogy valami erőátbillentéssel, amelynek csak Te lehetsz megindítója, túlaradó örömmé, a Benned átalakulás ujjongásává változzék az a rémület, amely akkor szakad rám, ha látom azokat a névtelenül rám törő erőket, amelyek lényemet elmásítani készülnek.

Mindenekelőtt: ingadozás nélkül tárom ki karomat, hogy kézbe vegyem azt a forró kenyeret, melyet felajánlasz nekem. Ebbe a kenyérbe rejtetted minden kibontakozás életfakasztó csíráját. Benne ismerem fel annak a jövőnek alapját és titkát, amelyet nekem szánsz. Tudom, ha ezt a kenyeret kezembe fogom, máris átadom magam azoknak a hatalmas erőknek, amelyek fájdalmak közt szakítanak ki önmagamból, hogy beleveessenek a munkába, a veszélybe, gondolataim szüntelen megújításába; s az érzelmektől kemény szándékkal kell majd elszakadnom. Ha ezt a kenyeret eszem, akkor mindenben és mindenekfelett csak arra fogok vágyani és csak azt fogom szeretni, ami ezentúl már kizárja azokat az örömöket, melyek melengették életemet. Uram, Jézus, elfogadom, hogy Te végy hatalmadba, és a Testedhez kötő kimondhatatlan erővel vigyél el olyan magányba is, ahová magamtól sosem merészkedtem volna. Mint minden Ember, én is szívesen felverném sátramát itt a földön, valamelyik nekem tetsző hegycsúcson. Mint minden embertestvérem, én is félek attól a szörnyen titokzatos és annyira új jövőndőtől, amely felé sodor az idő. S velük együtt én is remegve kérdelem: merre tart az élet?... Ennek a kenyérnek vétele azzal a Krisztussal egyesít, aki a Világot végtelenre tágító erőket öltötte magára. Űzze hát ki belőlem a félnkséget és a fásultságot! Istenem, szavadra belevetem magam a küzdelmeknek és energiáknak örvényébe,

⁴ „...Annak fizikai és uralkodói érintésére, akinek öröksége az, hogy »omnia sibi subicere«: képes mindent a hatalma alá vonni” – mondja Teilhard a *Benne élünk (Az isteni miliő)* című művében. (A francia kiadó jegyzete).

melyek érlelik erőmet, hogy megragadhaszam, s átélhessem Szent Jelenlétedet. Aki szenvedélyesen szereti azt a Jézust, aki a Földet növelő erőkben rejlik, azt az embert a Föld édesanyaként öleli óriási karjába és Isten arcát szemlélni készíti.

Istenem, ha országod evilágból volna, akkor már azáltal is megragadhatnálak, hogy rábízzom magam azokra a hatalmas erőkre, amelyek folyton kézzelfoghatóan növelnek bennünket, aztán szenvedést meg halált hoznak ránk, s mindarra is, amit magunknál jobban szeretünk. Csakhogy az a Végpont, amely felé ez a Föld tart, túl van nemcsak minden egyedi dolgon, hanem minden valóság összességén is. A Világ fáradozása nem abból áll, hogy valami végső Valóságot szüljön meg önmagán belül, hanem hogy a már létező Lénnel egyesülve teljesebbé váljon. Ezért hát az Ember még nem sokat tett a Mindenség lángoló központjának elérése érdekében, ha egyre inkább csak önmagáért él, vagy ha akármilyen nagy földi célnak szenteli is életét. Uram, a Világ véglegesen csak úgy jut el Hozzád, hogy új irányba fordul, átbillen, önmaga központjából szakad ki; s akkor aztán egy időre ködbe foszlanak nemcsak az egyéni sikerek, hanem minden látszólagos emberi kiválóság is. Hogy lényem határozottan kapcsolódjak a tiédhez, ahhoz az kell, hogy ne csak egyéni énem haljon meg, hanem maga a Világ is, azaz átjussak valami lecsökkenés szétszakasztó állomásán, amit nem kárpótol semmi fogható dolog. Íme, ezért nyújtod felém a kelyhet, amelybe összegyűjtötted minden eltávozás, minden határoltság, minden keserves gyötrődés kínját. „Igyatok belőle mindnyájan”.

Uram, hogyan utasíthatnám vissza ezt a kelyhet, hiszen a kenyéren át, melyet megízleltettél velem, már lényem velejébe szívódott az a kiolthatatlan vágy, hogy Veled egyesüljek, túl az életen, a halálon át. A Világ Átváltoztatása imént befejezetlen maradt volna, ha a hívők számára az éltető erők után éppen a halált hozó erőkbe is nem rejtettél volna életfakasztó hatalmat. Egyesülesem most már csonka maradna (még keresztény sem volna), ha e nap folyamán a nekem szánt növekedéssel együtt el nem fogadnám a saját nevemben és a Világ nevében is – a Veled egyesülés legközvetlenebb részeként – éppen a legyöngülés, az öregedés és a halál alattomos vagy kirívó munkáját, amely szüntelenül aláássa a Mindenséget, üdvösségére vagy kárhozatára. Én Istenem, szívszakadva vetem magam azokba a félelmetes szétolvasztó erőkbe, melyek által – gondolkodás nélkül akarom hinni – ma is Isteni Jelenléted lép parányi egyéniségem helyébe. Aki szenvedélyesen szereti azt a Jézust, aki a Földet halálba hajtó erőkben rejlik, azt az embert hanyatlásában is a Föld szorítja óriási karjába. S ez az ember a Földdel együtt ébred majd fel Isten ölén.

Ima

Jézus, a Világ erőinek fátyla mélyén valóságosan és fizikailag lettél számomra minden, körülöttem és bennem is. Tehát most már egyetlen szándékba foglalom annak boldogító örömet, ami az enyém és annak szomját is, ami hiányzik nekem. Szolgádat követve ismétlem a lángoló szavakat, melyekben egyre határozottabban található meg – rendületlenül hiszem – a holnap Kereszténysége:

„Tu autem, Domine mi, include me in imis visceribus Cordis tui. Atque ibi me detine, excoque, expurga, accende, ignifac, sublima, ad purissimum Cordis tui gustum atque placitum, ad puram innihilationem meam”:⁵

„Uram, zárd engem Szíved legmélyére. S miközben ott tartasz, égess, tisztíts, gyűjts lángra, tégy izzóvá, alakíts át egészen, Szíved ízlése és tetszése szerint, önmagam teljes megsemmisüléséig”.

⁵ A latin szöveg a lengyel jezsuita P. Gaspard Druzicki (1592–1662) *Meta Cordium Cor Jesu* c. könyvének 1885-ös francia fordításából vett idézet. (A fordító megjegyzése.)

„Uram”. Igen, igen, az egyetemes Átváltoztatás és Egyesülés kettős misztériuma által végre találtam valakit, akit egész szívvel így szólíthatok: Uram! Amíg csak arra voltam képes, vagy csak arra merészkedtem, hogy Tebenned, Jézus, a kétezer évvel ezelőtt élt embert lássam, magas igényű Erkölcsstanítót, Barátot vagy Testvért, addig félénk és félszeg volt szeretetem. Mert hát olyan barátok, testvérek, okos emberek vesznek körül, akik kiválóak, finomak és a lehető legközelebb állnak hozzám. Meg aztán az Ember teljesen átadhatja-e magát a csak emberi lénynek? A Világ kezdettől fogva mindig jobban hatott szívemre, mint bármelyik Eleme. És soha senki más előtt nem hajoltam volna meg szívesen. De ma már emberfeletti erők tárulnak elém, s ezeket Feltámadásod juttatta Neked. Mester, ezért már Te ragyogsz fel a Föld minden erején át. Egyetlen Uramnak tekintelek, egész szívvel adom át magam Tenéked.

Istenem, mily különösek Lelked útjai. Amikor két évszázaddal ezelőtt Egyházadban érezni kezdték Szíved sajátos vonzását, talán úgy tűnhetett: az nyugózi le a lelkeket, hogy még Emberségednél is határozottabb és jobban körülírt elemet fedeztek fel Benned. Ma viszont hirtelen fordul a szél: nyilvánvaló lesz, hogy Szíved „kinyilatkoztatásával” mindenekelőtt olyan eszközt akartál adni szeretetvágyunknak, melynek segítségével mellőzhetjük mindazt, ami túlságosan szűkre szabott, megmerevített, határolt volt a Rólad alkotott elképzelésünkben. Melled közepén én nem látok mást, csak hatalmas kohót. S minél jobban nézem ezt az izzó tűzfészket, annál inkább úgy tűnik, hogy körülötte szétolvadnak Tested körvonalai, mérhetetlenül nagyra tágnak és végül nem látok Rajtad más vonásokat, csak a lángra gyúlt Világ alakját.

Dicsőséges Krisztus, Te vagy az Anyag ölen titokzatosan szétáradó Erő és vakítóan fénylő Központ, amelyben találkozik a Sokféle Valóság számtalan rostja. Győzhetetlen Hatalom vagy, akárcsak a Világ és meleg, mint maga az Élet. Homlokod hófehér, szemed égő tűz, lábad pedig csillogóbb, mint az olvasztott arany. Kezed fogja egybe a csillagokat. Te vagy az első és utolsó, az élő, a meghalt és feltámadott. Te gyűjtesz áradó egységedbe minden szépséget, minden ízt, minden erőt, minden formaváltozatot. Téged keres végtelen vágyam, mely oly messzire ér, mint a Mindenség. Csakugyan Te vagy Uram és Istenem!

„Zárj magadba, Uram”. – Igen, hiszem (olyan erősen hiszem, hogy ez lett lelki életem egyik sarokköve), hogy teljesen rajtad kívül a sötétség sem lehet más, mint csak teljes semmi. Testeden kívül semmi se létezhet, Jézus, s ezért még azok is, akik kiestek szeretetedből, még mindig részesednek – kárhozatukra – a Te jelenléted fenntartó erejéből. Mindnyájan kiszakíthatatlanul Tebenned vagyunk, szilárdság és élet egyetemes erőtere! – De mert nem vagyunk már-kész dolgok, amiket tetszés szerint lehetne Hozzád közelre vagy távolra elképzelni, s mivel bennünk az egyesülés alanyát éppen az az egység növeli, amely fokozatosan tieiddé tesz, ezért annak nevében, ami létemben leglényegesebb, kérlek: figyelj, Uram, annak vágyára, amit lelkemnek merek nevezni, bár napról-napra egyre jobban megértem, hogy ő is mennyivel nagyobb nálam. S hogy enyhítsd létszomjamat, ezért mélységes Lényed egymásra következő zónáin át egészen Szíved Központjának legbensőbb zugába húzz magaddal engem!

Mester, minél mélyebbnek találalak, annál egyetemesebbnek is mutatkozik befolyásod. Minden pillanatban ezzel a mércével állapíthatom meg: mennyire jutottam előre Tebenned. Bár körülöttem minden dolog megőrzi zamatját és körvonalait, mégis titokzatos lélek olvasztja egyetlen, végtelenül közeli és ugyanakkor végtelen távoli Elembe. Bár az isteni szentély magának lekötő bensősége fog le, mégis érzem, hogy minden teremtmény csillagegén szabadon kalandozom keresztül-kasul. S ekkor – tudom – közeledem ahhoz a központi helyhez, ahol az Isten Szívének lefelé áradó sugárzatában összpontosul a Világ szíve.

Ezen az egyetemesen lángra lobbantó központon hass rám, Uram, minden olyan belső és külső hatás összűzével, amely – ha Hozzád kevésbé közel zuhanna rám – semleges,

bizonytalan vagy ellenséges maradna. De ha az az Energia hevíti, amely „mindent képes hatalma alá vonni” (vö. Ef 1,22), akkor Szíved fizikai mélyén máris átváltozik győzedelmes karod angyali eszközévé. Vonzásodra csodálatosan összefonódik a teremtmények megkapó szépsége és elégtelensége, marasztaló bája és komisszája, kétségbeejtő gyöngesége és elrémitő ereje. Velük tágítsd ki szívemet, majd csöndes szenvtelenséggel csitítsd is. Mutasd meg, mi az igaz tisztaság: nem a dolgoktól elszakító vérszegénység, hanem a minden szépségen átható lendület. Nyilatkoztasd ki, mi a valódi szeretet: nem a meddő rettegés a bűntől, hanem az a merész szándék; hogy minden ember válllvetve feszítgeti az élet kapuit. S végül, főleg azt ajándékozd lelkemnek, hogy folyton erősebben lássa mindenütt jelenlétedet, boldog szenvedéllyel akarjon kutatni, valami kevéskével mindig hozzájáruljon a Világ építéséhez és ugyanakkor el is tudja fogadni hatásait. S mindezt azért, hogy mindinkább Beléd hatolhasson.

Istenem, minden örömöm és sikerem, egész életem értelme és szomjú vágya ehhez az alapvető látomáshoz fűződik: Te ragyogsz a Mindenségben. Hirdessék csak mások – magasabb rendű szándékaik szerint – ragyogó Lelked nagyszerű vonásait!

Engem olyan hivatástudat vezérel, amely lenyűgözi lényem legkisebb idegszálát is: nem vagyok másra képes, nem is akarok másról beszélni, mint csak megtestesült Lényed számtalan és messzire ható erejéről, amely elárasztja az Anyagot. Mindig csak Tested misztériumát tudom hirdetni, a tiédet, minden valóságon átsugárzó Lélek!

Átadom magam Testednek, ahová csak kihat: vagyis annak a Világnak, amely hatalmad által és az én hitemben is csodásan élő kohóvá lett, s amelyben minden alámerül, hogy újjászülessék. Rád bízom magam minden erőforrással, amit teremtő vonzásod fakasztott bennem, szerényke tudással, vallási és felszentelt papi kötelékeimmel együtt. S főleg Beléd vetem azt is, ami legjobban szívemhez nőtt: Rád bízom emberi meggyőződéseim alapjait. Átadom magam Testednek, hogy benne éljek és benne haljak meg.

Ordos, 1923.

III. Az isteni miliő

Szabó Ferenc bevezető jegyzete

Az itt közölt részletek jobb megértése végett átveszek néhány szakaszt abból a kis könyvemből, amely éppen *Az isteni miliő* (= Benne élünk) első magyar kiadásához, P. Rezek fordításához készült bevezetésnek (Ahogy Lehet, Párizs–Bécs 1965). *Az isteni miliő* kicsit idegenül hangzott, ezért vette át Rezek barátom javaslatomra a magyar kiadás címéül a páli mottót: „*Benne élünk, mozgunk és vagyunk*” (Szent Pál beszéde az Areopáguszon, Csel 17,28), amelyet Teilhard maga írt fel latinul könyve élére: „*In eo vivimus*”. (Később Rezek elfogadta Dienes Valéria javaslatát, és „isteni erőterrel fordította az „isteni miliőt”.)

A magyar fordításban meghagyjuk a „miliő” szót, amely franciában központot és környezetet jelenthet. Teilhard kifejezésébe mindkettő beleértendő. – Az „isteni miliő” ugyanis Isten mindenütt való jelenlétére utal (amely jelenlét tulajdonképpen az Emmanuelben, Jézus Krisztusban „ölt testet”); „Isten... mindenütt úgy villan elő, mint egyetemes miliő (minket mindenfelől beburkoló környezet); s ez csak azért van így, mert Ő a végső pont, ahová összefut minden valóság... Isten – éppen mert végtelenül mélységes és pontformájú, végtelen közel van és kiárad mindenütt. Éppen mert Ő a Központ, azért foglalja el az egész szférát.”...

Az utolsó mondat Pascal egyik töredékét idézi. Hogy ez a reminiscencia tudatos volt Teilhard-nál, arra bizonyíték egyik, 1918 szeptemberében írt levele unokanővérehez. Jézus Krisztusról beszélve, Aki maga az „Emberiség”, sőt maga „a Teremtés Személyé válva” („la

Création en Personne”), hozzáfűzi: „... nemde az alkotja végül is lényének varázsát, hogy Benne a Központ és a Szféra (gömbfelület) egybeesik, – ha hasonlattal kell élnem? – Pascal szavait idézem, de hogy milyen értelemben (s ez talán nem fedi egészen Pascal szavainak értelmét): a geometria a mi értelmi erőfeszítésünknek nem a célpontja, hanem arra szolgál, hogy minket átisteníteni segít, kifejlesztve a szellemet, következésképp „vallásosan” művelhető, nemcsak a »jószándék« erejében, hanem azon eredmény hatása miatt is, amelyet létrehoz bennünk.”

Ezt a levelet kb. egy évvel „A Misztikus Milió” c. tanulmánya után írta Teilhard (– ebben a dolgozatban már világosan jelentkezik *Az isteni milió* gondolatai –), és valamivel a *Forma Christi* c. esszéje előtt, ahol a jószándék és mű szerepével foglalkozik. Ezt csak azért említjük, hogy ezzel is megerősítsük sejtésünket: az „isteni milió” *Központot* és *Környezetet* jelent egyszerre és ez a „geometriai” hasonlat Pascal egyik gondolatához vezet vissza.

„Tanulmány a belső életéről” – ez a könyv alcíme. Ez a belső élet: mindenekelőtt Teilhard lelki élete, személyes tapasztalata, – a Kinyilatkoztatás fényében fürdik. De nem egy rendszeres aszketikai kézikönyv elkészítése volt a szerző célja, vagyis *nem a Kinyilatkoztatás tételeinek alkalmazása a lelki életre s azoknak teljes, rendszeres kidolgozása, hanem csak „egy lelki élet fejlődésének egyszerű leírása”, egy hívő lélek tapasztalatainak rögzítése egy „jól határolt időszakban”, a lelki fejlődés egy határozott fázisában, a megtisztulást követő „megvilágosodás” periódusában.* Teilhard fontosnak tartja ezt a megjegyzést.

Ez a „belső élet” tehát mindenekelőtt Teilhard lelki élete, a keresztény és a jezsuitaé. A hívő tudós szól itt, a keresztény tesz tanúságot kortársai előtt; segítségére akar lenni azoknak, „akik nem tartoznak teljesen az egyházhoz, hanem csak felületesen érintkeznek vele, vagy pedig eltávolodnak tőle – azt remélve, hogy túlhaladják”. – Saját belső tapasztalatán keresztül akarja bemutatni, hogy a hagyományos kereszténység „áttehető”, „lefordítható” a mai ember nyelvére, és hogy az Evangélium Krisztusa képes a mai táguló és fejlődő Világegyetemet is uralma alá vetni és összefoglalni mindeneket. De még határozottabban: a Szent Ignác-i lelkiség is meglátható *Az isteni milió* lapjainak vízjegyében. „Keressék mindenben Isten akaratát és jelenlétét!” – ezt köti a lelkére Szent Ignác a lelkigyakorlatozóknak és ez került bele egyik legfontosabb jezsuita szabályba is.

A hagyományos tanítás – „modern áttételekben”. A tulajdonképpeni új valójában nem is annyira a lelkiség területéről való; Teilhard a mai ember világgépét fogadja el kiindulópontnak és ez az „alépitmény” alkotja az igazi újságot. Egy tény megállapításáról van szó, egy alapvető modern felfedezés tudomásulvételéről, regisztrálásáról. Teilhard egész eszmevilágát a Fejlődés nagy felfedezése özönli el. E világban minden szerves egységet alkot és az „organikus Időben” sodródik. A Világ *genezis*: íme ez az alapvető tény az, amelyhez kétség nem fér. Teilhard itt ezt nem bizonyítja, fenomenológiáját nem részletezi, ezt majd *Az emberi jelenség* c. főművében teszi meg, amelyben összefoglalja korábbi meglátásait az evolúcióról. Ezt a könyvét Teilhard mindenekelőtt tudós kollégáinak, hitetlen barátainak szánja, amely nem metafizika, hanem „hiperfizika”: „Bevezetés a Világ értelmezésébe”.

A tudós paleontológus rekonstruálja itt a fejlődést, és a múlt látomásának fényében felvillantja a jövő körvonalait is. Több ez, mint valami száraz, pozitivistá elemzés. Ezt a könyvet egyszerűen nem lehet besorolni semmiféle eddigi „műfajba”. A nagy „látó”, aki tudós, költő és misztikus egyszerre – (igaz, hogy itt a misztikus „háttérben” marad), valami „naiv” csodálkozással szemléli a most kifeszülő teremtetést, a születő életet és a Földet befedő „új bőrt” (az ő szava ez): a Gondolatot.

Az isteni milió csak ebben a perspektívában érthető. Mert a könyv gyújtópontjában az *Egyetemes Krisztus* eszméje áll, amely a kozmogenezis és a krisztogenezis összekapcsolásából születik. *Az isteni milió* egy mondatban így foglalható össze: „... a határtalan időn és a rengeteg emberi egyeden keresztül csak egyetlen működés folytatódik: Krisztus önmagához kapcsolja Kiválasztottait, – egyetlen mű készül: Krisztus misztikus

Testének alakulása, a Világ minden szétszórt vagy csírázni kezdő lelki hatalmából kiindulva.” – Könyve elején Teilhard csak röviden érinti az ember és a világmindenség kapcsolatát. Ez a kapcsolat igen lényeges, bár Teilhard itt nem fejti ki hosszasan és nem bizonyítja, hogy „szellemi létünk folytonosan táplálkozik a tapasztalható Világ számtalan energiájából” – ezt nem szükséges bizonyítani. „Az Anyag által részlegesen a Világ egész története tükröződik mindnyájunkban... Minden lélekben az Isten szereti és menti meg részlegesen az egész világot. Ezt a Világot viszont a lélek foglalja össze sajátos és közölhetetlen módon...”

Az ember és a világmindenség szoros kapcsolatának tényét mint altételt használja Teilhard egy szillogizmusban, amelynek főtétele Szent Pál tanítása Krisztus titokzatos Testéről, a maga eredeti realizmusában véve.

Az Anyag-lélek-Krisztus összekapcsolódás tényéből „vezeti le” Teilhard *Az isteni miliő* két központi tételét: emberi erőfeszítés megszentelésére vonatkozó tanítását és annak krisztológiai megalapozását (az Egyetemes Krisztus eszméjét.)

Részletek Az isteni miliő-ből

4. Egyesülés a cselekvés által

Minden egyes alkotásunk többé-kevésbé távolról vagy közvetlenül visszahat a lelki Világra, s ezáltal hozzájárul ahhoz, hogy beteljesítse Krisztust az Ő misztikus egészében. Íme, ez a lehető legteljesebb válasz arra a kérdésünkre, hogy Szent Pál felhívását követve miként láthatjuk Istent életünk egész aktív részében. – Valóban: a Megtestesülés szüntelenül folyó működése által az Isteni oly erősen áthatja teremtet energiáinkat, hogy éppen tevékenységünket találhatjuk legmegfelelőbb miliőnek, ahol találkozhatunk vele és átöllehetjük.

Először is: a cselekvéskor hozzátapadok Isten teremtő hatalmához. Egybeesem ezzel az erővel. Nemcsak eszközévé válok, hanem élő meghosszabbítójává. S mivel a létezőben semmi sem oly bensőséges, mint akarata, – szívem által valamiképp magával az Isten szívével fonódom össze. Ez a kapcsolat örök, mert folyton cselekszem. S mivel közben hűségem tökéletességének nem szabhatok határt, sem pedig szándékom lendületének, – ez a kapcsolat egyszersmind lehetővé teszi számomra, hogy egyre szorosabban hasonuljak Istenhez, határtalanul.

Ebben az egyesülésben a lélek nem áll meg élvezni, nem is veszti szeme elől cselekvése anyagi célját. *Teremtő* törekvéssel egyesülve munkálkodik. A sikerre törő akarás, a megszületendő mű valamely fokú szenvedélyes szeretete: szorosan hozzátartozik teremtményi hűségünkhöz. S ezzel már őszinteségünk is, amellyel kívánjuk és visszük is előre a sikert Isten számára, új tényezőnek mutatkozik, – s ez is határt nem ismerő tényezője lesz annak a tökéletesebb kapcsolatunknak, amely minket a lelkesítő Mindenhatóhoz fűz. Ha kezdetben csak akaratumk összeegyeztetése révén társultunk Istennel, most már az elérendő cél közös szeretete által egyesülünk Vele. S a csodák csodája az, hogy az eredményt kezünkben tartva – elámuló örömünkre – Istent még mindig ott találjuk.

Ez egyszerűen abból következik, amit imént mondtunk: a tettek természetesen és természetfeletti módon kölcsönösen összefonódnak a Világban. Minden növekedés, amelynek során önmagamát vagy a dolgokat gyarapítom, szinte mérhető módon fokozza bennem azt, hogy jobban tudok szeretni és jelzi azt is, hogy Krisztus megszentelő keze nagyobb mértékben hatalmába veszi a Világmindenséget. Munkánk főleg a mindennapi kenyér megszerzési eszközének látszik. De végleges hatása jóval messzebbre ér el: a munka által fejlesztjük ki önmagunkat, akik egyesülünk Istennel; és ugyancsak a munkával valamiképp növeljük is – a hozzánk való viszonyával – ennek az egyesülésnek isteni célját, a

mi Urunk Jézus Krisztust. Legyünk hát akár művészek, munkások, tudósok, legyen bármiféle is emberi tevékenységünk, ha keresztények vagyunk, akkor lendülettel vethetjük magunkat munkánk tárgya felé, mint valami nyílt kapu felé, amely elénk tárja azt az utat, ahol létünk legfelső fokon telítődik. Csakugyan: a gondolatnak és a szónak túlfokozása és erőszakolása nélkül, hitünk és tapasztalatunk legalapvetőbb igazságainak egyszerű összevetésével erre a megállapításra jutunk: Isten kimeríthetetlenül megtapintható a cselekvésünk *teljességében*. S az istenivé-alakulás csodájához csak az a finom tapintat fogható, amely ezt a metamorfózist végrehajtja, anélkül, hogy bármiben is zavarná az emberi erőfeszítés tökéletességét és egységét, hiszen Isten ezt nem csökkenti bennünk, hanem megszenteli: „*non minuit, sed sacrauit*”.

5. Az emberi erőfeszítés keresztény tökéletessége

Említettük azt a félelmet, hogy az emberi tevékenység szabályos menetét elméletben talán zavarhatja a keresztény szempontok beleszövése. Az Ég keresése és várása nem törekszik-e elfordítani az emberi tevékenységet természetes munkakörétől, vagy legalábbis nem homályosítja el értékét? Most már látjuk, miként lehetséges és hogyan kell is, hogy ne így legyen. Az imént szemünk láttára történt meg Istennek és a Világnak összekapcsolódása a tevékenység területén. Nem, Isten nem vonja el tekintetünket túl korán arról a munkáról, amelyet Ő szabott ki nekünk, mert éppen e munkánk révén kézzel foghatóan nyilvánítja ki nekünk önmagát. Nem, Isten erős fénye nem bágyasztja el földi céljaink részleteit, hiszen a Vele egyesülésünk bensősége éppen hajtóerő, hogy pontosan teljesítsük még legkisebb munkánkat is. Végtelenségig gyakoroljuk, éljük át ezt az alapvető igazságot, amíg csak oly családiásan megszokottá válik, mint a tárgyak felületének tapintása, vagy a szavak olvasása. Istennek legelőbb és leginkább megtestesült ereje nincs távol tőlünk, nincs az érinthető szférán kívül, hanem minden pillanatban ránk vár, a tettben, az éppen akkor esedékes munkával. Valamiképp ez az erő van itt tollam hegyén, csákányom vasán, ecsetem szálain, varrótűm fokán, szívem és gondolatom idegrostjain. A végső Célt, amely felé akaratom legmélye tör, úgy ragadom meg, hogy legszélső természetes határáig meghúzom a vonalat, leütöm a csákányt, pontot teszek mindig arra, amivel éppen foglalkozom. Az isteni vonzás hatalmas ereje hasonlít azokhoz a félelmetes fizikai energiákhoz, amelyeket az Embernek sikerül megfegyelmeznie, hogy végül is bámulatosan érzékeny műszereket mozgasson velük. Az óriási isteni vonzóerő kiterjed gyöngye kis vágyainkra, parányi tárgyainkra, de nem csorbítja el élüket. Nagyobb lelket önt beléjük: tehát semmit sem zavar meg és nem is fojt el semmit. Magasabb lelki fokra emel: tehát magasabb egységelvet hoz lelki életünkbe, s ennek sajátos eredménye: megszenteli az emberi törekvést, avagy humanizálja, emberi ízzel telíti a keresztény életet. Ez a két eredmény aszerint adódik, hogy ki honnan nézi.

a) Az emberi törekvés megszentelése

Nem hiszem, hogy túlzó volna az az állításom, hogy a gyakorló keresztények kilentized része „a lélek kölöncének” tartja az emberi munkát. A jó szándék gyakorlása ellenére és bár hétköznapi fáradozását mindennap felajánlja Istennek, a hívők nagy többsége abban a homályos meggyőződésben él, hogy az irodában, műteremben, mezőn vagy gyárban töltött idő mindenképp elvonja az embert az imádságtól. Magától értetődik, hogy dolgozni kell. De lehetetlen, hogy mély lelki életre is törekedjék valaki, hiszen ez azok számára van fenntartva, akiknek egész napjuk szabadon rendelkezésükre áll, hogy imádkozzanak, vagy igehirdetéssel foglalkozzanak. Az életben csak pár percet lehet megmenteni Istennek. Mert a legjobb órákat felőrlik, vagy legalábbis csökkent értékűvé teszik az anyagi gondok. – Ilyen érzés hatalmába kerülve, sok-sok katolikus ember gyakorlatilag kettős életet él, vagy pedig kínos zavarban

van: szinte ki kell vetköznie emberi mivoltából, hogy kereszténynek – s akkor is csak alacsonyabb rendű kereszténynek higgye magát.

Elemeztük, hogy a misztikus és egyetemes Krisztus isteni működése mily messzire kihat és mit vár el tőlünk tetteink megszentelése érdekében. Ezek után nyilvánvaló, hogy az említett érzés alaptalan, – de jogos az a meggyőződés, amely oly nagy értékű a Kereszténység számára: megszenteli az életet az állapotbeli köteleességek teljesítése által. Persze, hogy napjaink egyes perceit különösen nemessé és értékessé teszi az imádság és a szentségekkel táplálkozás. Az Istenbe-kapcsolódásnak ilyen hatásosabb vagy kifejezettebb percei nélkül az isteni mindenütt jelenlét áramlása és annak felismerése csakhamar elgyöngülne bennünk, talán annyira is, hogy legjobb emberi szorgoskodásunk – bár nem vész el teljesen a Világ számára – számunkra Isten nélkül maradna. Féltékenyen megőrizük Istenhez kötő viszonyunknak azt a jussát, hogy úgyszólván „tisztá állapotban” találkozassunk Vele (vagyis, mint a Világ minden elemétől különböző Lénnel). Mégis miért félnénk attól, hogy legközönségesebb, legörülőbb vagy legvonzóbb elfoglaltságunk arra kényszerítene, hogy kiessünk Belőle? – Határozottan ismételjük: hála a Teremtésnek és még inkább a Megtestesülésnek, *semmi sem profán* itt a Földön annak, aki látni tud. Ellenkezőleg: minden szent annak szemében, aki minden teremtményben meglátja és kiemeli a létnek azt a kiválasztott részecskéjét, amely a beteljesedés útján járó Krisztus vonzása alatt áll. Isten segítségével ismerjétek fel még azt a fizikai és természetes kapcsolatot is, amely a ti fáradságos munkátokat a Mennyei Országának felépülésével köti össze. Lássátok meg, hogy maga az Ég mosolyog rátok és vonz munkátok gyümölcsein keresztül. S ha a templomból kiléptek a város zajába, ott is folyton azt érzitek majd, hogy Istenbe vagytok merülve. Ha a munkát keserűnek vagy kimerítőnek találjátok, vessétek magatokat abba a kimeríthetetlen és megnyugtató érzésbe, hogy mily nagy értékű az isteni életben való továbbfejlődés. S ha az lelkesít titeket, hogy Istent könnyebben ismeritek fel és szívesebben vágytok utána alkotásainak fátylán át, hát vigyétek bele megízlelésébe az Anyag-közölte lelki lendületet. Bármikor, „akár esztek, akár isztok” ..., soha semmibe se kezdjétek, mielőtt fel ne ismernétek benne és aztán magasra emelve ne folytatnátok azt, amit jelent és ami alkotóerőt ér *in Christo Jesu*, Jézus Krisztusban. Ez nemcsak valamiféle üdvös gyakorlat; ez maga a szentség útja, kinek-kinek állapota és hivatása szerint. Elvégre is mit jelent az, hogy a teremtmény szent, – ha nem éppen azt, hogy képességeinek legmagasabb fokán Istenhez tapad? S mit jelent legjobban hozzátapadni, – ha nem éppen azt, hogy a Krisztus körül szervezett Világban a teremtmény betölti azt a határozott – szerény, avagy kimagasló – szerepét, amelyre a természetes és a természetfeletti rendben hivatott?

Látunk az Egyházban mindenféle csoportosulásokat, amelyeknek tagjai ilyen vagy amolyan sajátos erény tökéletes gyakorlásának szentelik magukat: irgalmassági cselekedetek, visszavonult élet, az istentisztelet fénye, missziók, szemlélődés. Miért ne lehetnének olyan emberek is, akik arra áldozzák magukat, hogy életükkel igyekeznek példát adni az emberi munka általános megszentelő erejére? – emberek, akiknek közös vallási eszménye az lenne, hogy öntudatosan és teljesen kibontakoztassák azokat az isteni lehetőségeket és követelményeket, amelyeket magába zár bármelyik evilági foglalkozás? – Egyszóval: emberek, akik a gondolat, a művészet, az ipar, a kereskedelem, a politika stb. területén a megkívánt magas lelki fokon törekednek megalkotni azokat az alapvető műveket, amelyek az emberi társadalomnak a gerincét alkotják? Körülöttünk a „természetes” vívmányokat, amelyekből minden új évszázad szentsége táplálkozik, oly gyakran engedjük át a világ fiainak, vagyis a kételkedőknek és a hitetleneknek. Persze, anélkül hogy tudnák vagy akarnák, ők is Isten Országának dolgoznak és a választottak kialakulása érdekében, hiszen elégtelen vagy rossz szándékukat megtoldja vagy megjavítja, és munkájukat is Az gyűjti egybe, „akinek Energiája képes mindent a maga hatalma alá vetni”. De ez nyilván csak szükségmegoldás, egy ideiglenes fok az emberi cselekvések megszervezésében. Kezdve a

tésztát gyúró kéztől egészen az átváltoztató ember kezéig, minden kéz csak *imádással* készíthetné elő és foghatná meg a nagy egyetemes Ostyát.

Jöjjön el az a kor, amelyben az Emberek ráébrednek és megértik, mily szoros kapocs fogja össze e Világ minden mozgását a Megtestesülés egyetlen munkájában és hogy bármely erőfeszítésüket csak annak a világos látásnak sugárzatában kezdhetik, hogy munkájukat – akármily elemi fokú is – a Világmindenség isteni Központja veszi át és használja fel!

Akkor valóban kevés dolog fogja elválasztani a kolostorok életét a világi élettől. S az Ég fiainak munkássága (a Világ fiainak tevékenységével egyszerre) csak akkor éri el az emberségtől elvárható teljességet.

b) A keresztény erőfeszítés humanizálása

Korunk nagy ellenvetése a Kereszténységgel szemben, a bizalmatlanságok igazi forrása, amely egész embertömegeket hozzáférhetetlenül elszigetel az Egyház hatásától: nem éppen a történelmi vagy a teológiai nehézségek, hanem az a gyanú, hogy a mi vallásunk *embertelenné* teszi követőit.

Néha a pogányok legjobbjai így gondolkodnak: „A Kereszténység rossz vagy alacsony rendű, mert híveit nem az Emberségen túlra, hanem az Emberségen kívül vagy mellé viszi; elszigeteli őket, ahelyett hogy belegyúrná az emberi masszába; nemhogy serkentené őket a közös feladatokra, hanem érdektelenné teszi őket irántuk. Tehát nem tüzei fel tagjait, hanem lefokozza és elrontja. De hát nem éppen ezt vallják be maguk is? Ha véletlenül egyik papjuk vagy szerzetesük az úgynevezett profán kutatásoknak szenteli magát, legtöbb esetben gondosan azt hangsúlyozza, hogy ilyen másodrendű munkakörre csak azért szánja rá magát, hogy valami divatnak vagy ábrándképnek engedjen – csak azért, hogy megmutassa: a keresztények nem butábbak, mint a többi ember. Végeredményben: amikor egy katolikus velünk dolgozik, mindig érezzük, hogy ezt nem őszintén, hanem csak leereszkedve teszi. Persze érdeklődést mutat. De lelke mélyén – vallása következtében – nem hisz az emberi erőfeszítésben. A szíve már nincs velünk. A Kereszténység szökevényeket és hamis testvéreket nevel; s éppen ezt nem bocsáthatjuk meg neki”.

Mi a hitetlen ember szájába adtuk ezt az ellenvetést, amely halálos volna, ha igaz lenne. De nem vetődik-e fel ilyen megjegyzés itt-ott, a leghívebb lelkekben? S melyik kereszténnyel nem esett még meg, hogy amikor a hitetlen embertársaitól őt elválasztó fura falat vagy jéghegyet érezte, nyugtalanul meg ne kérdezte volna önmagától: vajon nem jár-e hamis úton, s hogy csakugyan nem szakadt-e ki a nagy emberi áramlás sodrából?

Nos hát nem tagadjuk: legalábbis egyes keresztényeket (szavaik miatt sokkal inkább, mint tetteikért) érheti az a szemrehányás, hogy ha nem is „ellenségei”, de „fáradtjai” az emberiségnek. De azt is állíthatjuk – mindannak alapján, amit mondtunk az emberi erőfeszítés természetfeletti értékéről, – hogy az ilyen keresztények magatartása vallásuk tökéletlen megértésének tulajdonítható, s egyáltalán nem valami vallási tökéletességnek.

Mi volnánk szökevények? Mi kételkednénk a tapasztalható Világ jövőjében? Mi csömörlöttünk volna meg az emberi munkától? Hajaj, milyen kevéssé ismertek ti minket... Ti azt gyanítjátok, hogy nem veszünk részt aggodalmaitokban, reményeitekben, a titkok feltárása és a földi energiák meghódítása során fakadó örömujjongástokban. Azt mondjátok, hogy „ilyen érzelmekben csak azok részesülhetnek, akik együtt küzdenek a létért; ti, keresztények viszont azt valljátok, hogy *már* meg vagytok váltva”. Mintha számunkra – ugyanannyira, mint számotokra, vagy még sokkal inkább – nem lenne élet és halál kérdése az, hogy a Föld kiteljesedjék még a legtermészetesebb erőivel is! Számotokra (s ebben aztán éppen ti nem vagytok eléggé emberiek, nem mentek el emberségtek *végső* határáig) – számotokra csak arról van szó, hogy sikerül-e, avagy kudarcot vall egy olyan valóság, amely – még valami emberfeletti vonásokkal elképzelve is – határozatlan és bizonytalan marad.

Mert bizony számunkra igazában arra megy a játék, hogy magának az Istennek diadala teljessédjék be. Persze, az végtelenül lehangoló, s ezt elismerem, hogy sok keresztény nagyon kevésbé ismeri „isteni” felelősségét s ezért úgy él, mint bárki más, vagyis félig-meddig feszítve meg erejét és anélkül, hogy ösztökélne vagy megrészesgítené annak átélése, hogy az Isten Országát kell felépítenie minden emberi tetteiből kiindulva. De csak a saját gyöngeségünket bíráljátok ám emiatt! Mert hitünk nevében jogunk és kötelességünk éppen az, hogy lelkesedjünk, rajongjunk a Föld dolgaiért. Mint ti, – sőt még inkább mint ti (mert hisz kettőnk közül csak én terjeszthetem ki egészen a végtelenig az erőfeszitésem távlatait, emberi akaratom igényeinek megfelelően), szívvel lélekkel a Kutatás szent kötelességének akarom szentelni magam. Kopogtassunk meg minden falat. Próbáljunk ki minden utat. Kutassunk át minden szakadékot. *Nihil intentatum*: kíséreljétek meg mindent! ... Ezt Isten akarja, mert úgy rendelte, hogy szükség legyen erre. – Emberek vagytok? „*Plus et ego*”: én is, de még igazabban!

„*Plus et ego*”. Ebben biztosak lehetünk. Most, amikor a férfikora felé tartó Emberiség jogosan ébred erejének és lehetőségeinek tudatára, a keresztény egyik legelső hitvédelmi kötelessége az, hogy vallási meggyőződésének és még inkább tetteinek logikájával megmutassa: a megtestesült Ige nem azért jött, hogy lefokozza bennünk azt a nagyszerű felelősséget és azt a ragyogó törekvést, hogy *magunk tegyük magunkat önmagunkká*. Ismét kiáltjuk: „*Non minuit, sed sacravit*”: nem fokoz le, hanem megszentel. Nem, a Kereszténység nem olyan, mint amilyennek lefesteni szokták, vagy amilyen formában néha gyakorolják is: eggyel több teher, amely újabb gyakorlatokat és kötelezettségeket ró ránk, hogy még inkább nehezítse vagy súlyosbítsa a társadalmi élet máris nehéz terhét, vagy szaporítsa eddig is bénító kötelékeit. A Kereszténység valójában nagyszerű lelkiség, amely értelmet, szépséget és új könnyedséget ad ahhoz, amit már eddig is tettünk. Igaz, hogy előre nem látott csúcsok felé vezet. De a csúcsok felé emelkedő hegyoldal oly simán hajlik arra a domboldalra, amelyen eddig már természetes könnyedséggel jutottunk fel, – hogy a keresztény emberben semmi sem oly véglegesen emberi, mint az elszakadása. Most ezt kell meglátnunk.

6. Elszakadás a cselekvés révén

Mindaz, amit eddig az emberi erőfeszítés *belső* átistenítéséről mondtunk, nem látszik vitathatónak a keresztény számára, mert kifejtésében mindnyájunk által elismert elméleti és gyakorlati igazságokra szorítkoztunk, és azokat szigorúan tárgyi értelmük szerint elemeztük és vetettük össze.

Anélkül hogy kifejezett hibát találna érvelésünkben, néhány olvasónk mégis talán homályos tévútra vezetve, vagy nyugtalanul érzi magát egy olyan keresztény eszménnyel szemben, amelyben ekkora hely jut az emberi kibontakozás sürgetésének és a földi javak tökéletesítésének. Az ilyen olvasónk gondoljon arra, hogy még csak felét jártuk be annak az útnak, amely az Átalakulás hegyére visz. Eddig még csak az aktív részét vizsgáltuk életünknek. A passzivitásról és a kisebbdedésekről szóló fejezetben hamarosan látni fogjuk, mint tűnnek fel előttünk már szélesebbre tárulva a Kereszt uralkodó karjai. Egy tény azonban máris vegyünk észre. Abban az oly optimista, annyira kitágító szemléletmódban, amelynek vonalait eddig megrajzoltuk, mindenütt már valódi és mély elszakadás rejlett. Aki a keresztény elvek szerint forr egybe az emberi kötelességgel, az – bár külsőleg a Föld gondjaiba merültnak látszik, – lényé legmélyéig „nagy elszakadó”.

Önmagában, természete szerint a munka sokféle módon elszakadási tényező mindazok számára, akik lázadás nélkül, hűségesen vetik bele magukat. Először is: magába foglalja az erőfeszítést, a tétlenség felett aratott győzelmet. Akármily érdekes és lelki is (sőt azt mondhatjuk, hogy minél lelkibb), annál inkább fájdalmas vajúdás a munka. Ha az ember

elkerüli az egyhangú és közönséges kötelességteljesítés szörnyű unalmát, máris találkozik a „teremtés” aggodalmaival és belső feszültségével. Anyagi energiát vagy igazságot és szépséget alkotni és megszervezni: belső forrongást jelent, amely az erre merészkedőt kiemeli a békés és visszavonult életből, amelyben éppen az önzés és a ragaszkodás bűne fészkel. Hogy a Föld jó munkása lehessen, az embernek nemcsak hogy előbb el kell hagynia a nyugalmat és a csendet, hanem az is kell, hogy folyton-folyvást tudja elhagyni munkásságának, művészetének, gondolatának első formáit, hogy jobbak felé haladhasson. A cselekvés ellen volna hiba, ha valaki megállna az élvezés vagy a birtoklás gyönyörénél. Az embernek újra és újra túl kell lépnie önmagán, ki kell ragadnia magát önmagából, minden percben maga mögött kell hagynia legkedvesebb kezdeti terveit. – Ámde ezt az utat követve; amely nem is annyira különbözik a Kereszt királyi útjától, mint első pillanatra látszik, – az elszakadás nem áll egyszerűen abból, hogy az egyik tárgyat folytonosan és ugyanoly fokú másik tárggyal helyettesítjük, – mint ahogy a lapos úton a kilométerek követik a kilométereket. A dolgokban rejlő, csodálatosan felfelé vonzó erő révén (amelyet „az Anyag lelki hatalmáról” elmélkedve majd részletesen elemezni fogunk) minden elért és túlhaladott valóság valami magasabb lelki értékű eszmény felfedezésére és követésére nyit utat. Aki jól állítja vitorláját a Föld fuvallatára, annak előtűnik az a sodrás, amely mindig a mély tengerre készíti őt. Minél nemesebb valakinek a vágya és cselekvése, annál nagyobb távlatú és nagyszerűbb tárgyak felé törekszik szüntelen. Csak a család, csak a haza, csak a munkájáért kapott jutalom – ezentúl már nem fogja kielégíteni. Arra vágyik majd, hogy átfogóbb távlatokban alkosson, új utakat vágjon, Nagy Célokért küzdjön, Igazságokat fedezzen fel, egy Eszmét szolgáljon és védjen. – Így aztán a Föld munkása lassan-lassan már nem önmagáé. Mindinkább kitágította, felemelte, elragadta őt a Világmindenség nagy szele, amely már a szerény, de hűségesen végzett munka pórusain át hatolt beléje.

A keresztény ember életében ezek az eredmények csúcspontjukat érik el és betetőzik életét, feltéve, hogy táplálkozni tud hite forrásaiból. Láttuk, hogy a végső cél valódisága, határozottsága és nagyszerűsége szempontjából, amelynek elérésére kell irányítanunk legkisebb tettünket is, – mi, Krisztus tanítványai, legszerencsésebbek vagyunk az Emberek között. A keresztény úgy tekinti önmagát, mint akinek az a hivatása, hogy a Világot megszentelje Jézus Krisztusban. Tehát az a természetes folyamat, amely az emberi tetteket eszményről eszményre mindinkább szilárd és egyetemesebb tárgyak felé hajtja, öbenne tökéletes kibontakozást ér el a Kinyilatkoztatás segítségével. Éppen ezért a cselekvéssel járó elszakadásnak is legmagasabb fokot kell elérnie a keresztény emberben.

Ez pedig teljesen igaz. A keresztény – ahogyan mi jellemeztük elmélkedésünkben – az emberek között legjobban kötődik a Földhöz, s ugyanakkor leginkább el is szakad tőle. A keresztény – minden „evilági” embernél jobban – meggyőződött a legkisebb földi sikerben is benne rejlő kikutathatatlan értékről és annak rendeltetéséről. De ugyanakkor azt is biztosan tudja – olyan jól, mint bármely remete, – hogy minden siker semmit érő, ha Istenen kívülálló, csupán egyéni (vagy akár egyetemes) haszonként tekintjük. A keresztény ember az Istent és csakis Istent keresi a teremtmények valóságán át. Számára az érték valóban a dolgokban van, de ez az érték teljesen függ az Istennek a tárgyakban való jelenlététől. A keresztény számára az égi fény kézzelfoghatóvá és elérhetővé válik a lények kristályában. De ő csak a fényt akarja. S ha a fény kialszik, – mert a tárgy nem jó helyen van, lemaradt, elévült, vagy elmozdul, – akkor a legbecsesebb anyag is csak por és hamu lesz számára. Ezért még saját legszemélyibb kibontakozásában, egyénisége legmélyén sem önmagát keresi, hanem a nála Nagyobbat, akiről tudja, hogy Ő a végső rendeltetése. Bizony semmit sem számít többé önmagának; nem létezik többé (ha csakis önmagáról volna szó); elfelejtkezett önmagáról és elveszítette önmagát abban az erőfeszítésben, amely őt tökéletesíti. Már nem az atom él, hanem a Világmindenség az atomban.

Nemcsak rátalált Istenre a kézzelfogható tettek egész területén, de lelki kibontakozásának eme első fázisa során a felfedezett isteni Milió szívja magába képességeit – annál nagyobb mértékben, minél szorgalmasabb fáradozással nyertek egyéni formát ezek a képességek.

Hogyan szenteljük meg mindazt, amit szenvedőlegesen viselünk el?

Éppen képességeinek kifejlesztése során jut el az Ember oda, hogy egyre átfogóbb és mind magasabb célokat fedez fel cselekvése területén. De ugyanakkor valami arra is készíteti, hogy hódításainak tárgya úr legyen őfelette. S mint az Angyallal hevesen viaskodó Jákob, az Ember végül imádja azt, ami ellen küzdött. Leigázza őt az a nagyság, amelyet feltárt és felszabadított. S akkor – mert ő is elemi természetű – eljut annak felismeréséhez, hogy abban a végleges eseményben, amelynek őt a Mindennel kell egyesítenie, az Egyesülés két pontja aránytalanul egyenlőtlen: ő, aki a kisebbik, kell hogy többet kapjon, mint amit ő ad. Megragadja őt az, amiről azt hitte, hogy saját hatalmába keríti.

A keresztény ember elvben legemberibb az Emberek között, s ezért bárkinél inkább alávetett annak a lelkileg megrázkódtató átalakulásnak, amely minden értelmes lényben észrevétlenül formálja át a cselekvés örömét a passzivitás kívánásává, az egyénisége kibontakozásáért lelkesedő ujjongást valami heves izzású vággyá, hogy meghaljon másban. Miután főleg az iránt volt érzékeny, hogy cselekvése mezején vonzza őt Isten az egyesülés felé, kezdi észrevenni és kívánni ennek kiegészítő arculatát, egyesülésének további fázisát: azt, amelyben nem annyira önmaga fejlődik önnönmagában, hanem inkább elveszti magát Istenben.

Nem kell önmagától nagyon messzire keresnie ennek az önátadó beteljesülésnek lehetőségét és megvalósítását. Sok lehetőség van erre minden percben: ajánlkozik, szinte ostromolja őt függési viszonyainknak szerte mutatózó, mélyreható és számtalan jele, amely a Világegyetemnek sokkal inkább szolgálivá, mintsem urává tesz minket.

Itt hát az idő, hogy megvizsgáljuk: mennyi mindent viselünk el szenvedőlegesen, mi a passzivitásunk természete és hogyan szentelhetjük meg.

1. Az emberi adottságok kiterjedése, mélysége és különféle formái

Tanulmányunk elején említettük már, hogy a „passzivitások” (adottságok, amelyeket elszenvedünk) az emberi létezés felét alkotják. Ez a kifejezés egészen egyszerűen csak azt akarja mondani, hogy amit nem mi önmagunk cselekszünk, az – a meghatározás szerint: szenvedőleges, vagyis más cselekszi azt mirajtunk. De ez a kifejezés egyáltalán nem dönti el előre, hogy milyen arányban oszlik meg bensőnkben az aktivitás és a passzivitás. Ez a két rész – az aktív és a passzív – életünkben igazán rendkívül egyenlőtlen. Hétköznapi szemmel nézve: az aktivitás foglalja el az első helyet, mert számunkra kellemesebb és könnyebben tapasztalható. De a valóságban a passzivitás határtalanul nagyobb kiterjedésű és mélyebb.

Mindenekelőtt: tudatos tetteinket szüntelenül kísérik az adottságok, mint erőfeszítéseinket irányító, fenntartó vagy megghiúsító reakciók. S ennek következtében máris szükségképp és határozottan megkettőzik aktivitásunk kiterjedését. – De hatáskörük messze túlterjed ezeken a szűk határokon. Mert ha jól figyelünk, bizony nem kis megdöbbenéssel tapasztaljuk, hogy tudatos gondolkodásunkban és a szabad tett folyamán csak szellemünk csúcsával, önmagunk „finom pontján”, éppen csak tühegynyire bukkanunk fel. Ismerjük magunkat, irányítjuk magunkat, igen. De csak hihetetlenül kis sugarú körben. S rögtön ezen a kis körön túl áthatolhatatlan éjszaka nyílik, pedig abban is mi minden van még jelen: mindannak éjszakai sötétje ez, ami bennünk és körülöttünk, de nélkülünk és akaratunk ellenére történik. Ebben a sötétségben, amely oly óriási, gazdag, zavart és bonyolult, mint a Világmindenség múltja és jelene, – nem vagyunk tétlenek; reakcióink vannak, mivelhogy akciók hatnak ránk. De ez a

reakció, amely ellenőrzésünk nélkül, létünk ismeretlen meghosszabbításaként játszódik le, úgyszólván maga is egy része adottságainknak. Egy bizonyos távolságon túl valóban minden sötét – és mégis körülöttünk minden csupa lét, minden tele van létezőkkel. Íme, ezeket az ígéretekkel és veszedelmekkel terhes sötétségeket kell a kereszténynek megvilágítania és az Isteni Jelenléttel lélekre keltenie.

E nyüzsgő sötétséget benépesítő zavaros energiák ölen már pusztá emberi megjelenésünk azonnal két csoportot alakít ki, amelyek minket érintenek és azt kívánják, hogy határozottan különböző módon bánjunk velük. Egyrészt: itt vannak a baráti és kedvező erők, amelyek fenntartják, támogatják erőfeszítéseinket és irányítanak a siker felé: ezek a „növekedést hozó adottságok”. Másrészt: az ellenséges erők, amelyek nehezen rezdülnek együtt törekvéseinkkel, elnehezítenek, vagy eltérítenek a több-lét felé tartó utunktól, csökkentik valódi vagy látszólagos kibontakozási képességeinket: ezek a „csökkenést okozó adottságok”.

Nézzünk szembe egyikkel is, másikkal is. Jól nézzünk szemükbe, egészen addig, míg csábító, kifejezéstelen vagy ellenséges tekintetük mélyén felragyogni nem látjuk Isten áldott arcát.

2. A növekedést hozó adottságok és Isten két keze

Növekedésünk oly természetesnek látszik, hogy tevékenységünket nem is szoktuk megkülönböztetni a minket tápláló erőktől, sem azoktól a körülményektől, amelyek a sikert elősegítik. S mégis: „*Quid habes quod non accepisti?*”: mid van, amit már előzőleg ne kaptál volna? Miként a Halálnak vagyunk kitéve, ugyanúgy – vagy még inkább – az Életnek vagyunk alávetve.

Hatoljunk le önmagunk legtitkosabb mélyére. Járjuk körül létünket. Hosszan kutassunk, hogy megtapasztalhassuk a ránk ható erők óceánját, amelybe szinte belemerítve folyik növekedésünk. Hasznos ez a gyakorlat: észrevesszük, hogy létezésünk gyökeresen és mindenütt olyan erőktől függ, amelyek bensőséges burkot, meleg köpenyt alkotnak Egyesülésünk számára.

... Tehát életemben talán először (én, akiről azt szokták gondolni, hogy naponta elmélkedem!) fogtam lámpámat és elhagyva napi teendőim és viszonyaim világosnak látszó mezejét, leszálltam önmagam legbensejébe, abba a feneketlen szakadékba, ahonnan – zavarosan érzem – kiárad cselekvőképességem. Nos hát, ahogy távolodtam a megszokottan nyilvánvaló dolgoktól, amelyek felületesen megvilágítják a társadalmi életet, olyan mértékben tapasztaltam, hogy énem kicsúszik kezemből. Minden – lefelé tartó – lépcsőfokon más személyt fedeztem fel magamban, akinek nem tudtam többé pontos nevet adni, s aki már nem engedelmeskedett nekem. S amikor abba kellett hagynom kutatásomat, mert nem volt már út a lábam alatt, – feneketlen mélység tátongott előttem, amelyből – nem tudom honnan felfakadva – ered az a folyam, amit így merek nevezni: *az én életem*.

Mily tudomány volna képes valaha is felfedni az Ember előtt az életét alkotó akarat és szeretet tudatos képességének eredetét, természetét, rendszerét? Világos, hogy ezt a folyamatot nem a mi erőfeszítésünk, nem is közlünk valaki másé indította el. Nem is a mi gondoskodásunk, vagy bárki barátunké akadályozza csökkenését vagy fokozza pezsdülését. Lépésről lépésre, nemzedékek hosszú során meg tudjuk rajzolni a minket hátán hordó zuhatag részleges előzményeit. Még arra is képesek vagyunk, hogy bizonyos fegyelmi gyakorlatokkal, különféle fizikai vagy erkölcsi ösztönző szerekkel szabályozzuk vagy tágítsuk azt a rést, amelyen át belénk ömöl és tovafut. De sem ilyen feltérképezéssel, sem pedig ezekkel a mesterkedésekkel, sem elméletben, sem gyakorlatban, sosem leszünk képesek elfogni az Élet forrásait. Sokkal inkább kapom, mintsem alkotom magamat. Az Ember – mondja az Írás – egy hüvelyknyit sem adhat hozzá termetéhez. Még kevésbé növelheti – akár egyetlen egységgel is – a szeretet-képességét, s egy fokkal sem gyorsíthatja

azt az alapvető ritmust, amely szelleme és szíve érését szabályozza. Végeredményben: a mély élet, a fakadó élet, a születő élet teljesen kisiklik kezünkől.

Elámultam e felfedezésemen és vissza akartam kerülni a napfényre. A megszokott dolgok kényelmes környezetében szerettem volna elfelejteni ezt a nyugtalanító rejtélyt, újra a felszínen élni, nem fürkészve balgatagon a szakadékokat. De íme, még az emberi túlekedések közepette is megint csak megjelent figyelő tekintetem előtt az Ismeretlen, aki elől szökni akartam. Ekkor már nem valami szakadék mélyére rejtőzött. Most már az egymást keresztező véletlenek tömkelege mögé bújt, amely a Világmindenségnek, s az én kis egyéniségemnek vásznát szövi. De ugyanaz a titok volt, felismertem. Szellemünk megzavarodik, ha megmérni próbálja az alattunk sötétlő Világ mélységét. De akkor is szédül, ha megszámlálni igyekszik azokat a kedvező eshetőségeket, amelyeknek összjátéka minden percben biztosítja a legkisebb élőlény fennmaradását és sikerét. Miután annak tudatára ébredtem, hogy én másvalami vagyok és egy nálamnál nagyobb valami, egy másik tény miatt is szédület fogott el: mily szörnyű kicsi annak lehetősége, mily óriási annak valószínűtlensége, hogy én egyáltalán létezem és itt vagyok a megvalósult Világ ölén.⁶

Ekkor én is, mint bárki, ha óhajtja megtapasztalni ezt a belső élményt, éreztem mint nehezedik rám a Világmindenségben elveszett atom lényegbevágó nyomora, az a szörnyű végzet, mely nap; mint nap zuhantat emberi akaratokat az élőlények és a csillagok örületes tömegébe. S ha valami megmentett, hát az Evangélium volt az, amelyet isteni sikerek biztosítanak, s amely az éj feneketlen sötétjéből így szólt hozzám: „*Ego sum, noli timere*”: én vagyok, mit félsz?

Igen, Istenem, ezt hiszem, ezt fogom hinni annál erősebben, minél inkább nem csak megnyugvásomról, hanem teljességem eléréséről van szó: Te vagy ott az életerő lendületének forrásánál és annak a vonzásnak végpontján, amelynek első lökését és kifejlődési állomásait egész életem folyamán én csak követem vagy tovább segítem. S megint csak Te vagy az, aki mindenütt jelenléteddel (sokkal inkább mint én az Anyag számára, amelyet lélekkel hat át szellemem) számomra étellel telíted azt a rengeteg hatást, amely engem ér minden pillanatban. – A bennem felbuggyanó Életben, s ebben az Anyagban, amely engem a hátán hord, még ajándékaidnál is többet találok: Veled találkozom, Téged talállok ott, aki részesítesz Létedben és meggyúrsz engem. Igen életerőm szabályozásában és kezdeti kimérésében, a másodrendű okok kedvezően folyó játékában – lehető legközelebből érintem alkotó teted két arcát: kezedet találok ott, s megcsókolom a Te két csodálatos kezedet: azt, amely oly mélyen markol belénk, hogy összefonódik bennünk az Élet forrásaival, – és azt, amely oly messzire hatóan ölel, hogy legkisebb szorítására egyszerre összhangban hajlik meg a Világmindenség minden rugója. Ezek a boldogító adottságok – mint pl. az, hogy létezni akarok, hogy szeretek élni így vagy úgy, hogy tetszésem szerint lássam jónak kialakulásomat, – már természetes állapotukban is a Te befolyásodtól terhesek, olyan hatás alatt állnak, amely nemsokára világosabban fog feltárulni számomra, – úgy, mint a misztikus Test szervező energiája. Hogy bennük Veled egyesüljek valami gyökeres egyesüléssel (az Élet forrásaival tapadva), csak fel kell, hogy ismerjelek bennük Téged, és kérnem kell, hogy mindinkább Te légy bennük.

Te, akinek hívó szava megelőzi legelső mozdulatunkat, Istenem, Te add nekem a vágyat hogy lenni akarjak, – azért, hogy ez a Tőled kapott isteni szomjúság is tárja ki bennem a nagy vizeknek megnyíló kapukat. Ne vedd el tőlem az élet szent vágyát, ezt az ősi energiát, ezt az első támpontot, ahol megvethetjük a lábunk: „*Spiritu principali confirma me*”: nagy lelki alappal erősíts engem. És ismét csak Te, akinek szerető bölcsessége alakít ki engem a Föld minden erejéből és minden véletlenéből kiindulva, Te add nekem, hogy elkezdjem azt a

⁶ Az itt leírt élmény Pascaléra emlékeztet: *Gondolatok* 72. (Sz. F. megjegyz.)

mozdulatot, amelynek teljes ereje hanyatlás és a halál hatalmaival szemben mutatkozik majd meg: add nekem, hogy vágyam után nagy legyen a hitem, hogy lángolva higgyem, higgyem aktív jelenlétedet minden dolog felett.

Neked köszönhetem, hogy ez a várakozás és ez a hit már feszülő erőtlől duzzad. De hogyan kezdjek arról tanúskodni és miként bizonyítsam magamnak is – látható erőfeszítéssel, hogy nem tartozom azok közé, akik csak szájukkal mondogatják: „Uram, Uram!” – Együtt akarok dolgozni az engem megelőző tevékenységeddel, s ezt kétszeresen is akarom tenni. Először: mélyből fakadó ihletésedre, amely létre hív, azzal válaszolok, hogy vigyázok: sose fojtsam el, tévútra ne vigyem, el ne pazaroljam tetterőmet és azt a képességet, hogy szeretni tudok. Aztán pedig – mivel Gondviselésed, amely beburkol engem, minden percben mutatja a nap eseményeivel, hogy merre kell lépnem, hol kell felfelé hágnom, – Gondviselésedhez ragaszkodom majd nagy gondosan, hogy egyetlen alkalmat se mulasszak el, amikor „a szellem felé” haladhatok, előre.

Mindannyiunk élepszövevényében két fonal húzódik végig: a belső kibontakozás fonala: ahogy fokozatosan kialakulnak gondolataink, vágyaink, emberi és misztikus magatartásunk; és a külső siker fonala, amelynek irányában minden pillanatban ott találjuk magunkat azon a határozott ponton, ahol a Világmindenség erőinek összessége fut egybe, hogy rajtunk az Isten-várta eredményt valósítsák meg.

Istenem, add, hogy sose szakítsam szét életemnek ezt a kettős fonálát, – azért, hogy minden percben olyannak találj, amilyennek kívánsz engem, ott, ahol vársz reám; – azért, hogy teljesen megragadhass engem, önmagam bensejében és külsejében egyaránt.

3. Csökkenést okozó adottságok⁷

A belső és külső hatások éltető erővel járnak át minket és tovább segítik kibontakozásunkat. E hatások alatt rejlik az Isten. Vele egybeforni végeredményben annyit jelent, hogy megnyílunk az élet minden leheletére és rájuk bizzuk magunkat. Hűséges tevékenységünkkel válaszolunk a növekedést hozó adottságainknak és „egyesülünk” velük. Az isteni befolyásra vágyva így jutunk el a növekedés könnyű terhéhez.

Itt van már az ideje, hogy létezésünknek határozottan negatív oldalát is felkutassuk, azt, ahol tekintetünk – akármily messzire keresgél is – már semmi boldogító eredményt nem lát, semmi szilárd véget nem fedez fel abban, ami velünk történik. Hogy Istent ragadhatjuk meg az életben és az élet által: ez könnyen megérthető. De hogy Isten található meg a halálban és a halál által is? – ez már meglepőnek hat. Pedig hát elvi és gyakorlati látással éppen ennek felismeréséhez kell eljutnunk, mert másképp vakok maradnánk az iránt, ami legsajátosabban keresztény a keresztény világképben, – és mert máskülönben el is veszítenénk az isteni kapcsolatot életünk egyik legkiterjedtebb és leginkább befogadóképes területén.

A csökkenést okozó adottságok a mi igaz „passzivitásaink”, elszenvedett helyzeteink, szenvedőlegesen elviselt állapotaink. Számuk határtalan, formáik végtelenül változatosak, befolyásuk állandó. Gondolataink rögzítésére és hogy irányítsuk elmélkedésünket, két olyan

⁷ A Rosszal foglalkozva azért nem beszélünk részletesebben a Bűnről, mert könyvünk tárgya egyes-egyedül csak az, hogy megmutassuk: miként segítheti a hívőt minden dolog az Istennel egyesüléshez; s ezért nem akartunk közvetlenül foglalkozni a rossz tett mibenlétével, vagyis az egyesülést megsemmisítő pozitív tettel. Itt minket csak annyiban érdekel a Bűn, amennyiben a személyi hibák (még a megsiratottak is) legyöngülést, eltévelyedési hoznak, vagy pedig amennyiben a mások hibái fájdalmat és megbotrántkozást okoznak nekünk. Viszont ebből a szempontból nézve a Bűn ugyanúgy szenvedést okoz és át is alakítható, mint minden más fájdalom. Íme ezért együtt került ide, a csökkenést okozó adottságokról szóló fejezetbe, majdnem megkülönböztetés nélkül – a fizikai Rossz és az erkölcsi Rossz. (Teilhard)

részre osztjuk őket, amelyek megfelelnek annak a két formának, ahogyan az imént mutatkoztak a növekedést hozó erők is: *a belső és a külső eredetű* kisebbbédések.

A csökkenést *kívülről* hozó adottságok: minden „balszerencsénk”. Gondoljuk át életünk folyamatát, mindenütt ott látjuk őket előbukkanni. Ott van a korlát, amely megállít; vagy a fal, amely határol. Ott a kavics, amely kisiklat; vagy az akadály, amely összetör; a mikroba, amely öli a testet, vagy az alig hallható szó, amely mérgezi a lelket. Mindenfajta és különféle módon súlyos meglepetés, baleset, rengeteg szerencsétlenül összefutó esemény (kényszerhelyzetek, ütések, vágások, halálok...), találkozás a „más dolgok” Világa és ama Világ között, amely velünk kezd ragyogni. S mégis: amikor a jégverés, a tűz, a rablók elvitték Jóbnak minden vagyonát és családját is, a Sátán ezt mondhatta Istennek: „Életet életért... Az ember beletörődik abba, hogy mindenét elveszti, csak a saját bőre maradjon épen. De nyúlj csak hozzá szolgád testéhez, meglátod: áldani fog-e”. – Bizonyos értelemben keveset jelent, hogy kicsúsznak kezünkől a dolgok, hiszen mindig elképzelhetjük, hogy majd visszaszerezük őket. Számunkra az a rettenetes, hogy mi csúszunk ki a dolgokból, mi esünk ki belőlük, megállíthatatlan belső hanyatlással.

Emberileg kifejezve: csökkenést *belülről* okozó adottságok a legsötétebb, legreménytelenebbül felhasználhatatlan üledékét alkotják életünknek. Közülük egyik-másik ott leselkedett és ránk tört, mihelyt a létre virradtunk: természetes bajok, fizikai, szellemi vagy erkölcsi gyöngeségek, amelyek kíméletlenül leszűkítették – születésunktól kezdve, s az egész életre szólóan – aktivitásunk, örömeink és látásmódunk mezejét. Más adottságok később leptek meg bennünket, durván, mint egy-egy szerencsétlenség, alattomosan, mint a betegség. Előbb-utóbb mindnyájan felismerjük, vagy majd tudatára ébredünk, hogy e szétesési folyamatok egyike-másika már be is fészkelődött életünk velejébe. Hol a test sejtjei láznak fel vagy romlanak meg, hol pedig éppen személyiségünk elemei látszanak felmondani a szövetséget vagy önállósulni. S akkor csak tehetetlenül nézhetjük a belső levertséget, a lázadást, a rémuralmat – ott, ahol nem jöhet segítségünkre semmiféle baráti erő. – S ha nagy szerencsével többé-kevésbé el is kerüljük ezeknek a belénk vágó és ránk törő támadásoknak kritikus formáit, melyek önmagunk mélyén készülnek megölni a bennünket éltető erőt, fényt és szeretetet, – van mégis egy lassú romlást hozó és lényegbevágó elváltozás, amely elől senki sem menekülhet: a kor, az öregség, amely percről percre foszt meg önmagunktól, hogy a vég felé taszítson. Az idő folyása, amely késlelteti a dolgok fölötti uralmunkat; az idő tovafulása, amely elszakít örömeinktől; az idő rohanása, amely mindnyájunkat halálraítéltekké növeszt, – szörnyűséges tehetetlenséggel szenvedjük el az idő ilyen tovatűnését...

A halálban, mint valami óceánban, lassan egybefolynak a hirtelen ránk szakadt vagy fokozatos kisebbbédéseink. A halál minden hanyatlásunk foglalata és betetőzése; a halál = *a rossz*, egyszerűen fizikai rossz, amennyiben szerves következménye az anyagi sokféleségnek, amelybe merítve élünk, – de erkölcsi rossz is, mert ezt a rendjét veszített sokféleséget, minden sűrűlődsünk, ütdésünk és romlásunk forrását a társadalomban és önmagunkban is – a szabadságnak rossz használata fakasztja fel.

Győzedelmeskedjünk a halálon, felfedezve benne Istent. S az Isteni egy csapásra fészket rak létünk mélyén, abban az utolsó zugban, amelyről úgy látszott, hogy oda már nem ér le karja.

Itt is, mint emberi aktivitásunk „átistenítése” esetében, teljesen határozott a keresztény hit tanítása és gyakorlata is. Krisztus legyőzte a halált – nemcsak azzal, hogy visszaszorította átkait, hanem azzal is, hogy visszafordította fullánkját. A Feltámadás ereje által kapjuk meg azt, hogy semmi sem öl feltétlenül, hanem minden az isteni kéz áldott érintése, Isten Akaratának jóságos befolyása lehet életünkre. Hibáink akármennyire el is rontották helyzetünket, vagy bármily reménytelenné tették is a körülmények, bármikor ismét talpra állhatunk, „helyreállíthatjuk” magunk körül a Világot és újra kezdetünk boldogító módon

élni. „*Diligentibus Deum omnia convertuntur in bonum*” (Róm 8,28): aki szereti Istent, annak javára válik minden. Ez a tény minden magyarázat és minden vita felett áll.

De itt is, mint amikor az emberi erőfeszítés értékének megmentéséről volt szó, eszünk igazolni akarja reményét, hogy jobban ráhagyatkozzék.

„*Quomodo fiet istud?*”: hogyan lesz majd ez? Ez a vizsgálódás annál inkább is szükséges, mert veszélyes félreértéseknek van kitéve a keresztény magatartása a Rosszal szemben. A keresztény lemondás helytelen értelmezése, a keresztény elszakadás hamis magyarázatával együtt: fő forrás azoknak az ellenszenveknek, amelyek a pogányok igen nagy részét oly őszintén gyűlöletre ingerlik az Evangéliummal szemben.

Kérdezzük meg önmagunktól: látszólagos halálunkat, azaz létezésünk hulladékait miként és milyen feltételekkel szervezhetjük magunk körül az Isten Országának és az Isteni Miliónek felépítésébe. Ehhez hasznos lesz, ha gondolatban megkülönböztetünk két fázist, két időszakot abban a folyamatban, amely lehanyatló képességeink átváltoztatásával végződik. Az első fázis: a küzdelem a rossz ellen. A második pedig: leveretésünk és annak átalakítása.

a) Istennel együtt küzdünk a Rossz ellen

Amikor szenved, így szól a keresztény: „Megérintett az Isten”. Ez a mondás tökéletesen helyes. De egyszerűsége magába foglal egy egész bonyolult gondolatsort, és *csak annak végén* lehet ezt jogosan kimondanunk. Ha a Rosszal való találkozásunk történetében megkülönböztetni igyekszünk azt, amit a skolasztikusok „a dolgok természete szerinti sorrendnek” neveznek, akkor – éppen ellenkezőleg – először ezt kell mondanunk: „Isten meg akar engem szabadítani ettől az elgyöngüléstől; Isten azt akarja, segítsen neki, hogy eltávozzék tőlem ez a keserű pohár”. Küzdeni a Rossz ellen, a lehető legkisebbre csökkenteni a ránk leselkedő Rosszat (még az egyszerűen csak fizikai Rosszat is), ez kétségtelenül Atyánk első kézmozdulata; másképp lehetetlen volna felfognunk és még kevésbé szeretnünk Őt.

Igen, látásmódunk helyes és határozottan evangéliumi, ha a Gondviselést úgy tekintjük, mint Aki a korok folyamán gondosan vigyáz, hogy távol tartsa a Világtól a sebeket, vagy bekötözze őket. A századok során, a haladás általános ritmusának megfelelően, valóban Isten támaszt nagy jótevőket és nagy orvosokat. Még a leghitlenebb emberben is ő szítja a kutatás vágyát, hogy mindazt megtalálja, ami enyhít és gyógyít. Nemde az emberek ösztönösen elismerik ezt az isteni Jelenlétet, mert elcsitul bennük a gyűlölet és ellenvetéseik feloldódnak, valahányszor csak testük vagy lelkük szabadítójának lábánál fekszenek. Ez bizony így van. Az erőinket csökkentő hatások közeledtekor csak úgy találhatjuk meg Istent, ha gyűlöljük mindazt, ami ránk szakad, és ha minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy elkerüljük csapásaikat. S így minél jobban visszaszorítjuk a szenvedést egész szívvel és minden erőnkkel⁸, annál inkább tapadunk oda Isten szívéhez és tevékenységéhez.

b) Látszólagos leveretésünk – és annak átalakítása

Ha Isten a szövetségesünk, akkor biztosak lehetünk, hogy mindig megmentjük lelkünket. De – ezt is jól tudjuk – semmi sem biztosít minket, hogy mindig elkerüljük a fájdalmat, vagy bizonyos belső bukásokat, amelyek miatt elhibázottnak képzeljük életünket. Mindenesetre:

⁸ Persze lázadás és keserűség nélkül, de *máris felkészülve* a végső elfogadásra és beletörődésbe. Nyilvánvaló, hogy nehéz elválasztani a két, „természete szerint megkülönböztetett mozzanatot” (a Rossz elleni küzdelmet – és a végső elfogadásra való felkészülést) anélkül, hogy egy kissé el ne torzítsunk a leírással. Figyeljünk viszont arra, hogy a Rosszal való szembehelyezkedésünk ilyen kezdeti foka nyilvánvalóan szükséges, s ezt mindenki elismeri. A lustaságból származó bukást, az indokolatlan vigyázatlanságból eredő betegséget stb. senki sem foghatja fel úgy, mintha *közvetlenül* az Isten Akarata rendelné el. (Teilhard)

mindnyájan öregsünk és meg fogunk halni. Ez annyit jelent, hogy előbb vagy utóbb, akármilyen erős is ellenállásunk, érezni fogjuk, hogy erőink folyamatos lazulása, amely ellen küzdünk, lassan-lassan megtöri életünket, s fizikailag legyőzve földre bukunk. – Ha Isten velünk együtt küzd, hát akkor hogyan lehetünk leveretve? Vagy mit jelent ez a földre bukás?

A Rossz problémája – vagyis (még egyszerűen fizikai) bukásainknak összeegyeztetése a Teremtő jóságával – elménk és szívünk számára is mindvégig a Világegyetem egyik legkínzóbb titka marad. Hogy megérthetnénk a teremtmény fájalmát (akárcsak az elítélt nyomorát), ehhez az kellene, hogy helyesen felmérni tudnánk a „létben részesült létezőnek” természetét és értékét; már pedig erre nem vagyunk képesek, hiszen nincs hozzá megfelelő összehasonlítási pontunk. Amit mi megsejtünk, az a következő: egyik oldalon itt van az Isten által megkezdett munka, amelynek az a célja, hogy bensőségesen egyesítsen magával olyan lényeket, amelyeket Ő teremtett; ; feltételez bennük egy lassú előkészületet, melynek során (*a már létező, de még egyáltalán be nem fejezett*) teremtmények – természetük következtében – nem kerülhetik el a veszélyes helyzeteket (amelyeket az eredeti bűn is súlyosbít); ezt magával hozza a bennük és körülöttük szervezett: Sokféleség tökéletlensége. A másik oldalon pedig: mivel a Jónak a Rossz felett aratott végleges győzelme csakis a Világ *teljes* megszervezésével teljesezhet be, ezért a mi egyéni, végtelenül rövidke életünk itt a Földön még nem kaphat belépőjegyet az Ígéret Földjére. Olyanok vagyunk, mint a katonák, akik elesnek a rohamban, amelyből majd a Béke kerül ki győztesen. Először is: tehát nem Isten győzetik le a mi bukásunkban, mert bár egyénileg földre hullni látszunk, az a Világ, amelyben majd újra élünk, győzedelmeskedik a mi halálunkon át.

Az isteni győzelem ilyen első ténye máris elég volna ahhoz, hogy karja mindenhatóságát biztosítsa. De ezt kiegészíti az Ő egyetemes uralmának egy másik, talán közvetlenebb és mindenestre bármelyikünk által szinte azonnal észlelhető megnyilatkozása: Isten – éppen a tökéletessége következtében⁹ – nem engedheti meg azt, hogy a növekedésben levő, vagy legalábbis a bukásából feltápáskodó Világ elemei elkerüljék a súrlódásokat, vagy akárcsak az erkölcsi kisebbedése is: „*Necesse est enim ut veniant scandala*”: mert szükséges, hogy jöjjenek botrányok. Nos: Isten „kárpótolja magát”, azt is mondhatnánk: bosszút áll azáltal, hogy hívei felsőbbrendű javára fordítja azt a rosszat is, amelynek közvetlen megszüntetését nem engedi meg neki a Teremtés jelenlegi állapota. Olyan Ő, mint a művész, aki arra tudja felhasználni a vésője alatt fekvő kőnek, vagy öntődéje bronzának hibáját vagy foltját, hogy finomabb vonásokat, vagy még szebb hangot alakítson ki belőle, – *feltéve, hogy nagy szeretettel Istenre bízunk magunkat*. Nem szünteti meg a részlet-halálokat, sem a végső halált, hiszen ezek lényeges részét alkotják életünknek; viszont átalakítja, – mert jobb tervbe szövi őket. Ennek az átformálásnak nemcsak a mi elkerülhetetlen bajaink vannak alávetve, de legszándékosabb hibáink is, ha megsiratjuk őket. Az Istent keresők számára nem minden közvetlenül jó, de jóvá lehet: „*Omnia convertuntur in bonum*.”¹⁰

Milyen módon, milyen fázisokban hajtja végre Isten azt a csodálatos átalakítást, amellyel, egyéni halálunkat jobb életté változtatja? Mindnyájunk tapasztalatát véve analógiaként és elmélkedve az Egyháznak az emberi szenvedésre vonatkozó mindenkori tanításán és gyakorlatán, talán így próbálhatunk erről valamit mondani:

A Gondviselés a hívők számára főleg három módon változtatja Jóvá a Rosszat. Előfordul, hogy az elszenvedett bukás kedvezőbb tárgyak felé, vagy jobb mederbe téríti

⁹ Mert Isten tökéletessége nem kelhet fel a dolgok természete ellen; s mert ennek a Világnak, amelyet a tökéletesedés vagy az „újra fölfelé haladása” útján látunk, éppen az a természete, hogy részben még rendezetlen. Az olyan Világ, amely már nem hordaná magán a Rossz vonásait vagy amelyet többé már nem fenyegetne a Rossz, egy már beteljesült Világ volna. (Teilhard)

¹⁰ A hit „csodásabb” hatásaira vonatkozóan utalunk arra amit a hitről szóló fejezetben később mondani fogunk. Itt természetesen nem szándékozunk általános elméleti összefoglalást adni az imádságról. (Teilhard)

tevékenységünket, bár az utak megmaradnak a célba vett emberi sikereink területén. Ilyennek látjuk Jóbot, akinek új boldogsága felülmúlja a régit. – Máskor, legtöbb esetben: az elszomorító veszteség arra készíti, hogy kevésbé anyagi, férgectől és rozsdától mentes területen keressünk kielégülést elvetélt vágyainkra. A szentek története, vagy általában a szellemükkel és jóságukkal kiváló emberek élete mind telve van olyan esetekkel, amelyek során az ember megnövekedve, edzettebben és megújítva kerül ki egy-egy megpróbáltatásból, vagy akár bukásból is, amely pedig – úgy látszott, hogy feltétlenül legyöngíti vagy egyszer s mindenkorra leveri. Ilyen esetekben a sikertelenség olyan, mint a magassági kormány a repülőgépen, vagy mint a metszőkés a növénynek: belső életnedvünket határozott irányba tereli, felszabadítja létünk legtisztább „összetevőit”, hogy így magasabbra és egyenesebbre növekedhessünk. A leveretés – még az erkölcsi bukás is – ekként változik sikerré, amelyet – akármily lelki jellegű is – még *megtapasztalhatóan* megérzünk. Szent Ágoston, Szent Magdolna, Szent Lidvína életére gondolva mindenki bátran mondhatja: „*Felix dolor*”: boldog fájdalom, – vagy „*Felix culpa*”: boldog bűn. Vagyis eddig a pontig még nyomon követjük, „megértjük” a Gondviselést.

De vannak nehezebb esetek (s éppen ezek legközönségesebbek), amikor az emberi ész teljesen felmondja a szolgálatot. Minden pillanatban látunk magunkban vagy körülöttünk olyan lecsökkenéseket, amelyeket semmi, tapasztalati téren semmiféle jóvátétel látszólag nem kárpótol: idő előtti halálok, ostoba balesetek, létünk legmagasabb zónáit érintő letörések. Ilyen csapások alól az Ember semmiféle értékes irányban nem áll újra talpra, hanem eltűnik vagy szomorúan nyomorék lesz. Hogyan lehet az, hogy még az ilyen, ellenérték nélküli leveretések is, amelyek a Halált hozzák határozottan gyilkos ölelésével, – számunkra jóvá váljanak? Lecsökkenéseink területén itt mutatkozik meg a Gondviselés munkájának harmadik, leghathatósabb és legmegszentelőbb módja.

Isten már szenvedéseinket is átalakította azáltal, hogy érzékelhető módon állította kiteljesedésünk szolgálatába. Keze alatt a lefokozó erők megtapasztalhatóan alakultak át eszközzé, amely vágja, faragja, csiszolja bennünk a mennyei Jeruzsálem határozott helyére szánt követ. De Isten még többet is tesz, mert mindenhatóságának hitünkre zuhanó ereje által – az életünkben tapasztalatilag csak csupa romot mutató események annak az egyesülésnek lesznek közvetlen tényezői, amelyet Vele kötni vágyunk.

Egyesülni: ez minden esetben annyit jelent, hogy az ember kilép valamiből és részben meghal abban, amit szeret. De ha meggyőződésünk szerint ennek a Másban elveszésnek annál teljesebbnek kell lennie, minél nagyobbhoz, önmagánál nagyobbhoz tapad az ember, akkor hát mekkorának kell lennie a kiszakadásnak ahhoz, hogy Istenbe jussunk? – Kétségtelen, hogy önzésünk fokozatos lerombolása az emberi távlatok „automatikus” kitágulása révén (amiről beszéltünk az Elszakadás a cselekvés révén” c. fejezetben), valamint a velejáró csalódások hatására ízlésünk és ambícióink egyre szellemibbé válása: ezek igen valódi formái annak a felemelkedésnek, önmagunkból kiszakadásnak, amely kell is, hogy túlemeljen minket önmagunkon, hogy Isten hatalma alá jussunk. Ennek az első elszakadásnak eredménye mégis csak abból áll, hogy személyiségünk központját önmagunk végső határára emeltük. Erre a végső pontja jutva az lehet a benyomásunk, hogy legfelső fokon vagyunk urai önmagunknak: szabadabbak és aktívabbak, mint bármikor. De ekkor még nem léptük át azt a küszöböt, azt a kritikus pontot, ahol saját központunkból kiszakadva – Istenbe térünk. Meg kell hát tennünk még egy lépést, azt, amely *egész önmagunk* alól kihúzza a talajt: „*Illum oportet crescere, me autem minui*”: Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbednem. Még nem vesztettük el önmagunkat. – Mi lesz ennek a végleges átalakulásnak végrehajtója? Maga a Halál.

A Halál: a testi létezők gyógyíthatatlan gyöngesége, amelyet Világunkban bonyolulttá tesz egy ősi bukás hatása is. A Halál: típusa és összefoglalója azoknak a rokkantságainknak, amelyek ellen küzdenünk kell – anélkül, hogy a harcból közvetlen és azonnali személyes

győzelmet várhatnánk. Nos hát: Teremtőnk és Megváltónk nagy diadala – keresztény távlataink szerint – éppen az, hogy lényeges éltető tényezővé alakította át azt, ami önmagában a lecsökkenésnek és eltűnésnek egyetemes hatalma. Hogy valamiképp végleg belénk hatolhasson, Istennek belénk kell vájnia, ki kell minket üresítenie, helyet kell készítenie bennünk maga számára. Hogy önmagához alakítson, át kell minket formálnia, újra kell minket öntenie, szét kell törnie létünk molekuláit. A Halál feladata az, hogy ehhez megnyissa a szükséges utat, lényünk legmélyére vágva le. A Halál éri el azt, hogy elszenvedjük a nagy szétválasztást, amelyre vártunk. Ő dob minket abba a szervesen megkívánt állapotba, amely lehetővé teszi, hogy az isteni Tűz zuhanjon ránk. S ekként a Halál szétbontó és szétolvasztó hatalmát az Élet működéseinek legcsodásabbja veszi át. Az, ami természete szerint üres volt, hiány, visszatérés a sokféleségbe, – minden emberi létezés számára Istennel telítődéssé és a Vele egybeforradássá válhat.

c) Egyesülés a csökkenés révén

Istenem, erőfeszítéseim közben mily jó volt már éreznem: ha kibontakozom, lehetővé teszem, hogy Te végy kezedbe engem. Az is nagyszerű, hogy az események kedvező alakulása közben Gondviselésedre hagyatkozhatom. Felfedeztem azt az örömet, hogy minden növekedés lehet eszköze annak, hogy Te cselekedj bennem, vagy Téged engedjelek növekedni önmagamban. Add, Uram, hogy megzavarodás nélkül jussak az egyesülés utolsó állomásához, melynek során Te az enyém leszel azáltal, hogy én kicsivé leszek Tebenned.

Felismertem, hogy Te „több vagy, mint önmagam”. Add, hogy *ha eljön majd óráim*, Téged lássalak meg minden idegen vagy ellenséges erő alatt, amely mintha elpusztítani akarna, vagy helyembe lépne. Amikor testemen (és még inkább szellememen) jelentkezik majd a kopás a kor miatt; amikor kívülről rám ömlik, vagy bennem belülről megszületik a baj, amely lebont vagy elvisz; abban a fájdalmas percben, amikor hirtelen ráébredek, hogy beteg vagyok, vagy hogy öreg lettem; s főleg abban az utolsó pillanatban, amikor érezni fogom, hogy énem kicsúszik ellenőrzésem alól, s teljesen tehetetlenül fekszem az engem valamikor kialakító ismeretlen nagy erők kezében; mindezekben a sötét órákban, add nekem, Istenem, azt a megértést, hogy (ha elég nagy a hitem) fájdalmaim mélyén Te bogozod szét létem rostjait, hogy lényem velejébe hatolj és vigyél engem önmagadba.

Igen, minél mélyebben és gyógyíthatatlanabbul vert testemben gyökeret a baj, annál inkább Téged fogadlak be. Minél szédítőbb örvényként, vagy minél sötétebb alagútként nyílik meg előttem a jövő, annál inkább bízhatok abban, hogy Benned veszítem el magamat és beléd szédülök, – ha szavadra beléd vetem magam, – s így, Jézus, Testedbe forrok.

Uram energiája, ellenállhatatlan és élő Erő, kettőnk közül Te vagy a végtelenül erősebb, Terád hárul hát a szerep, hogy égess bele abba az egységbe, amelynek kettőnköt összeforrasztania kell. Adj hát nekem valami még értékesebbet, mint a kegyelem, amiért Hozzád könyörögnék mind a híveid. Nem elég, hogy *áldozva* halok meg. Taníts meg arra, hogy miként *egyesüljek* Vele *halálomban*.¹¹

d) Az igazi beletörődés

Előbbi elmélkedésünkben igyekeztünk azt elemezni, hogy milyen fázisok során szentelhetjük meg kisebbedéseinket. Ez az elmélkedés segített abban, hogy *önmagunk számára igazoljuk* a szenvedő keresztény léleknek mindig nagyon értékes imát: „Isten megérintett. Isten vette el. Legyen meg az Ő akarata”. E keresztény lelkiület segítségével

¹¹ Itt a franciában szójáték van a *communier* két jelentésével. (Sz. F. megj.)

értettük meg, hogy belülről romboló bajok és kívülről ránk törő ütések alatt miként jelenhet meg Isten két Keze, soha ennyire nem tapasztalt átható erővel. – Ugyanakkor elemzésünknek van egy másik eredménye is, amely csaknem ilyen értékes. Amint fentebb is jeleztük: ez képesít minket arra, hogy mi, keresztények, más emberek előtt is igazoljuk a beletörődés jogosságát és emberi értékét.

A keresztény rezignációt sok tisztességes ember őszintén elítéli és megveti, mint „a keresztény ópium” egyik legveszélyesebben bódító elemét. Miként a Föld megvetését, úgy minden másnál inkább azt hányják dühösen szemére az Evangéliumnak, hogy elterjesztette a passzivitást a Rosszal szemben, – valami olyan szenvedőleges magatartást, amely egészen az eltoprongyosodás és a szenvedés perverz kultuszáig fajulhat. Fentebb már mondtuk, amikor a „hamis elszakadásról” beszéltünk, hogy ez a vád vagy egyszerű gyanakvás manapság végtelenül hatásosabb a Világ megtérésének megállításában, mint a Tudományból vagy a Filozófiából szedett bármely ellenvetés. Egy olyan vallás, amelyet emberi eszményünknel alacsonyabb rendűnek ítélnénk, *elveszett* vallás, bármily csodákkal veszi is körül magát. A keresztény számára tehát roppant fontos az, hogy az Isten Akaratának alávetettséget *aktív* formában, az egyedüli ortodox módon értelmezze és élje: úgy, ahogyan mi hívtuk fel rá a figyelmét.

Nem, a kereszténynek – hogy teljes egészében és tökéletesen vallása szerint éljen – nem kell elfutnia a Rosszal szembeszállás kötelessége elől. Láttuk, hogy éppen ellenkezőleg: azzal kell kezdenie, hogy őszintén és minden erejével, a világ teremtő hatalmával egyesülve azért küzdjön, hogy minden rossz visszaszoruljon, – hogy benne és körülötte semmi se kisebbedjék. Ebben a kezdeti fázisban a hívő ember hű szövetségese mindazoknak, akik hiszik, hogy az Emberiség végső sikere csak akkor lesz teljes, ha fáradozva dolgozik önmaga utolsó ízésének kiteljesítésén is. Az emberi kibontakozásról beszélve azt is mondtuk, hogy a keresztény ember bárkinél jobban kapcsolódik ebbe a nagyszerű törekvésbe, mert szerinte a Világot érintő – akárcsak fizikai és természetes kisebbedések felett aratott – emberi győzelem részben már feltétele ama teljesen határozott Valóság befejezésének és beteljesedésének, amelyet a keresztény ember imád. – Amíg tehát lehetséges az ellenállás, addig ő, a keresztény, az Ég fia, akárcsak a Világ legföldibb gyermeke, nyakasan szembeszáll mindazzal, ami elpusztításra vagy eltávolításra méltó.

Aztán hadd jöjjön számára is a bukás, a személyes vereség, amelynek elkerülését egyetlen ember sem remélheti abban a rövid ideig tartó egyéni közelharcban, ahol egyetemes nagyságú és egyetemes fejlődés rendű hatalmas erővel küzd. Mint a legyőzött pogány hős, akként a keresztény sem hagyja abba a belső ellenállást: félig megfojtva, összenyomva, de feszült marad az akarata. Csakhogy abban a pillanatban, a közelgő halál ellensúlyozására és legyűrésére már nem a sztoicizmus sötét és kétes vigaszába menekül (amelynek mélyén egyébként – ha valaki jól megvizsgálná – kétségtelenül ott találhatná szép és állandó alapként *az áldozat értékébe* vetett kétségbeesett hitet). A keresztény ekkor már új lehetőségek horizontját látja kitárulni. Ha hittel fogadja, akkor az őt leverő és szétmállasztó ellenséges erő, amely ellen szünet nélkül küzd, a megújulás szeretően vonzó forrásává lehet. Az érzékek talaján már minden elveszett. De a természetfelettinek nevezett síkon *van még egy dimenzió*, amely lehetővé teszi Istennek, hogy *érzésekkel meg nem tapasztalható módon*, titokzatosan Jóvá fordítsa a Rosszat. Elhagyva az emberi sikerek és veszteségek zónáját, a keresztény – az önála Nagyobba vetett erős bizalommal – belép az érzékfeletti átalakulások és növekedések régiójába. Rezignációja tehát csak olyan lendület, amely magasabbra emeli aktivitásának mezejét.

Bizony milyen messze, mily keresztény módon messze vagyunk már attól a nagyon is jogosan bírált „Isten akaratának alávetettségtől”, amely könnyen meglágyítja, eltompítja az emberi akarat erős szép acélját, ahelyett hogy megforgatná a sötétség és a legyöngülés minden hatalma ellen! Jól értsük meg és magyarázzuk meg másoknak is: nem valami

közvetlen találkozást, nem is passzív magatartást jelent az, hogy valaki (még lecsökkenve és haldokolva is) megtalálja és teljesíti Isten akaratát. Ha hanyagságom vagy hibám következtében érne utol valami baj, akkor nem volna jogom azt gondolni, hogy Isten érint meg engem.¹²

– Az Isten Akaratára (szenvedőleg reagálva) minden percben *csak az erőfeszitésem végső határán* hagyatkozom: akkor, amikor a (normális emberi értékek alapján tervbe vett) jobb-lét érdekében feszül meg aktivitásom, s közben folyton ellensúlyozzák a megállító vagy felforgató szándékú ellentétes erők. – Ha nem teszem meg azt, amire képes vagyok az előrehaladást vagy ellenállást illetően, akkor nem vagyok a *kívánt ponton*, – akkor nem hagyom annyira rám hatni az Istent, amennyire csak engedhetném és amennyire Ő ezt kívánja. De ha erőfeszitésem bátor, kitartó, akkor a Rosszon keresztül Istenhez kapcsolódom, Őt érem el, aki mélységesebb, mint a Rossz. Odasimulok Hozzá. S akkor „ráhagyatkozó egyesülesemnek” optimuma szükségképp (szervesen összeforrva) egybeesik ama hűségem maximumával, amely az emberi kötelességemhez köt.

A francia kiadó megjegyzése:

Érdekes összevetni ezeket „az Aktivitásnak és Passzivitásnak átszenteléséről” szóló lapokat azokkal az alábbi magyarázatokkal, amelyeket egy levélből vettünk ki. Ebben a levélben, kevéssel *Az isteni miliő* megírása előtt, Pierre Teilhard de Chardin feltárta lelki világát P. Auguste Valensin-nek, egyik legjobb barátjának:

„*Alapvetően* vallom, hogy a Világ beteljesedése csak halálon, egy »éjszakán« át, valamiféle páfördülővel történik meg, amely kiszakít egyéni központunkból, mintegy kidob személyiségünkéből... A Krisztussal egyesülés feltételezi, hogy létezésünk végső központját Belé helyezzük, – ez pedig az önzés gyökeres feláldozását jelenti...

(Mégis)

Hogy Krisztus az én egész életemet – az egész életet – hatalmába vegye, ehhez feltétlenül szükséges, hogy én növekedjem Benne nemcsak aszkétikus önmegtagadásokkal és a szenvedés okozta nagyszerűen egyesítő elszakadásokkal, hanem mindazzal is, ami pozitív erőfeszítést jelent és természetesen tökéletesíti létezésem.

Hogy a Lemondás szabálya teljes legyen, a következő két feltételt kell kielégítenie:

1. Vigyen túl minket mindazon, ami a Világban van.
2. S mégis, ugyanakkor arra vegyen rá minket, hogy (teljes meggyőződéssel és szenvedélyesen) növeljük ugyanennek a Világnak fejlődését.

Krisztus nekünk adja magát az egész Világon keresztül. S ezt a Világot az Őhozzá fűző viszonyunkkal kell beteljesítenünk.

Jól figyeljünk még arra is, hogy ... a különböző természetes szervezeteknek nem tulajdonítok semmiféle végleges és abszolút értéket. Nem a sajátos formájukat szeretem, hanem a funkciójukat, – ami pedig abból áll, hogy titokzatosan szervezik előbb az istenivé-tehetőt, aztán pedig az istenit, – az erőfeszítéseinkre áradó Krisztus kegyelme által.

Meggyőződéseim szerint végeredményben három dologból áll a *teljes* keresztény erőfeszítés:

1. Szenvedélyesen együtt dolgozni az emberi Erőfeszítéssel, annak tudatában, hogy nemcsak az engedelmességben megnyilvánuló hűséggel, hanem a megvalósított *művel* is fáradozunk a Pléróma beteljesítésén, közelebbi vagy távolabbi anyagot készítve elő számára.

¹² Még a hanyagságból származó rossz is lehet számomra Isten akaratává, ha megbánom és helyrehozom lustaságomat, vagy gondatlanságomat. Minden „rendbe hozható”, kijavítható, újra olvasható Istenben, még hibáink is. (Teilhard)

2. E fáradtságos munkából, s egy folyton nagyobb távlatú Eszme követéséből kell merítenünk a lemondásnak, meg a szűk és lusta önzés felett aratott győzelemnek első formáját.

3. Párhuzamosan ezekkel az »élettel-teliekkel« – szeretni kell az »életnélkülieket«, vagyis a gondviselészerű adottságokat és hanyatlásokat, amelyek által Krisztus közvetlenül és kimagasló módon szervezi és átalakítja az elemeket, a személyiséget, amelyet számára kifejleszteni igyekeztünk...

Tehát: elszakadás és emberi erőfeszítés összhangban van. Hozzá kell tennünk, hogy végtelenül változatos a kombinációjuk. Végtelen sokfajta hivatás van. Az Egyházban Szent Tamás és Páli Szent Vince mellett ott van Keresztes Szent János. Mindannyiunknak megvan a növekedés ideje és megvan a hanyatlás ideje. Egyszer az építő emberi erőfeszítés uralkodik, máskor meg a misztikus megsemmisülés ...

Mindezek a lét-formák ugyanabból a belső irányításból születnek, ugyanegy törvényből, amely kombinálja az ember természetes személlyé válásának és a Krisztusban természetfeletti módon történő egyéniség-vesztésnek kettős mozgását”.

Szabó Ferenc jegyzete: A Kiadók itt abból a levélből idéztek, amelyet Auguste Valensin atyának, rendtársának és barátjának írt Teilhard 1919, december 12-én. Ebben Teilhard reagál Maurice Blondel megjegyzéseire, amelyeket a filozófus Valensin közvetítésével hozzá eljuttatott Teilhard-írásokhoz fűzött. A kérdéses levél teljes francia szövege megtalálható: *Lettres intimes de de Teilhard de Chardin à Auguste Valensin, Bruno de Solages, Henri de Lubac*, Aubier, Paris 1972, 30–36. Henri de Lubac bőséges jegyzetet fűzött hozzá a *Blondel et Teilhard de Chardin* (1965) című kötetben (63–83. old.), ahol Blondel és Teilhard levélváltásait tette közzé. Valensin és Blondel nagy segítségére voltak a fiatal Teilhard-nak abban, hogy filozófiailag és teológiailag pontosítsa kissé szétfolyó költői meglátásait. Főleg a természet és a természetfeletti kapcsolatának értelmezésében maga Henri de Lubac is baráti támogatást nyújtott rendtársának.

IV. Az Anyag szíve

„Az Anyag szívé,
a Világ Szíve,
egy Isten Szíve”.

Bevezetés: Az égő csipkebokor

Ezeket az elmélkedéseket talán szigorúan dialektikusnak ítélik olvasóim. Pedig nem a dolgok okoskodva összerakott rendszerét akarom kifejteni. Nem filozofálni akarok, hanem – ellenkezőleg – közvetlen pszichológiai élményt szeretnék bemutatni. S azt is csak annyira gondoltam át, hogy érthető legyen és úgy tudjam közölni, hogy el ne veszítse tárgyilagos értékét és megmaradjon az átélt lelki tapasztalat vitathatatlan tanúbizonyságának.

Szeretném remélni, hogy az én „esetem” másokat is segít hasonló élmény felismerésében, sőt talán megszületni is készíten hasonlókat. Ezért a következő lapokon igen egyszerűen azt fogom megmutatni, hogy egy kezdeti – születésemmel kapott – izzó pontból kiindulva egész életem *folyamán*, egész életem *révén* lassacskán mint borult fénybe a Világ, szinte lánggra gyulladt szememben, míg végül körös-körül valami belülről áradó fény teljesen elborította.

Minden létezőnek, minden eseménynek mélyén valami titokzatos belső világosság terjedt egyre messzebbre és átalakította, új fénybe öltöztette őket. De még valami más is történt: fokozatosan változott ragyogásuk és színárnyalatuk, amint a három egyetemes alkotóelem

együtt dolgozott bennük: a Kozmikusnak, az Emberinek és a Krisztusinak színjátéka szötte őket bonyolult egységbe. E három tényező (legalábbis az első és az utolsó) kétségtelenül jelen volt bennem életem első perceitől kezdve. De több mint hatvanéves szenvedélyes erőfeszítésre volt szükségem, hogy felfedezem: e három alkotóelem csak hozzátétőleges jele, vagy fokozatos megközelítése ugyanannak a mélyből fakadó valóságnak.

Az Anyag bíbor csillogása észrevétlenül változott a Szellem aranyává, s végül valami Egyetemesen Személyesnek fehér izzásává alakult. S mindezt átjárta, lélekkel telítette, illattal árasztotta el az Egyesülés fuvallata és a Női Szív finomsága.

A Földdel érintkezve tapasztaltam, hogy az Isteni ragyog át a lángra gyúlt Mindenség szívében. Ez az Isteni pedig az égő Anyag mélységeiből árasztja szét sugarait. Megpróbálom, hátha sikerül ezt megsejtetnem. Mert másokat is szeretnék részesíteni látomásomban.

Les Moulins, 1950. augusztus 15.

1. rész: A kozmikus vagy a kibontakozó bevezető megjegyzés. A teljesség érzéke

Kiindulópontként, vezérfonalul minden következő gondolatomat folytonosan irányító tengelyként először is azt látom szükségesnek, hogy bemutassak, nagyjából leírjak egy sajátos pszichológiai hajlamot vagy „polarizációt”. Ez a „pólus felé törekvés” bizonyára megvan minden emberben, de nem mindig ismerik fel határozottan. Jobb kifejezés híján a *Teljesség Érzékének* nevezném. Bármilyen messzire nézek is vissza gyermekkoromba, lelki magatartásomban semmi sem mutatkozik annyira jellemzőnek és otthonosnak, mint valami „Egyedül Elegendőnek és Egyetlen Szükségesnek” vágya és ellenállhatatlan igénye. Ahhoz, hogy egészen jól érezzem magam, hogy teljesen boldog legyek, tudnom kell, hogy van „Valami Lényeges Valóság”, amelynek minden más csak járuléka vagy díszje. Ezt tudni és szüntelenül élvezni ennek a létezésnek megtapasztalását: igen, ha múltam útjain sikerül felismernem és követnem önmagam, csakis ennek az alaphangnak vagy színárnyalatnak nyomán tehetem. Ezt a saját zamatot (ha valaki csak kicsit is megízlelte) nem lehet összetéveszteni a lélek semmiféle más szenvedélyével: sem a megismerés boldogságával, sem a felfedezés és az alkotás lázával, sem a szeretet ujjongásával; nem mintha különbözne tőlük, hanem mert mindezeknél az érzéseknél magasabb rendű és mert mindegyiket magába foglalja.

Teljesség Érzéke, Beteljesedés és egésszé formáló Egyesülés Érzéke, „Plérómás Érzék”. Amit változtatva és megkülönböztetés nélkül „Szilárdság Érzékének”, „Kozmikus Érzéknek”, a Föld Megérzésének”, „Emberi Érzéknek”, „Krisztusi Érzéknek” fogok nevezni, azzal mindig csak egyetlen valóságra utalok: el fogom mondani, miként bontakozott vagy fejlődött ki bennem ez az alapvető és ezerszínű elem, egyre gazdagabb és tisztultabb formákat öltve. Ez nem elképzelt és kiagyalt história; hanem annak a pszichológiai alaphangnak valódi munkája, amelynek biológiai vezérfonalát és hitelességét számomra az igazolja, hogy mindig ez dolgozott minden átalakulás és növekedés mélyén – ezt világosan látom. S ezt is mondhatom igen tanulságos ez a folyamat. Mert hogy elérje rendeltetését, vagyis azzal teljesedjék be, ami legmagasabb a Szellem vonalán, hát abból indult ki, ami leginkább megtapintható és konkrét csak létezik a Dolgok Szötteiben, hogy aztán meghódítson és elérjen mindent – ez számomra evidens és vannak is rá közvetlen bizonyítékaim.¹³

¹³ Íme, már 1917-ben is (a háború kellős közepén a „Világmindenségem” c. írásomban) ezt írtam erre vonatkozóan: „Gyerekkoromtól kezdve az volt egész lelki életem tengelye, hogy mindenben valami 'abszolút' akartam elérni. Egészen világosan emlékszem, hogy akkori szórakozásaimban csak az tett boldoggá, ha valami mélyre nyúló örömmel kötött össze. S ezt általában az adta meg, hogy birtokoltam – vagy elgondoltam – valami

1. Az anyag hívó szava¹⁴

Alig lehettem hat- vagy hétéves, amikor érezni kezdtem, hogy vonz az Anyag, – vagy pontosabban mondva: vonzott valami, ami ott „fénylett” az Anyag szíve mélyén. Azt gondolom, hogy más gyerekek ebben a korban szokták először megtapasztalni az „érzelmet”, a vonzódást egy-egy személy felé; vagy vonzza őket a művészet, a vallás. Szelíd kisfiú voltam, jó viseletű, sőt ájtatos is. Anyám lelki sugárzásának köszönhettem, hogy nagyon szerettem „a kis Jézust”. (Elmélkedésem harmadik részében majd visszatérek arra a lényeges szerepre, amelyet ez az elem később játszott életemben.)

Igazi „énem” azonban másutt járt.

Hogy hol? Ezt akkor fedeztem volna fel, ha megfigyelhettem volna önmagam, amint – mindig titokban és szótlánul, még azt sem sejtve, hogy bárkinek bármit is mondhattam volna róla – félrevonultam és szemléltem, birtokoltam az én „Vas-Istenemet”, szinte ízleltem drága létezését. – Igen, ezt mondom: a *Vas*. S még ma is rendkívül élesen látom „bálványaim” sorát: ha falun voltunk, ekeszorítókulcsot rejtegettem nagy gondosan az udvar egyik sarkában; ha városba költöztünk, akkor meg egy erősítő oszlopocska hatszögű vasfejét, amely a gyerekszoba padlójából állt ki és amelyet magaménak tekintettem. Később különféle gránátszilánkokat gyűjtöttem, nagy élvezettel szedegettem fel az egyik szomszédos lőtérén. Ma sem állhatom meg, hogy ne mosolyogjak az ilyen gyerekségeken. De ugyanakkor el kell ismernem, hogy ebben az ösztönös hajlamomban, amely fémdarab *imádására* készítetett, már ott volt összesűrítve valami erőnek feszülése és vele együtt a vágyak egész sora. Lelki életem teljes egésze nem más, mint ezeknek az igényeknek kibontakozása.

De hát miért a *Vas*? S miért éppen ilyen vasdarab? (A lehető legsúlyosabb és legvastagabb darab kellett nekem.) Csak azért, mert gyerekes élményem számára mi sem lehetett annyira kemény, olyan súlyos, ellenálló és maradandó, mint ez a csodálatos szubsztancia, ha a lehető *legtelibb* formában ragadtam meg... A *szilárd maradandóság*: kétségtelenül ez volt számomra a Lét alapvető jellemzője. Ha az Abszolútnak ilyen tapintható formában való megtapasztalása túl korán siklik tévútra, elvetélődik és megszűnik növekedni, akkor – azt gondolom – az ilyen törpe és elfajult formája a zsugorít vagy a szenvedélyes gyűjtőtípust alakítja ki. Az én esetemben viszont a csírának gondviselészerűen növekednie kellett. Mert a Változhatatlannak, vagyis a Visszafordíthatatlannak ilyen elsőbbsége

igen értékes, egyre szilárdabb és változhatatlanabb tárgyat. Ez a tárgy néha egy-egy fémdarab volt, máskor pedig – az ellenkező végletbe csapva át a Szellem-Isten gondolata boldogított. (Krisztus Testét akkoriban még igen törékeny, s nagyon romlandó dolognak képzeltem.) – Talán különösnek tűnik, hogy ilyen irányú érdeklődés kötött le. Ismétlem: *szüntelenül* így volt. Már akkor is legyőzhetetlen igényem, éltető és megnyugtató vágyam volt, hogy *folyton folyvást* ott pihenjek Valami foghatóban és véglegesben. S ezt a boldogító Tárgyat mindenütt kerestem. –Belső életem története ennek a keresésnek a története. Útjai egyre egyetemesebb és folyton tökéletesebb valóságokat akartak megközelíteni. Amióta csak ismerem magamat, lelkem mélyén mindig hajthatatlanul, ugyanabban az irányban fejlődött ez az alapvető természetes vágyam”. (Teilhard)

¹⁴ Teilhard ezt írta 1950. augusztus 18-i levelében (*Accomplir l'Homme*): „Mostanában minden lehetővé tesz, hogy megtaláljam és ki tudjam fejezni azokat az érzelmeket, amelyek gyermekkoromban jártak át az iránt, amit később így neveztem: *a szent Anyag*. De elég kényes és kritikus pont, mert egész belső életem úgy fakadt és növekedett, hogy azok az első érintkezések nem mondtak ellent a Világ »lényegével«. Ezen a téren legalábbis senki sem mondhatja azt, hogy a filozófia vagy a teológia területén járkálok. – Csak személyes pszichológiai élményről van szó: semmi másról, de nem is kevesebb valamiről”. 1950. augusztus 22-i levelében pedig ezt írta Teilhard (*Accomplir l'Homme*): „(...) boldog voltam, hogy tegnap viszontláthattam Sarcenat-t. De lényegében ezt a két dolgot hoztam magammal az ilyen múltba-kirándulásból: a) meggyőződtem, hogy helyes a misztikus (gyermekkori) tendenciáimnak pszichológiai analízise (amint mostanában felvázoltam egyik esszémben is); és b) végleges bizonyítékot kaptam arra, hogy énemnek egyik egészen régi köre csakugyan halott (mert most bensőleg sokkal mélyebb a hullám)”: (A francia kiadó jegyzete.)

mindmáig folyton jellemzi – és mindig is jellemezni fogja igényemet a Szükséges, az Egyetemes, a „Természetes” iránt –, szembeállítva az Esetlegessel, a Különlegessel és a Mesterséggel. Egyébként – látni fogjuk – ez a hajlam sokáig el is homályosította szememben a Személyesnek és az Emberinek legfőbb értékeit.

A Teljesség Érzéke már határozottan egyénivé vált bennem és már kielégülést keresett egy határozott Tárgy megragadásában, amelyben *összpontosítva* lehetne a Dolgok Lényege.

Éppen ezt kellett megsejtenem – hosszú évek tapasztalata és eszmélődése után – a Világ evolutív Pólusán!

Csak hogy egy vasdarabtól messze van még az Ómega-Pont!... S lassacskán saját káromon kellett megtanulnom, hogy az a Szilárdság, amiről akkoriban álmodoztam, mennyire nem valami „szubsztanciának”, hanem „konvergenciának”, összpontosulásnak eredménye. Gyermeklelkemet micsoda reménytelenség járta át (sohasem felejttem el), amikor egy szép napon megállapítottam, hogy a Vas kopik – és megrozsdásodik. *Quod tinea non corrumpit*: mit ki nem kezd a moly?!...

S akkor, hogy kárpótoljam magam, másutt kerestem hasonló értékű tárgyakat. Néha a családi kandalló fatuskóin lobogó kék lángban (amely egyszerre oly anyagi, annyira megfoghatatlan és olyan tiszta). Vagy még inkább egy-egy jól áttetsző és színesebb kőben: kvarc-, ametiszt-, de főleg fehér pettyes fényes kalcedonkristályban, amelyeket felszedegtettem a határban. Ekkor is természetesen azt kívántam, hogy a drága szubsztancia ellenálló legyen, kikezdzhetetlen és *kemény!*

Észrevétlen átsiklás volt ez. De óriási szerepe lett lelki fejlődésem további útjain. Mivel a Vasat Kvarc váltotta fel, éppen ezáltal az én tapogatózó lépteim számára kapu nyílt a Növényvilág és a Természet hatalmas valóságai felé: s én észre sem vettem, hogy kezdek két lábbal lépni a Világba. Végül mindent csakis az Egyetemes távlatában tudtam szeretni.

De lássuk csak, hogyan is történt mindez.

2. Megjelenik az Egyetemes

Ismétlem: el akartam érní és át akartam ölelni azt a „szilárdságot”, amely felé hajtott a születésemkor kapott Teljesség-vágyam. Tehát, hogy elérjem az Anyag lényegét, tudatos életemnek mindjárt a kezdetén főleg arra törekedtem, hogy a leghatározottabb vonalú, legjobban sűrített, legsúlyosabb formáit keressem ennek a lényegnek. Az ilyen próbálkozások során persze ahhoz ragaszkodtam, amit akkor a szubsztanciák királyának tartottam (az én esetemben a Vas volt ez a király) – de világosan arra törekedtem, hogy ezt az értékes valamit a lehető leghatározottabb és *legtömörebb* kontúrjaival ragadjam meg.

De mert már „a kövek” világa kezdett vonzani, ezért lelki életem mélyén valami végérvényesen kezdett nagyra tárnulni.

Mert hát a Fém (amennyire tízéves koromban ismerhettem) gyártott és darabos tárgyakhoz akart láncolni engem. A Kövek Világa viszont – éppen ellenkezőleg – már „planetáris” irányba, az egész bolygóra terjedő távlatok felé terelt. Felvillant bennem „a Dolgok Alapszövetének” eszméje. S az a bizonyos nagyszerű Szilárdság, amit eddig a Keményben és a Sűrűben kerestem, most már – finom valóságként – a mindenütt szétáradó Elemi adottság irányában kezdett mutatkozni. S ennek éppen az adott romolhatatlanságot, hogy mindenhol megtalálhattam.

Azt hihetné valaki, hogy később, amikor lelkes odaadással és sikerrel foglalkoztam Geológiával, talán csak tudományos karrierre pályáztam. Igazában viszont nem történt más, csak olthatatlan vágyam üzött, hogy megtartsam kapcsolatokat (*egyesítő kapcsolatokat*) a létezők valamiféle egyetemes gyökerével vagy anyaméhével. Ez aztán egész életemen át ellenállhatatlanul vitt a nagy vulkánikus tömegek és a szárazföldi alaprétegek tanulmányozásához (még a Paleontológia kárára is).

Bizony igaz, hogy lelki lendületem legmagasabb csúcspontján is mindig csak Anyag-óceánban fürödve fogom jól érezni magam...

A Szilárd Állandóság megérzéséből kiindulva ébredt fel bennem és tárult ki számomra a Mindennek uralkodó és győztes Érzéke.

Emlékeim között, életem mintegy húsz évén át végighúzódva; világosan látom ennek a mély átalakulásnak szakadatlan nyomait (a középiskolába lépésemtől az angliai Hastings-i teológuskorom kezdetéig). Majd elmondom, hogy ebben az időszakban talán változhatott titkos boldogságom anyagi tárgya, amint korban előrejutottam. Sőt jelentős szakítás is történt életemben, amikor a szerzeteséletre vállalkoztam. De most már látom, hogy ezek a különféle események csak másodlagos hullámok voltak annak a mélyből fakadó áramlásnak felszínén, amelyet a kozmikus Érzékre és a kozmikus Életre virradásom jelentett. Hatalmas belső folyamat volt ez, melynek során lassan-lassan meghódított, átítatott és tökéletesen újraöntött engem valami pszichés metamorfózis ereje. Ezt a lelki átalakulást pedig hathatósan táplálták a kamaszkorba lépésemkor felszabaduló legtisztább energiák.

Nehéz volna felidézni vagy legalábbis megértetnem annak a bonyolult történetnek részleteit, ahogyan életemnek ebben a szakaszában alakultak és kezdtek összefonódni azok a különféle szálak, amelyekből számomra egy szép napon az egyetemes Alapszövet formája szövődött eggyé.

Viszont elemzésemnek ezen a pontján fel kell sorolnom azokat a főbb „lombozatokat”, amelyeknek fokozatos egyéni kibontakozása vagy lombkoronává növekedése akkoriban hozzájárult, hogy kirajzolja a Mindenség-Érzékem vezérfonalait.

Persze mindenekelőtt: érzékem a Geológia iránt („a Földinek” szeretete), amely az egész épületnek szilárd és állandó magva. Főhelyen az Anyag-Anyag: az, ami az Ásványban és a Sziklában jelenik meg. A Teljesség-érzéknek erről az alapvető és kezdettől fogva uralkodó formájáról fentebb beszéltem már, s ezért nem kezdem újra elemezni. De pszichés fejlődésem sorsdöntő fordulóit nem tudnám megértetni és nem is követném jól állomásait, ha ismét nem hangsúlyoznám: lelki embriogenezisemben véges-végig tengelyként és változatlanul ott találok szenvedélyes szeretetemet és tudásszomjamat „a Kövek” iránt.

Tehát életem tizedik és harmincadik éve között érdeklődési köröm és féltve őrzött örömeim központjában mindig és egyre határozottabban uralkodott az a kapcsolat, amely „a szilárd állapotú” Kozmikushoz fűződött. De körülötte, mintegy járulékosan, már születni kezdett a Növényvilág és az Állatvilág felé vonzó érdeklődésem. Lelkem legmélyén pedig (ennek az életszakaszomnak végén) egy szép napon megtettem első lépéseimet azoknak a kevésbé tapintható (de milyen izgatón csodás!) nagyságrendeknek szentélyébe, amelyeket a Fizikai kutatómunka hoz napvilágra. Mindenfelől az Anyag, az Élet és az Energia: belső látásom és lelki boldogságom hármas oszlopa.

Gyermekkoromban nagyon zavart és kiábrándítóan hatott rám az élőlények Világa, mert igen törekenynek mutatkoztak. (Erre majd visszatérek, amikor az Emberről fogok beszélni.) Egyrészt azt éreztem, hogy „a Teljesség Érzéke”, ez az állandó serkentőm, kétségtelenül vonz a Növények és az Állatok felé. Könnyen megismertem őket: a falusi élet és apám természettudományos hajlama irányította felénk első lépteimet. Másrészt viszont szerettem volna igazolni önmagamnak, hogy miért is váltanak ki bennem érdeklődést ezek az olyan botrányosan állhatatlan, esendő és pusztulásra ítélt létezők, mint amilyen egy virág vagy egy rovar. (Ha nem akadt más, hát a nagyon törekeny lepkénél többre becsültem a Rovarokat, minél nagyobb volt a szarvuk és minél robusztusabb a testük...). Megalkottam hát magamnak (vagy önmagamban fedeztem fel) néhány, ezeknek megfelelő titokzatos értéket. Ezen értékeknek pszichológiai összekapcsolódása talán nem tűnik fel azonnal, pedig ugyanazt az erős belső kielégülést váltották ki bennem: a Szilárd és a Változatlan helyett most már az Új és a Ritka boldogított. Ezt annyira eltúloztam, hogy (zoológiában és paleontológiában) éveken át „új fajokat” kutattam (ma már mosolygok ezen), és ez lett belső életem egyik

legfontosabb tartópillére. Meg kell vallanom: csuszamlós talaj volt, s rajta csaknem a gyűjtemények és a bibelődő címkézgetés útvesztőjébe siklottam. De ott volt már, uralkodott bennem az Egyetemes megérzése; s ez még akkor is, ha igen szép díszpéldányokat kezemben tartva éledgéltem, csak annyit engedett meg, hogy lelkem mélyén csakis annak a legbenső (vagy legalábbis ilyennek képzelt) kapcsolatnak örüljek, amelyet később „a Bioszférához” fűző vonzódásom jelentett. Az említett félrecsúszástól később megóvott az a döntő hatás is, amelyet kedvező pillanatban – a Fizikával és a fizikusokkal való találkozásom váltott ki szellememben.

Csak három éven át Jersey-ben, aztán ismét három éven át Kairóban (1906–1908) tanulmányoztam (amennyire tehettem) és tanítottam (amely kevésbé rosszul csak sikerült) elég elemi fokú Fizikát: a Kvantumelmélet, a Relativitáselmélet, meg az Atomszerkezet ismerete előtti Fizikát. Ez annyit jelent, hogy ezen a téren szakmailag csak „profán” vagyok, vagyis műkedvelő. S mégis: meg sem tudnám mondani, hogy éppen az elektronok, az atomok, a hullámok világában mennyire jól érzem magam, „otthon vagyok”, teli tudóval lélegzem... A Szilárd, a Teljes, gyermekálmaim Egyetlene, Lényegese: ezt találtam meg a hatalmas kozmikus valóságokban (Tömeg, Mágneses Indukció, Hősugárzás, Görbék, stb.): bennük a Dolgok Alapszövege vég nélkül eleminek és ugyanakkor folyton új mértani formákba foghatónak mutatkozik tapasztalatunk számára... Bizony, ebben a titokzatos Gravitációban találtam meg éppen azokat az „ősmintákat” amelyek (mindjárt beszélek róluk) ma is arra szolgálnak, hogy még a Krisztusi világában is lelkem legmélyét fejezzem ki magam számára. (Huszonkét éves koromban naivul elhatároztam, hogy valamikor a Vonzódás titkát fogom megfejtetni.)

Az Állatok Világa és az Erők Világa között ott volt szilárd alapként a Kövek Világa, erősen összekapcsolódó együttesként, szilárd alapként. Néha gazdag kárpithoz hasonlított, máskor meg éltető atmoszférához. S erre zuhant rá lelkemben az első titkok kapuját feltáró hullám: Kelet. Megsejtettem és mohón szívtam magamba illatát. Egyelőre nem népeit és történetét vizsgáltam (ez akkor még nem érdekelt), hanem a fényét, növényeit, állatvilágát és sivatagjait... Huszonnyolc éves korom táján ilyen volt az az első zavaros lelki komplexum, amelynek ölen erjedt a Világmindenséghez kötő szenvedélyes szeretetem. De még nem jutott odáig, hogy egészen tiszta lángra lobbanjon bennem.

Akkor igazában holtpontra jutottam a Kozmikus Életre virradásom folyamán. S nem is vettem észre. Nem is kerültem volna ki a kátyúból, ha új erő vagy új fény nem lép közbe. Mert csakugyan holtponton álltam. Vagy inkább ezt mondhatnám: valami bűvös hajlam csalogatott, hogy a panteista Lelkiség alsó (banális és könnyelmű) formája felé sodródjam: a szétfolyást és felolvadást valló Panteizmus irányába. Ezt duruzsolta bennem egy ismeretlen valaki: ha az első hívó szó, amelyet meghallottam, csakugyan az Anyagtól jön, hát akkor miért ne keresném az Anyag lényegét, „szívét” éppen abban az irányban, ahol minden dolog „ultramaterializálódik”, végképpen anyagivá lesz – vagyis éppen a hihetetlenül egyszerű és mindent elborító valóságok oldalán, amelyeket minap tárt elém az Energia Fizikája és az Éter Fizikája (ahogy akkoriban még mondogatták). Más szóval: ha ki akarok szabadulni a Sokfélének kérlelhetetlen törékenységéből, miért ne ütnék tanyát a Sokaságnál is mélyebb ponton, szinte alatta.

Alattomosan így vert bennem gyökeret a Tapinthatónak *közös alapja* felé vonzó érdeklődés és minden mást megelőző vágy, teljesen keleti formában, tudományos mázzal átfestve. Az a Tapintható kezdett vonzani, ami minden elemnek Eleme, minden szubsztancia Hordozója. Ha felolvadunk és felszívódunk, akkor majd közvetlenül ragadjuk meg ezeket az elemeket és szubsztanciákat, *még innen*, minden meghatározottság *előtt* és minden forma *nélkül*...

A Világ olyan birtoklása ez, hogy passzív módon veszünk el és oszlunk szét valami parttalan Alaktalanban. A „centrifugális” egyesülés útja ez, „a központtól egyre távolodó és

attól elszakadó egység formája”, amelyet az elnyújtózás és a széthullás vágya éltet: eloszlan és feloldódni a teljes Szféra távlataiban és egybefolyó szűrkeségében: eljutni minden sokféleségnél mélyebbre és minden egyedi jelleg alá...

Hogy Mindenné legyek, olvadjak össze a mindennel.

Mint annyi hindu költőt és szemlélődőt, engem is feltétlenül ehhez a misztikus magatartáshoz sodort volna az a velem született csillapíthatatlan vágy, hogy Máshoz eljutva érjek el teljességet. Nem azt mondom, hogy *másokhoz*, hanem *a Máshoz* elérkezve... De éppen kellő időben, nem is tudom honnan előbúvó csíráként, visszhangra talált bennem az Evolúció eszméje.

3. Az Evolúció felfedezése

Hastings-ban történt teológus éveim alatt, vagyis éppen azután, hogy Egyiptom meglelejezett: sokkal kevésbé elvont fogalomként, mint inkább *jelenlétként* lassan-lassan növekedett bennem a Világmindenség mély, ontológiai, mindent teljesen magával sodró Özönlésének tudata, s végül is meghódította egész belső életem egét.

Milyen hatásokra vagy lökésre, milyen folyamat során és milyen állomásokon át jelent meg bennem ez az érzés és hogyan hajtott olyan mély gyökeret?... Nehezen tudnám megmondani. Jól emlékszem, akkoriban mohó érdeklődéssel olvastam *Bergson* könyvét, *A Teremtő Fejlődést*. Akkor még elég rosszul értettem, hogy igazában mit is jelent a *Bergson*-féle tartam (amely – egyébként – nem „összpontosuló”, s ezért nem is elégíthetett ki engem; erről majd beszélek a második részben). De, ha ezt most nem is veszem tekintetbe, azt mégis világosan látom, hogy ezek a lángoló szellemű lapok csak azzal hatottak rám, hogy kellő pillanatban egy rövidke időre felszították bennem azt a tüzet, amely már emésztette szívemet és szellememet. Azt hiszem, hogy ez a tűz azért lobbant lángra, mert bennem harminc éven át, valamiféle „monista” magasfeszültség hatására, amely lelkem legmélyén lassacskán sűrűsödött, három gyújtóelem egyszerűen egymás mellé került: az Anyag, az Élet és az Energia kultusza. Mert mind a három találhat kiútra és szintézist érhet el olyan Világban, amely a mozdulatlan Kozmosz darabkákra parcellázott állapotából hirtelen (egy új dimenzió megszerzésével) a Kozmogenezis szerves fokára és szerves méltóságára jut.

Amikor ez kezdődött, távolról sem értettem, és persze nem is értékelhettem világosan, hogy milyen fontos változás megy végbe életemben. Csak arra emlékszem, hogy akkoriban az „evolúció” mágikus szava folyton vissza-visszatért fejembe: refréknént, zamatos ízként, ígéretként, hívó szóként... S arra is emlékszem, hogy akkoriban számomra Anglia tájait sűrű feszült erő telítette, amikor – főleg naplementekor – a Sussex-i erdőket szinte ellepte az az egész „fosszilis”, geológiai korok emlékét hordó élet, amelyre akkoriban vadásztam szirtfalakon és kőbányákban, a waldi agyagrétegekben. Bizony voltak perceim, amikor úgy tűnt, hogy a Természetben szemem láttára fog hirtelen alakot öltetni valami egyetemes létező. De már nem a régebben vágyott „ultramateriálist” lestem. Ellenkezőleg: már valami „legfelsőbb fokon élő” irányában próbáltam megragadni és megszilárdítani Azt, aki kimondhatatlanul körülvesz mindenfelől... Mintha átbillent volna bennem, egyszerre ellenkezőjére változott a Telítettség érzéke. S azóta szüntelenül ezt az új irányt követve nézek és haladok előre.

Foglalkozzunk kissé bővebben ezzel a pálfordulással és ezzel a felfedezéssel.

Jól neveltek, vallásos oktatást kaptam, tehát fiatakoromban mindig tanulékony gyermekként, sőt gondolkodás nélkül fogadtam el, hogy alapvető különbség (heterogeneitás) van Anyag és Szellem között: Test és Lélek, Tudattalan és Tudatos: két különböző természetű „szubsztancia”, két „Létfajta”, amelyek érthetetlen módon társulnak az összetett élő valóságban. S azt is bizonygatták nekem, hogy az első (az én isteni Anyagom!) mindenképpen csak aláztos szolgája (hogy ne is mondjam: ellenfele) a másíknak. Ezért hát

ez a másik (vagyis a Szellem) – már ezért is – csak árnyék lett számomra, amit elvileg tisztelni kellett, de amihez (érzelmileg és értelmileg) igazában semmi valódi érdeklődés nem fűzött, nem is éreztem semmiféle rokonszenvet. Mindebből bárki megítélheti, mekkora belső felszabadulást hozott és óriási kapunyitást jelentett számomra, amikor az „evolútív” Világmindenségben még botladozó első lépteimkor azt tapasztaltam, hogy az a dualitás, az a merev kettősség, amiben eddig neveltek, ködként foszlik szét a felkelő nap sugaraiban. Anyag és Szellem: egyáltalán nem két külön dolog, hanem két *állapota*, két *arculata* ugyanannak az egyetlen kozmikus Szövetnek – aszerint, ahogyan valaki nézi vagy meghosszabbítja abban az irányban, ahol (mint *Bergson* mondhatta volna) alakul, vagy – ellenkezőleg: szétesik ez a kozmikus Alapszövet.

„Alakulni” vagy „szétbomlani”: ezek még szörnyen határozatlan kifejezések voltak számomra. Kellott is néhány évtized, míg pontos értelmet kaptak fejemben. De ez a két szó a maga módján elég volt ahhoz, hogy máris szilárdan alakíthassak ki egy olyan magatartást vagy döntést, amelynek irányítania kellett belső kibontakozásom további menetét. S ennek főbb vonásait ezek az egyszerű szavak határozzák meg: első helyen a Szellem; vagy ami ugyanazt jelenti: a Jövőé a vezérszerep.

Egészen pontosan kifejezve: az az egyszerű tény, hogy leomlani láttam a dolgok Bensejét és Külsejét szétválasztó állítólagos korlátot, vagy amikor megállapítottam, hogy ha túljutok a válaszfalon, akkor a Természetben megtapasztalhatóan és kézzelfoghatóan alakul ki valamiféle áramlás a kevésbé tudatostól a jobban tudatos felé, – mondom: ez a tény – ha szoros értelemben tekintjük – önmagában még nem volna elég ahhoz, hogy az Élőnek az Élettelen felett abszolút elsőséget biztosítson, vagyis a Psziché felsőrendűségét a Testi felett. Mert a Kozmosz miért ne inoghatna ide-oda, egyik pólustól a másikig. Vagy, ha néhányszor erre-arra ingadozott, miért ne állapodhatna meg a pályája végén Anyagként, hogy aztán többé sohase változzék... Ugye, ezek az Evolúciónak mindmegannyi elképzelhető formái?

Később mindenféleképpen elő kellett kerülniük ilyen kérdéseknek (s tudom, hogy – legalábbis magánhasználatra – meg is oldottam őket). De érdekes, hogy nem álltak eléem mindjárt az első pillanatban. Akár mert ösztönösen villant fel bennem az a magától érthető meggyőződés, hogy nem tévedhetek, amikor az eléem táruló kozmikus mozgásban a lehető legnagyobb alkotóértéket és változhatatlan szilárdságot fedezem fel. Akár mert már halványan jelentkeztek az Evolúciónak azok a pszichés feltételei vagy követelményei, amelyeket később tárt fel számomra az Emberi Energia tanulmányozása. Mondom: komolyan egy percig sem kételkedtem, hogy az Anyagnak folyamatos Spiritualizációja (Szellemivé válása) – amit olyan világosan figyelhettem meg a Paleontológiában – nem lehet más és nem is kisebb valami, mint *visszafordíthatatlan* folyamat. Gravitációs hatásra a Világegyetem előresodródik, a Szellem felé zuhan, mint szilárd formája felé. Más szavakkal kifejezve: az Anyag végső soron nem válik egyre anyagibbá, amint ezt kezdetben hittem; hanem – éppen ellenkezőleg – meghosszabbodva, elmélyülve, gyökeréig átjárta, *igazi irányát követve*, ellenállhatatlanul alakul át Pszichévé. Ha a Szellemet nem metafizikailag, hanem genetikusan nézzük, akkor egyáltalán nem ellenlába, nem ellenpólusa, hanem éppen szíve mélye lesz annak a Megérinthezőnek, amit elérni vágytam.

Egész élet sem volna elég, hogy (akár csak tökéletlenül is!) megmérhessem, milyen kimeríthetetlenül alkotó és ugyanakkor forradalmi is volt értelmem, imaéletem és cselekvésem számára ez az értékváltás (már a Szellem fogalmának megváltozása is).

S közben tovább alakult belső életem. Mivel a bénító, öreg és merev dualizmusból egy csapásra ugrottam ki és nemcsak fejlődő, hanem *határozott irányban fejlődő* Világmindenségben kezdtem élni (vagyis *genetikus* Világban), ezért igazában „homlokegyenest” ellenkező irányba billent Szilárd Állandóságot kereső alapvető vágyam. Mondtam már, hogy a mindent irányító Teljességvágyam azelőtt a „végtelenül egyszerű” (vagyis a fizikailag szétbonthatatlan) felé tartott és ott keresett szilárd pontot. De most a

Világmindenség egyetlen és legfőbb lényege már valamiféle Fejlődőnek az alakját öltötte magára, amiben a Noogenezis folyamatos hatására az Anyag Gondolattá változik; ezért hát elkerülhetetlenül és paradox módon odajutottam, hogy a Dolgok végleges Szilárdságát *végső fokú szerves Bonyolultsággal* azonosítsam. Csakhogy a leginkább romlandó hogyan válhat végső fokú Romolhatatlanná a szintézis hatására?... A probléma megoldását akkor még nemigen láthattam, hiszen még nem ismertem „az Egyesülés biológiai törvényeit” és nem vettem észre az egyetemes Vonalgörbe jellegzetességeit. De abban már nem kételkedtem, hogy azt a boldogságot, amelyet valamikor „a Vasban” kerestem, csakis a Szellemben találhatom meg.

S csakugyan: szinte biztonságom megszilárdítására máris két hatalmas élő Egység kezdett kibontakozni lelkem látóhatárán: az egész Föld távlatait átfogó egységek; éppen a szerkezeti kompozíció és a szervesség végső fokán láthattam meg, miként jelenik meg a kozmikus Szövetanyag ölen „a bonyolódással létrejövő megszilárdulás” óriási ereje:

Az egyikben lassan-lassan csoportosulni kezdett és könnyen alkotott harmonikus egységet a terepen és a laboratóriumban szerzett sokféle biológiai tapasztalatom. Ez volt a Föld élő burka, a Bioszféra.

A másikkal világos látását pedig nem kisebb valami teremtette meg szellememben, mint a Háború nagy megrázkódtatása. Ez a másik az egyesített Emberiség lett, a Nooszféra.

2. rész: Az emberi vagy az összpontosuló

Ma az Ember – vagy pontosabban mondva: az Emberi¹⁵ – az a tengely, amelyre támaszkodik, ízületeivel kapcsolódik, összefügg és mozog lelki világom egész épülete. De hogy nehézség nélkül és végérvényesen ezen a központi tengelyen szilárduljon meg, ahhoz még sok minden kellett.

Az imént mondtam, hogy az Evolúció eszméjének megszületése révén a Szellem kapta meg a Világ változhatatlan és mindent átfogó lényegének kiváltságos méltóságát, mert számomra már az Ásványinak és az Atomosnak helyébe lépett. De mert ezt a *Szellemet* homályosan fogtam fel, a fizikusok Energiájának valamiféle ellentétéként, ezért határozott szerkezet nélkül maradt és persze sokáig ilyennek is tűnt¹⁶. Két szívós, velem született előítélet térítette el tekintetemet és ezért nem néztem szembe azzal az (egyébként elég világos!) ténnyel és nem tettem magamévá, hogy ha a Világ csakugyan pszichés bensőségesüléssel alakuló szerves-dinamikus rendszer, hát akkor a Noogenezis a Testen át, az Emberré válás (a Hominizáció) útján dolgozik:

Amikor a Természethez fűző első kapcsolataimról beszéltem, említettem már azt az okot, amely eltérítette figyelmemet: a szerves szubsztanciának általában – s még sajátosabban: az emberi testnek¹⁷ – fizikai-kémiai állhatatlansága, bizony továbbra is minden ellenkező értelmi meggyőződése ellenére, elhomályosította a Szilárd Állandóság felé törő vágyamat.

¹⁵ Ezek a kifejezések ismét mutatják olthatatlan vágyamat, hogy amit szeretek, azt egyetemessé akarom tenni. (Teilhard)

¹⁶ Az „Ember” szó egészen 1935-ig nem szerepel abban a rövid formában kifejezett Hitvallásomban, amelyet mottóként tettem a „Hogyan hiszek” című írásom elé (bár mondanivalója kifejezetten az Emberi Jelenségre támaszkodik). Ma így mondanám:

Hiszem, hogy a Fejlődés a Szellem felé tart.

Hiszem, hogy a Szellem – az *Emberben* – a Személyessel éri el teljességét.

Csak egyetlen szóval több van itt, de ez elég ahhoz, hogy félreérthetetlenül kijussunk a metafizikából és a történetibe, biológiaiba, planetárisba (egész Földet átfogó távlatba) helyezkedjünk. (Teilhard)

¹⁷ Látom magam, és még ma is szinte újraélem, amint (lehettem öt-hatéves) ott állok a kandallónk mellett, s „a kis Jézus”-kultuszomra zuhanó rémülettel nézem-nézem, mint ég szénnyé egy hajfűrtöm, rossz szagot árasztva. (Teilhard)

Másképp pedig – s ez volt egy újabb akadály – gondolatvilágomban minél inkább növekedett és szilárdult a Kozmikus vonzása és elsődleges fontossága, hát ellenhatásként annál inkább eltérített utamról és zavart az Emberi, mert az emberi fokon túlsúlyba jut „az egyéni”, „a járulékos”, „a mesterséges”... Az, ami Sokféle az Emberben, nem fojtja-e el feltétlenül és nem szaggatja-e szét véstesen az Egyetemes és a Teljest?... A fáktól *látjuk-e* még az erdőt? Vagy – még inkább ezt mondom: a fáktól *megmarad-e* még az erdő?... Azt gondolom, hogy kissé sematikusan, de *három* szintre szűkíthetem azokat a fokokat, amelyekeken egymás után át kellett jutnom harminc- és ötvenéves korom között, hogy legyőzzem ezt a kétfajta belső akadályt és végül teljesen tudatosítsam azt a rendkívüli kozmikus gazdagságot, amely az Emberi Jelenségben központosul: Az első szint eljuttatott az emberi Planetáris fogalmához (vagyis, hogy van Noogenezis és hogy milyenek a körvonalai). A másodikon határozottabban bontakozott ki az a kritikus átalakulás, amelynek alá van vetve a kozmikus Alapszövet a Reflexió fokán. A harmadik szint pedig annak felismeréséhez vezetett, hogy a pszichofizikai összpontosulással (vagy „Planetizációval”) a Nooszféra egyre sebesebben sodródik végső fokú emberi állapotok felé.

1. A Nooszféra valósága

Ha nem tévedek, csak 1927 táján az Emberről írt egyik tanulmányomban¹⁸, vagyis az első kínai utam után szántam rá magam, hogy – Suess „Bioszféra” kifejezésének mintájára, azzal szimmetrikusan – első ízben beszéljek *Nooszféráról*: a Föld gondolkodó burkát jelöltem vele. Viszont, ha ez a szó csak ebben az aránylag kései időpontban jelenik is meg írásaimban, a Nooszféra meglátása már tíz évvel előbb ott csírázott szellememben, amikor azokkal a hatalmas embertömegekkel érintkeztem, amelyek Yser-től Verdun-ig farkasszemet néztek egymással a franciaországi lövészárkokban.

A „Front” atmoszférája...

Biztos, hogy végleg azért szűnt meg számomra minden szakadék (ha nem is minden különbség) „fizikai” és „erkölcsi”, „természetes” és „mesterséges” között, mert az emberek millióiba merültem: hónapok és hónapok során járt át pszichés hőmérsékletük és belső energiájuk. Köztük éltem, velük voltam; mindig ott jártam, ahol legsűrűbb volt a tömegük, legmagasabb a feszültségük. Az emberek milliói így lettek számomra valóságos, tehát biológiai nagyságrendű, akárcsak egy óriási fehérjemolekula. Később meglepődve tapasztaltam, hogy a velem vitázók közül sokan teljesen képtelenek meglátni, hogy az emberi egyednek – éppen mert *korpuszukuláris nagyságrend* – akárcsak minden más korpuszukuláris fajtnak e Világon, feltétlenül a nála magasabb pszichés csoportosulásokba és kapcsolatokba *kell* kötődnie; és hogy ezeket a csoportokat – *mint csoportokat* – közvetlenül semmiképpen sem ragadhatjuk meg (éppen mert $n+1$ nagyságrendűek)¹⁹; viszont sok jelből pontosan ismerhetjük létezésüket és hatásaikat. Az *észlelésnek* ez az aránylag még ritka²⁰ ajándéka vagy képessége, amely, anélkül hogy közvetlenül *látná* „észreveszi a kollektív

¹⁸ Ez volt az első tanulmányom Az Emberi Jelenségről. Edouard le Roy volt szíves sokszor felhasználni a Collège de France-on abban az előadássoroztatában, amelynek ez volt a címe: *Az idealista követelmény és a Fejlődés Ténye*. Le Roy így erősítette tekintélyével a „Nooszféra” kifejezést, amelyet azóta közismerten elfogadtak. (Teilhard)

¹⁹ A sejt nagyságrendi fokán már nem vehető észre a Többsejtű; és az atom fokán nem percipiálható a molekula... (Teilhard)

²⁰ Meggyőződésem, hogy ez a képesség (akárcsak a kozmikus érzék és vele egy időben) mégis gyorsan általános lesz a jövőendő nemzedékekben. (Teilhard)

nagyságrendek létezését vagy szervességét”, ismétlem: kétségtelenül a háborús tapasztalatok során tudatosodott bennem és fejlődött *új érzékké*.²¹

S amint megkaptam ezt az újabb érzéket, a szó szoros értelmében új Világmindenség született számomra: a nagy Tömegek Világa mellett (vagy felette) a nagy Komplexek Világa. (Majd beszélek még erről is.) Régebben az lett volna az első ösztönös mozdulatom, hogy a Földben elsősorban a legközpontibbat, a legsúlyosabbat keressem, mondjuk pl. a „Bariszférát”, a legbensőbb réteget. Most viszont (mert szüntelenül a Szilárdság és a Romolhatatlanság alapvető igénye „polarizált”) figyelmem és érdeklődésem lassan felfelé irányult: a Bolygó igen egyszerű központi magjáról a kívülebb eső rétegek felé, amelyek ugyan nevetségesen vékonyak, de óriási mértékben aktívak és bonyolultak. Már nemcsak nem éreztem semmi nehézséget, amikor szinte intuícióval láttam meg annak az élő hártának szerves egységét, amely filmként terül a minket hátán hordó égitest világos felszínére; de az érzékeny protoplazmaréteg körül „sajátos ragyogó fényövként, auraként” kezdtem észrevenni egy utolsó burkot, amely már nemcsak tudatos, de öntudatosan gondolkodó réteg. S látom, amint rajta szüntelenül, egyre fényesebben és szilárdabban központosul a Föld lényege, vagy helyesebben mondva: a Lelke.

2. A Nooszféra Szöвете

A megértés első szakaszában a Nooszférának leginkább az a vonása hívta magára figyelmemet, amit talán így nevezhetnék: „felületi feszültsége”. Egyedülálló példa ez, egyetlen eset megfigyelésünk területén, amikor egy élő és az egész bolygóra kiterjedő (planetáris) nagyságrend szorosan önmagára hajlik és ezáltal alakítja ki teljességét.

Az élőlények szerteágazó tömegét szinte megkoronázza az emberi Egység...

Ilyen nagyszerű kohéziós jelleg láttára szinte megtorpantam: bűvös erővel hatott kozmikus érzékemre, hiszen végső teljes formájában ragadtam meg a Kozmikust. Az Emberit felfedező történetemben mégis csak kezdeti megközelítés volt ez, vagy – ha úgy tetszik – nyitány, amely aztán három fokon villantotta elém a mélységes szerkezetű nooszférikus Szövet természetét:

Gyökerén: a kozmikus szubsztanciának *sui generis* (egészen sajátos) alapvető képessége, hogy elrendeződjék és önnönmagára göngyölödjék.

Alakulása közben: az étellel átjárt Anyag fizikai-kémiai elrendeződésének bizonyos értékfokán: a „Reflexió” kritikus pontja, amely az Emberire jellemző tulajdonságoknak egész sorát indítja meg.

Végül: a Reflexió hatására szétterjedve, éppen a nooszférikusnak velejében: teljes, végleges és változhatatlan szilárdság igénye és csírája.

Fentebb (Az Egyetemes megjelenéséről szóló fejezet második részében) arról beszéltem, hogy még egészen fiatal szellememre milyen különös varázssal hatottak a gravitációs jelenségek. Vajon csak pusztán véletlen volt, hogy e titokzatos energia helyett és annak helyébe is lépve, aminek tanulmányozása szakmailag kívül esett tudományos munkám körén,

²¹ Ennek az érzéknek megjelenését világosan jelzi az egyik, kissé szertelen fantáziájú írásom a „A nagy Monád”; a szögesdrótok között telihold kel fel, a gondolkodó Föld szimbolikus képe... Ennek az új érzéknek nyoma még világosabban látszik abban az utolsó bekezdésben, amelyet (egy másik tanulmányból) itt idézek: ... „Már teljes éj borult Chemin-des-Dames-ra. Felálltam, hogy a front mögé menjek a szállásomra. De amint visszanéztem, hogy még egyszer lássam a szent Frontvonalat, az arcvonal meleg és élő csíkját, átfutó intuíció fényénél láttam, hogy valami fenséges, magasrendű Valósággá alakul át. Éreztem, szinte láttam, amint nagy egységgé fonódik. De az enyémnél tökéletesebb szellem kellett volna, hogy ezt át tudja fogni és megérteni. S akkor azokra az elképesztő kataklizmákra gondoltam, melyeknek valaha csak az állatok voltak szemtanúi. S akkor úgy tűnt, hogy a lassan alakuló Valami előtt én olyan állathoz hasonlítok, melynek lelke öntudatra ébred, s összefüggő valóságok csoportjait észleli, de nem képes megérteni, hogy mi a kapcsolatuk”. (Teilhard)

lassacskán valami ugyanolyan kiterjedésű és jellegű másik valóság jelent meg egy olyan területen, amelyet jobban elérhetett erőfeszítem és amely közelebb volt még a Kozmogenezis tengelyéhez is? Már nem az egyetemes „vonzás”, amely fokozatosan önmagához húzza a kozmikus tömeget, hanem valami még nem látott, névtelen hatalom, amely hajtja az Anyagot (minél inkább összetömörül a nyomás hatására), hogy egyre nagyobb, különfélebb és jobban szervezett korpuszculákká alakuljon. Túl a *közeledést okozó Görbén* és e vonalhajlat felett az a *Görbe van, amely elrendez...* Már nem valami csöndes folydogálás az egyensúly és a nyugalom felé, hanem ellenállhatatlan „Örvény”, amely egyetlen irányban,²² az egyszerűbbtől az összetettebb felé önmagára göngyöli a dolgok Szövetét: egyre nagyobb teret elfoglaló és csillagászatiilag mindinkább bonyolult magokká csavarja. S ennek az elrendeződést létrehozó önmagára göngyölődésnek az az eredménye, hogy bensőségessé alakítja és ezáltal megnöveli a tudatot (a pszichés hőmérsékletet) az egymás után megjelenő korpuszculák mélyén.²³

Az elektronoknak, atommagoknak, atomoknak fantasztikus örvénylése folytatódik, ágakra oszlik és titokzatosan fokozódik a sejtek és a sejtépítmények legmélyén...

Harminc év óta ma is azt látom, hogy ebben a gyökerekig nyúló örvényben egyszerűbbé válik, lényegét virágoztatja ki, átalakul az étellel átjárt Anyag felszínes és csalóka nyugodtsága.

Vitalizált Anyag: vékonyka habocska csak, amely finom, törékeny rétegeként lebeg bolygónk olvasztókemencéjének felszínén.

Íme, hirtelen megláttam, hogy benned, minden pórusodon át, éltető nedvként vagy lángként ömlik egybe és patakzón árad a Világ Szilárdsága.

S ekkor a dolgokban minden egyszerre fénybe borult. Szemem már érzékeny lett és ezért megláttam, amint az értékek és az Idő kettős nagyságrendi fokán helyezkedik el minden.

Mert először is: ha az Élet már nem anomália, nem is mellékes valami, nem kivétel – amint régen talán ilyennek tűnt –, hanem az Anyag méhéből fakadó özönlés helyenként felcsapó megnyilatkozása, akkor a szerves anyag végtelen kicsiny mennyisége, amely jelenleg vetőmagként létezik a csillagok között, semmit sem ront a *minőségén*. Hiszen mit számít, hogy olyan ritkán vannak élőlények, ha ez csak azt mutatja, hogy a véletlenek játéka mekkora akadályt gördít annak a „bonyolódási” erőnek útjába, amely a Világmindenségben mindenütt ott feszül.

De van még más is:

Ha egyszer felismertem és elfogadtam (nem a „kisebb erőfeszítés” mechanikai elvének ellentétéként, hanem kiegészítőjeként, sőt felette is uralkodó tényként) az Anyag „maximális elrendeződésének” nagy biofizikai elvét, akkor szellemem számára világos lesz az is, hogy ha egyszer az Élet valahol a Világon gyökeret vert, akkor már elvárhatjuk, hogy nemcsak kiterjedni fog, hanem fokozódni is (a végső fokú bonyolódás révén), és a lehető legmagasabb fokát éri el ezen az étellel átjárt égitesten. A geológiai korok folyamán így bontakozott ki a Föld színén az Agyfejlődés és a Tudat szívós, visszafordíthatatlan növekedése. S számomra így kapott világos magyarázatot a Reflexió emberi jelensége. A Reflexió: „kozmosz” kritikus pont, amellyel találkozik és amelyen egy adott pillanatban feltétlenül áthalad minden Anyag, ha eljut pszichés hőmérsékletének és a szerveződésnek magas fokára. A Reflexióval az egyszerű Élet (szinte másodszor megszületve) „négyzetre hatványozott Életté” válik. A Reflexió: szükséges és elegendő sajátság, amely megmagyarázhatja a döntő diszkontinuitást

²² Ez az örvénylés lentől felfelé irányul, bár „fentről jövő” hatásra. (Teilhard)

²³ Amint az Atomfizikában egyetlen mikrokörpuszkula sem fogható fel nyugalmi állapotban vagy hullám nélkül (és a hulláma annál behatóbb, minél nagyobb a körpuszkula tömege), ehhez hasonlóan azt mondhatjuk, hogy a biológiai Fizika szempontjából nézve egyetlen óriás-körpuszkula sincs pszichizmus nélkül (s ez a pszichizmus annál magasabb fokú, minél bonyolultabb a vizsgált körpuszkula). (Teilhard)

(ugrást a folyamatosan belül) és azt a magasabbra törést, amely tapasztalatilag felismerhető a Bioszféra és a Nooszféra között.

Az Anyag a Szellem anyaméhe. A Szellem pedig az Anyag felsőfokú állapota. Ebben a két állításban, amely látásmódomnak és lelki fejlődésemnek tengelyét alkotja, a szellem már pontos és konkrét értelmet kapott: *határozott működésnek szerkezeti (strukturált) végpontja* lett.

Most már nyugodtan szembenézhetnék a Freud-féle Tudattalannal, vagy az első világháború után annyira divatosá vált bármelyik filozófiával, művészeti vagy irodalmi intuicionizmussal. Álláspontom egyszer s mindenkorra megszilárdult. Mert végérvényesen megláttam, hogy ha magára bízunk a Világot, akkor nem a sötétség irányába, hanem egész óriási nagyságával és súlyával a fény felé haladva fog elérni egyensúlyt. S többé már semmi sem ingathatja meg biztos meggyőződésemet, hogy nem is Fogalmakként, de *Gondolat* formájában lassacskán felgyülemlik a dolgok Szövege: tiszta állapotban a Kozmosz csúcsaként, legszilárdabb, vagyis teljesen visszafordíthatatlan formában.

De hogy ezt jól megértsük, ahhoz az szükséges, hogy bemutassam –most már nem valamelyik régebbi korszakomat, hanem éppen a leginkább előrehaladt fázisát annak a szellemi kalandomnak, amelyre a Dolgok Szívét kutatva merészkedtem.

3. A Nooszféra evolúciója

Szerencsére egyre többen vannak, akik már legyőznek bizonyos rutin szellemi szokásokat és anatómiai illúziókat, s ezért kezdik meglátni, hogy a Bioszférát a Nooszféra fénye övezi. De még közöttük sincs egyetértés, ha felvetődik az a kérdés, hogy vajon ez az egész Földet átfogó *gondolkodó* szubsztancia-„korona” befejezte-e már planetáris – az egész földbolygóra kiható – evolúcióját.

Nos hát, én az utóbbi évek során elérkeztem oda, hogy belső evidenciám egész lendületével végleg állást foglaltam az antropogenezis *holtpontjának* ilyen döntően fontos kérdésében.

Már igen régóta hangsúlyoztam (vö. pl. a „Hogyan hiszek” c. írásomat), hogy az Emberiségben megmaradt szervezettség-hiányból mennyire kitűnik, hogy lehetséges, tehát sürgősen szükséges is a felsőbb fokú egységesítés. *A priori* (vagyis magas fokú szerveződő képességéből ítélve) állíthatjuk, hogy még tart az emberivé válás (a hominizáció).

1939 óta a tények alapján is egyre világosabban látom ennek a szerves pszichés sodródásnak valóságos létezését. Ez a szemléletmód határozott formát ad a velem született Teljesség-vágyamnak és Szilárdság-igényemnek. Végleges célt is tűz ki számomra.

Ha az állítólagos „józan ész” híveiben bízánk, akkor el kellene fogadnunk, hogy már több ezer év óta teljesen megállt az a kozmikus önmagára göngyölítő mozgás, amelyből az emberi zoológiai típus megszületett a Harmadkor vége felé. Állandóan azt rágják fülünkbe, hogy „ugyan, az Emberiség képes lehetne-e valaha is nagyobbat alkotni, mint Beethoven vagy Plátón?” –Jómagam éppen ellenkezőleg válaszolok: hogyan ne látnánk meg, hogy az az összpontosító folyamat, amelyből testestül-lelkestül megszülettünk, ma az eddiginél még sokkal szorosabban ölel át és szorít össze bennünket, gigantikus arányú planetáris összehúzódnak formájában és szinte annak redőibe fogva...

Közülünk ki ne tapasztalná meg kiáltó és velőtrázó módon, hogy „megfogan” vagy ellenállhatatlanul megszilárdul egy gondolkodó tömeg (az Emberiség); mert egyre jobban önmagára nyomódik, az egyedek sokasodása és egyszersmind ezeknek az elemeknek kitágulása miatt. Mily csodálatos anatómiája egy olyan törzságnak, amelynek hajtásai – ahelyett, hogy szokás szerint szétszóródnának – folyton, szorosabban borulnak egymásra óriási virágzásként! Igen, ezt mondom: hatalmas virágként, amely önnönmagára csukódik... Csakugyan világot átfogó fiziológiája egy olyan organizmusnak, amelyben termelés,

élelmiszer-elosztás, gépesítés, kutatás és átöröklés végleg planetáris arányokban folyik. S ezt nem tagadja ma már senki: egyre kevésbé lehet, hogy gazdaságilag vagy szellemileg egy-egy ember kielégítse saját magát... De hát akkor miként lehetséges, hogy legtöbbször nyakasan szemet hunyunk és nem akarjuk meglátni, hogy ennek a jelenségnek kozmikus (vagy még pontosabban mondva: „noogenetikus”, szellemet szülő) jelentősége van! Más szavakkal kifejezve: hogyan lehet az, hogy abban az egyre gyorsuló totalizációs folyamatban, amely ellen néha oly kétségbeesetten kapálódzunk, – egészen egyszerűen nem ismerjük fel, hogy csak szabályszerűen folytatódik a fejük felett a földi Gondolat teremtő működése: az Agyfejlődés folyamata!

Abban még csak megegyeznek egyesek, hogy elismerik: a Technika és a Szocializálódás összefonódó hatására egyes területeken (főleg a tiszta Tudomány síkján) növekszik az emberi látás. De azt már sohasem fogadják el, hogy átöröklés révén éppen ennek a látásnak a szerve egyre tovább tökéletesedhet. – Jómagam egy szép napon éppen ezektől a makacs előítéletektől és ettől a hamis látásmódtól szabadultam meg teljesen. Lehetséges, hogy harminc-negyven ezer év óta az érzés és a gondolkodás egyedi képessége minden egyes emberi elemben már csúcspontját érte el (legalábbis egy időre). De hogy az Emberré válás lényege (vagyis a földgolyó globális Pszichizmusának önmagára központosulása) most már megállt? – szerintem éppen ezt határozottan hazudtolja meg az a szemet szűrő fantasztikus látvány, hogy a *kollektív Reflexió* növekszik, egyre gyorsabban és olyan ritmusban, mint akármelyik sajátos egyesítő szerveződés.

Az összenyomódásból származó bonyolódás és pszichés „Temperatúra” folyton növekszik körülöttünk, de most már nem az egyed méretei szerint, hanem planetáris nagyságrendben, az egész Földgolyót átfogva. Ha ezt a hétköznapi és megszokott tényt látjuk, hogyan ne ismernénk el, hogy a Nooszféra „as a whole” (egyetlen egészet alkotó) határozott irányú átalakulása már tárgyi és megfigyelhető tény.

Az az Ember, akit végre pályája kozmikus egészén láttunk meg, zoológiai és pszichológiai szempontból még csak embrionális fokon tart. S máris kezd kirajzolódni, hogy ezen a fázison túl még tág lehetőség nyílik a Magasrendű Emberi számára.

Állíthatom, hogy most, 1950-ben belső látásom fejlődésének csúcspontját a következő evidencia alkotja: „teremtő” sodródás ragadja magával az emberi óriás molekulákat (növekvő szabadságuknak még statisztikai jellege alatt is) valami hihetetlen, szinte „egymolekulás” állapot felé, ahol az Egyesülés biológiai törvényeinek megfelelően²⁴ minden egyes *ego* (személy) arra hivatott, hogy legfelső csúcsát érje el valamilyen titokzatos *super-ego*-ban (felsőrendű személyben).

Igen régóta (igazában amióta a Világ egyensúlya számomra Hátulról már Előre billent) mindig azt érzem, hogy valahol a jövőben, a Kozmogenezis végpontján van egy Pólus, amely már nemcsak vonz, hanem *maradandó szilárdságot* is ad, – vagyis *visszafordíthatatlanságot* biztosít.

Íme, tapasztalatom számára végre így „materializálódott”, így öltött fogható formát a Noogenezis titokzatos központi tűzfészke. S ez azért volt lehetséges, mert nemcsak lehetővé vált, de éppen a létezését is követelte az az emberi érlelődés, amelyet csakis a halhatatlanság egyre növekvő reménye tarthat fenn és hajthat előre, hogy így érje el kritikus és Ultrareflexió végpontját. Az a Változhatatlan, amiről mindig álmodoztam, egy csapásra és

²⁴ Az egyesülés (a *biológiai* egyesülés) nem azonosít, nem tesz egyenlővé, hanem „differenciálja” az egyszerű Élőlényt: növeli, tökéletesíti sajátos egyedi vonásait; a reflexív Létezőt pedig „önmagában perszonalizálja”, vagyis személyi vonásait tökéletesíti. Tehát organikus eretnkség volna úgy képzelni a totalizált Reflexív Létezőt, mintha egyetlen „lelket” alkotna. Nem egyetlen lélek, hanem minden egyesített egyedi lelket magasabb rendű életre emel. (Teilhard)

ellenállhatatlanul – az összpontosulás révén – egyetemessé vált, és ugyanakkor személyesnek is mutatkozott.

Régóta feledésbe merült az első napok „vasdarabja”. De helyén – Ómega-pont formájában – az Univerzum Szilárdságát látom már összefoglalva (nem tudnám megmondani, vajon felettem, vagy inkább önmagam mélyén), egyetlen romolhatatlan központban,

s ŐT már SZERETHETEM.

3. rész: A krisztusi vagy a központi bevezető megjegyzés. A reflexió vagy az Ómega-pont revelációja

Az Ómega felfedezésével végződik az, amit így nevezhetnék: a Világegyetem végső Szilárdságát kereső szellemi pályám természetes ága. Az imént mondtam, hogy nemcsak „a Szellem” homályos irányában, hanem jól meghatározott szupraperszonális (magas fokon személyes) Központként végeredményben a teljes Anyag Szíve tárult tapasztalati kutatómunkám elé. Azt gondolom, hogy ha hitetlen lettem volna és ha csak Teljesség–Érzékem ösztönzésére hagyatkoztam, hát még akkor is mindenképpen ugyanarra a lelki csúcspontra érkeztem volna szellemi kalandom során. Akkor is felismertem volna, hogy „az Ómega olyan összetett egység, amelyben a Világ gondolkodó elemeinek szervezett összessége visszafordíthatatlanná válik egy transzcendens Szuper–Ego ölen”. Sőt az is lehetséges, hogy az Ómega kozmikus tulajdonságainak pusztán ilyen ésszerű elmélyítésével később egy végső gondolatsor elvitt volna annak felismeréséhez is, hogy a megtestesült Isten éppen a Sugárzása a mi Nooszféránkban annak a teljességet és szilárdságot adó végső Magnak, amelyet a gondolkodó élő Tömeg fejlődése biopszichológiai megkövetel.

Talán kereszténnyé kellett lennem, hogy teljesen Ember legyek.

De ez csak hirtelen eszembe ötlő gondolat.

A valóság így fest: szerencsémre a katolikus „törzság” („filum”) kellős közepébe születtem, vagyis annak a kiváltságos zónának központjába, amelyben a „Bonyolódás–Tudat” felfelé tartó kozmikus hatásával társul a személyi és személyivé alakító vonzásnak lefelé ható (magához emelő) árja; amely az Emberivé válás működésével indul meg az Ég és Föld között.

S ennek eredménye az lett, hogy a velem született (vagy „kromoszómikus”) kozmikus érzék spontán kifejlődésével *pontosan együtt* (lásd elmélkedésem első két részét) egy másik, immár a *neveléssel* meginduló működés szüntelenül folytatódott szellememben és szívemben. Valamiféle *Krisztusi Érzéknek* megszületése volt ez. S most ennek állomásait kell elsorolnom, újra csak gyermekkori élményeimből kiindulva.

Kozmikus érzék és krisztusi érzék: születésükkor látszólag két, egymástól független tengelyt alkottak bennem. És hosszú idő, sok erőfeszítés kellett ahhoz, hogy az Emberi révén és az Emberin túl végre meg is ragadjam kapcsolatukat, összpontosulásukat és végül alapvető azonosságukat.

1. Jézus Szíve

Megindulásakor bármily egyesítő, akármily „egyesülő”, tehát érzelmileg gazdag volt is a Világmindenséggel kötött kapcsolatom, önmagára hagyva mégis az lett volna a sorsa, hogy nem jut túl a bensőséges meleg közepes fokán. Mert hát, kozmikus és biológiai úton még csak „könyökömmel”, „kisujjammal” jutottam az Ómegáig és ezt olyan dialektikus szellemi munkának köszönhettem, amely inkább csak „levezetett és hozzávetőleges” Valóságot állított elő. De még nem kerültem ennek a Valóságnak bűvkörébe és nem tapasztaltam meg. Még csak nyitánya, de nem megvalósulása volt ez a Központ, szívét Szívhez fűző szeretetnek.

Persze, részemről már ez is nagy dolog volt. Bensőmet szenvedélyes erő járta át. De még nem volt igazi szeretet. Vagyis közötttem és a nagy Valóság között még egy egész világ tátongott.

Hogy a tűz lángra lobbanjon, szikrának kellett rám esnie.

Ez a szikra pedig, melynek révén a még csak *fél*ig személyivé vált „Világmindenségem” *elérhette központosulását és szeretettől izzóvá alakulhatott*, kétségtelenül a keresztény misztika lángjaiból fakadt, anyámon keresztül világította meg és lobbantotta lángra gyermeklelkemet. Később csodálkozva állapítottam meg, hogy igen sok jó szándékú (sőt szeretetre vágyó) lélek milyen óriási nehézséget érez, ha az emberfeletti szeretetnek akár csak a *lehetőségét* is igyekszik elgondolni.

Én egyáltalán nem találkoztam ilyen problémával.

Vajon ez csak gyermekkori neveltetésemből származott? Vagy valami „pszichikai mutáció” hatása volt, amely az Ómega befolyására lassan-lassan a keresztény tengely iránt teszi érzékennyé a Nooszféra? Vagy talán mindkettő egyszerre? ...

Nem tudnám megmondani.

Csak annyit tudok, hogy régóta kialakult szokásnak köszönhettem, hogy életem egyetlen percében sem éreztem a legkisebb nehézséget sem, amikor Istenhez, mint legfelső VALAKIHEZ fordultam. S ezért azt tapasztalom, hogy a születésemmel együtt kapott kozmikus Érzéssel párhuzamosan, amely (láttuk már) lelki életem „gerincét” alkotja, „a Láthatatlannak szeretete” sohasem szűnt meg dobogni bennem.²⁵ Ez az *Égből kapott* érzék titokzatosan táplált egy másik, szintén *velem született* érzéket, a Föld szeretetét, s végül határozottan eggyé forrott vele; ezt viszont valamiféle *egyetemessé alakító* hatásnak (univerzalizációnak) köszönhettem, amelynek első két állomását így jellemezhetem emlékeim között: az isteni Szeretet eszméjének „materializációja” (tárgyra találása), amelyet nemsokára követett „energiává alakulása”.

Tehát először is az isteni Szeretet „materializációja”, anyagba testesülése.

Az én esetemben – biológiai szempontból – hogyan is lehetett volna másképpen?

A Teljesség „természetes” Érzéke mellett az Isteninek „természetfeletti” Érzéke áramlott belém, melyet már az anyatejjel szívtam magamba. Mivel mindkét „érzésem” annyira igényes volt, hogy egyik is, másik is el akart foglalni minden helyet és mert egyikük sem volt képes megölni a másikat, ezért hát összecsapásukkor milyen más kiút lett volna járható, mint éppen az, hogy a természetfeletti” (amely – genetikai szempontból – kevésbé volt őseredeti és inkább kifelé fordult) magához alakította a másik, a természetes. S vajon lehetséges volt-e másfajta asszimiláció, mint éppen az, hogy az Isteni az Evolutívhoz idomult bennem, vagyis a természetemre sajátosan jellemző törvényt követte, hogy ti. csakis a Megtapinthatóból és a Szilárdból kiindulva vagyok képes imádni valakit.

Ebben az irányban az segítette előrejutásomat, hogy „anyám Istene” – számomra is, mint számára is – mindenekelőtt a *megtestesült* Ige volt. Már pusztán ennek a ténynek is köszönhettem hogy Jézus Embersége révén kezdettől fogva kialakult valamiféle első kapcsolat mély énemnek „keresztény” és „pogány” része között. – De ebben a kapcsolatban éppen az a – fentebb említett – nehézség jelentkezett, hogy miként érzekjem „az Emberinek a Szilárdságát”. Gyermekagynak különös és naiv reakciói! A Szervesben akkor csalódtam, amikor először láttam, hogy rossz szagot árasztva porrá ég egy hajfűrtöm... Ez a csalódás azonnal és ösztönösen térített Krisztus személye felé (igen jól emlékszem rá, elmeséltem már itt).

Hogy Krisztust *teljes lélekkel* tudjam imádni, ahhoz először az volt szükséges, hogy sikerüljön „megszilárdítanom” Öt.

²⁵ Ezt többé-kevésbé kiváltotta és táplálta a Nőinek hatása. (Vö. alább a záradékot) (Teilhard)

S itt tűnik ki, hogy lelki életem történetében milyen döntően fontos, magvető szerepe volt annak az „ájtatossági gyakorlatnak”, mellyel anyám szüntelenül táplált engem. (Kérem olvasóimat, ne mosolyogjanak!). Persze, anyám nem is sejtette, hogy a kozmikus Szervesség felé hajtó kielégíthetetlen igényem milyen átalakító hatásoknak veti alá ezt a „devóciót”: Jézus Szívének szeretetét.

Mindenki tudja, hogy „a Szent Szívnek” (vagy Krisztus Szeretetének) kultusza kezdettől fogva mindig ott lappangott az Egyházban, míg végül Franciaországban a „nagy század” (a XVII. század) folyamán feltűnő élen, de ugyanakkor szokatlan és szűkre szabott formában fejeződött ki: akár mert különös volt a tárgya (az „Elégtétel”), akár pedig, mert meglepő volt a szimbóluma (a Megváltó szívét ábrázolta, igen szokatlanul ható anatómiai körvonalakkal!).

Ennek a két különös sajátságnak nyomai – sajnos – még ma is megtalálhatók akár a bűn gondolatával elnehezített Liturgiában, akár pedig olyan ábrázolásmódban, amelyen inkább sajnálkoznunk kell, de nem felháborodni. Nyugodtan mondhatom, hogy az én vallási jámborságomra sohasem volt szemernyi hatása sem ennek a kultusznak.

A 17. század jámbor embere számára a „Szent Szív” végeredményben „egy része” („materiális” és ugyanakkor „formális” része) volt Jézusnak: a Megváltó testéből kiválasztott és külön tekintett testrész, mint ahogy külön szoktuk választani és meg szoktuk nagyítani egy képnek *valamelyik részletét*, hogy annál jobban csodálhassuk. – Számomra éppen ellenkezőleg történt: amikor azt láttam, hogy a Megváltó mellének éppen a közepén titokzatos bíbor és arany foltot ábrázolnak, ez számomra az első perctől kezdve azt a várva várt lehetőséget jelentette, hogy végre *megszabadulhatok* mindattól, ami Jézus *Testének* bonyolult, törékeny és egyedi szervezete miatt annyira sértett. – Különös felszabadulás! – Egyáltalán nem a megnyílt mell láttára, hanem mert összpontosított és egy központra irányított, ezért Krisztus egész fizikai és lelki valóságát valami határozott és tömören egységes tárgynak láttam, amelyben eltűnik minden járulékos és leszűkítő jelleg. Első megközelítése volt ez valamiféle Krisztuson-túli Krisztusinak, különös megfelelés vagy egybeesés az ilyen új „erőtér” és a Fém vagy az Ásvány között, amelyek éppen abban a korban uralkodtak bennem, a lelkemet még kettészelő választófal másik oldalán.

Nehéz volna megértetnem, milyen mélyreható hévvel és milyen szakadatlan fejlődéssel alakult az én háború előtti lelki életem, az *így értelmezett* Jézus Szíve jegyében és varázslata alatt (jóval azelőtt, hogy határozottan kibontakozott volna bennem az „Egyetemes-Krisztus” eszméje). Abban az időszakban minél bensőségesebb imára törekedtem, Isten annál mélységesebben „materializálódott” valami lelki és ugyanakkor megtapintható valósággá, s ebben – persze, még nem is sejtettem – az a nagy szintézis kezdett kialakulni, amelybe összefoglalható életem egész erőfeszítése: a Föntinek és az Előre Levőnek szintézise.

Az Isteni a Testibe merült.

S elkerülhetetlen visszahatásként: a Testi új szint öltött magára (vagy új alakban jelent meg), valami hihetetlen Sugár-Energiává változott...

Anyám Krisztusa egy kezdeti fokon szinte alig ábrázolható szubsztanciává alakult, „egyediségét veszítette”. De jött a második lépés is: ez az isteni-emberi „szilárd” (akárcsak a régi vasdarab és ugyanolyan pszichés nyomásra) megvilágosodott és benseje szinte szétrobbant. Jézus központjában már nem bíbor folt van, hanem izzó fókusz, amelynek ragyogása minden körvonalat elborít: először az Isten-Ember vonásait, aztán minden dolog kontúrját, ami csak körülveszi.²⁶

²⁶ Ezt próbáltam kifejezni az első „Benson stílusában” írt elbeszélésemben. Három ilyen történetet írtam 1916-ban, két roham között a lövészárkokban. (Teilhard)

Még nem is kezdtem „teológiát” tanulni, de a „Szent Szív” szimbóluma révén és képe hatására máris valami ENERGIÁNAK, TŰZNEK alakját, szilárd állandóságát és tulajdonságait öltötte magára az Isteni: ezáltal lett képes arra, hogy mindenhová behatoljon, most már – *mint egyetemesíthető valóság* – a szeretet gyűjtőkanóciával mindenüvé beférkőzzön abba a kozmikus Erőtérbe, amelyben éppen akkor kezdtem tanyát ütni énem másik felével.

2. Az Egyetemes Krisztus

Itt, „pogány” énemben: összpontosulással személyivé alakuló Világegyetem.

Amott, keresztény énemben: egy Személy (Krisztus Személye), aki ragyogva válik egyetemessé.

Vagyis: egyik módon, meg a másikon is, minden Anyag révén az Isteni kapcsolódik a teljes Emberihez, az idők vég nélküli távlatain át...

Amint múltak az évek, az Égnek és a Világnak egymást kiegészítő egybefonódása egyre tisztábban és folyton szenvedélyesebben bontakozott ki lelki életemben. De ezt is hozzá kell tennem: összeütközések is kísérték ezt a fejlődést.

Hadd próbáljam megértetni egyiket is, másikat is.

a) Az Összecsapások.

Általában azt mondhatjuk, hogy Nyugaton a misztika (még a keresztény misztika is) mindmáig sohasem vonta kétségbe, hogy Istent kizárólag „az égben” kell keresni, vagyis többé-kevésbé gyökeresen és mélyen elszakadva ettől „a lenti világtól”.

Lelkivé válni = anyagtalanná válni – ez volt az Életszentség alapvető egyenlete (és statikus Kozmoszban ilyennek is *kellett* lennie).

Csak hogy gondolatvilágom természetes mozgása – láttuk is már – kezdettől fogva ennek a hagyományos beállítottságnak nem ugyan az ellentétéhez, de azt keresztezve vitt engem előre. Az Anyag – számomra – a Tudat anyaméhe: A Tudat pedig az Anyagból született, onnan jött elő és körülöttünk folyton előrehalad, valami Emberen túli felé tart. Más szavakkal: *második fajta Szellemet* fedezünk fel, s ez már nem közvetlenül lebeg a fejünk felett, hanem szinte keresztbe vetül az előbbi irányra, előre, mintegy a látóhatáron... Strukturális szükségszerűségből származott, hogy lelkem legmélyén vívódás kezdődjék²⁷ a Fenti Isten és valamiféle Elöttünk Lévo Isten között, mert szívemben végérvényesen együtt létezett és feltétlenül egymás mellé került a kozmikus Érzék és a krisztusi Érzék.

Ennek az összecsapásnak első nyomait ott látom már gimnáziumi éveimben, amikor velőmbé vágó erőfeszítéssel próbáltam kibékíteni a Természethez fűző vonzalmamat és a „Krisztus Követése” (Kempis Tamás bizonyára igen szűkre szabott) evangélizmusát, amelynek szövege reggeli imámat táplálta. Később, Jersey-i „juvenista”-koromban, komolyan gondoltam arra az eshetőségre, hogy végleg lemondok a Kövek Tudományáról, amely akkoriban szenvedélyesen érdekelt és teljesen a „természetfelettinek” nevezett munkakörnek szentelem magamat. S hogy akkor nem „siklottam félre”, ezt P. T. novícius-mesterem robusztus józanságának köszönhettem, mert ő amikor kellett – csak annyit mondott nekem, hogy a Kereszt Istene ugyanúgy elvárja életem „természetes” kibontakozását, mint megszentelődését. De sohasem magyarázta meg, hogy miért, vagy hogyan. S már ez is elég volt, hogy kezembe adja a megoldás két csomópontját. Kimásztam a csávából. Aztán a tapasztalat szintetizáló munkája elvégezte a többit: elszakadás és ragaszkodás, lemondás és

²⁷ S meg vagyok győződve, hogy általában minden modern lélek mélyén is. (Teilhard)

kibontakozás lassacskán önmagától kapcsolódott össze bennem valami *áthidaló* mozgássá, amelynek – 1927 táján – rendszeres teóriáját *Az isteni miliő* első fejezetében adtam meg.

Csak hogy az elmélet még nem gyakorlat.

S még ma is állandóan tapasztalom, milyen véletlenek játéka veszélyezteti azt, aki – valami belső törvényt és igényt követve – odajut, hogy a hagyományos aszkézisnek jól kitaposott, de ezentúl már emberségünket gyöngítő útjait elhagyja és az Ég felé törekedve olyan (nem középszerű, hanem szintetikus) utat keres, amelyen az Anyagnak és a Testnek dinamizmusa áramlik át a Szellem genezisébe.²⁸

Ha valaki egyszer egészen komolyan elhatározta (a megszentelődést keresve többé-kevésbé *mindenkinek* ezt kell tennie), hogy lelke mélyén szabadon egymásra hatni engedi az Isten-Hit (felfelé tartó) és az Emberen túli Hit (előrelendítő) erejét, bizony néha megrémül (de közben nem állhat meg...), mert értelmének és érzelmvilágának oly sajátos módon kell dolgoznia, hogy újdonsága, merészsége és ugyanakkor paradoxális lehetőségei elképesztik, ha hű akar maradni a vállalt legfőbb útirányhoz: a Föld beteljesítésével érni el az Eget.

Krisztusivá tenni az Anyagot.

E pár szó foglalja össze lelkem egész kalandját, ezt a nagy és pompás vállalkozást. Amint előbbre jutok, néha még most is félek... De lehetetlen volt meg nem kockáztatnom, mert az Egyetemesnek és a Személyesnek szintjeit óriási erő közelítette egymáshoz, és fejem felett fokozatosan építette egyetlen ívű boltozatát.

b) *Hogyan jutottam előre*

Krisztus, az Ő Szíve. Tűz, amely mindent áthatni képes; s csakugyan, lassacskán mindenüvé kiáradt...

Azt gondolom, hogy az ilyen hódító térfoglalás és mindent átölelő ár forrásának azt tekinthetem, hogy igen fontos volt számomra és lelki életemben egyre növekedett „az Isten Akaratának” Érzéke. Hűség az isteni Akarathoz, vagyis a *határozott irányú és világosan megnyilatkozó* mindenütt-jelenléthez, amely a Világ minden egyes elemében és eseményében aktív és passzív módon megtapasztalható. Kezdetben még nem tudatosítottam magamban egészen világosan, hogy ezzel az eminens fokon keresztény magatartással hidat verek Jézus-szeretetem és a Dolgok szeretete közé. Vallási életem első éveitől kezdve sohasem szüntem meg szíves-örömet átadni magam ennek az aktív érzésnek, amely a Világmindenségen át egyesít Istennel. S 1924-ben a „Mise a Világ felett”, 1927-ben pedig „Az isteni miliő” tükrözi ennek a „pán-krisztusi” misztikának végleges kibontakozását, amely két nagy viharban a Háború fergetegében és Ázsia sivatagjainak szelében érett meg teljesen.

Ismétlem: végleges kialakulás, – s már akkor befejezettnek tekintettem. Pedig valami még hiányzott belőle, hogy teljesen kibontakozzék.

S íme, mi volt ez:

Ha ma újra olvasom „Az isteni miliő” fiatalos tüztől lángoló lapjait, meglepődve állapítom meg, hogy krisztokozmikus látásomnak minden lényeges vonása már akkor szilárdan kialakult. De azt is csodálkozva veszem észre, hogy abban az időben még mennyire határozatlan és szinte lebegő volt Világmindenségem. Az igaz, hogy már szervesen nőtt elemek és jól összekapcsolódó rétegek alkották Világomat, s ez megalapozhatta azt a mindennel egyesülést, amelynek érzése akkoriban ájtárt és szinte megrészegített. Csak hogy ez a mindent átfogó szervesség, a krisztusi Diafánia (hogy mindenben Krisztus ragyog át)

²⁸ Az Anyag ilyen lelki hatalmáról és bűvölő hatásáról: lásd *Az isteni miliő* c. könyvem és az „*Illés köpenyéről*” írt elmélkedést (az utóbbi: *Az Anyag lelki hatalma* c. írás). (Teilhard)

sajátos alapja, akkoriban úgyszólván még csak szétfolyó állapotban létezett szellemem és szemem számára. 1930 körül a kozmikus Összpontosulás és annak következményei (a Bonyolódás-Tudat Törvénye, az emberi ágak Egybeszövődése, az Ómega-Pont létezése a Noogenezis csúcán...) – mindez még nem tűnt elő világosan. Mérhetetlen sokaság, aminek csillagköde megvilágosodott ugyan, de még nem szervezte meg központját az isteni Csillagsugárzásának hatására: íme, akkori „*Weltanschauung*”-om (*Világszemléletem*) nem sokkal jutott ennél tovább.

Már a következő húsz év munkája és szüntelen boldogsága volt az a látomás, amelyben lépésről-lépésre, de mindig ugyanazt az utat követve, egymást erősíti körülöttem a Világ krisztusi Sűrűsége és annak a Világnak kozmikus Sűrűsége, amelynek „egyesítő hatalma” szemem láttára szüntelenül növekedett az „összpontosuló hatalmával” együtt.

Kezdetben az engem körülvevő létezőknek és eseményeknek még csak egy-egy *részletét* tudtam felhasználni, hogy minden dologban Krisztust „építsem-szervezzem, vagy pedig Őt viseljem el”. De amint szellemem lassacskán megbarátkozott azzal a ténnyel, hogy minden Anyag egyetlen, óriási pszichét szülő önmagára göngyölödést alkot, akkor e csodálatos spirálisban megjelenő minden egyes kör már lassan-lassan kezdte anyagivá öltöztetni és körülöttem egyre érzékelhetőbben összesűríteni az isteni Erőteret.

Egyáltalán nem metafizikai, hanem *fizikai* értelemben: a Megtestesülés Energiája egyre kitárulóbb karokkal öleli át az egyesülés különféle formáit, hogy egyre óriásibb arányokban világítsa meg őket és hassa át éltető melegével.

S ez mindaddig folytatódik, míg végre a hatalmas mozgás végpontján csodálatos egybekapcsolódást sejtet előre, amely már nem pusztán Krisztus és az Anyag homályos összekötődése, hanem a valóban „kibontakoztatóként” meglátott Krisztus és az Evolúció pozitív kozmikus Gyújtópontja között jön létre.

Az egyetemessé váló Krisztus Szíve egybefonódik a szeretettel áthatott Anyag szíve mélyével.

3. Az isteni milió

Láttuk, hogy a szellem – sajátos struktúrája következtében – egyszersmind az égi tájak felé fordul, meg földi síkok is polarizálják. Két kockázatos törekvés. Könnyen származhat belőlük az a veszély, hogy fejlődésemet menet közben térítik ki útvjáról. Ha keleti és pogány irányt követek, akkor szétesni és felolvadni engedik énemet. Ha pedig – ellenkezőleg – elszakadok és elvágom magamat az egyetemes Szférától, akkor másfelé igyekszem felszabadulni. Visszavető „materializálódás”, avagy pedig embertelenné tevő „spiritualizálódás”. Hála Istennek átjutottam ilyen Scylla és Charybdis között. Ezt annak köszönhettem, hogy egy szép napon észrevettem: egy olyan Világban, *amely már előzőleg összpontosuló jellegűnek* mutatkozott számomra, az Egység irányában nyitva áll egy harmadik út – és ez a jó: a kozmikus Szféra szíve mélyén találni meg azt a titokzatos, kettőből összetett pontot, ahol az önmagában teljesen elrendeződött Sokféle a reflexió erejével bensőleg jut a Transzcendensbe.

Ez bizony különös és elképesztő régió. A Kozmikusnak, az Emberinek és a Krisztusinak találkozására új terület tárul fel rajta: a *Központi*, amelyben már kezd eltűnni az a sokféle ellentét, amely annyira gyötri és szorongó aggódással terheli életünket.

Az összeszoruló bolygó ellenállhatatlan nyomására bennünk és körülöttünk nap mint nap súlyosabbnak érezzük azt az ellentétes törekvést, amely ott feszül a minket egymáshoz kötő „tangenciális” erők, másrésről a „radiális” vágyak között, amelyek pedig arra sürgetnek, hogy személyiségünk közölhetetlen mélyét érjük el. – Visszariadunk az elkerülhetetlen totalizálódástól, amely azzal fenyeget, hogy determinista és darabokra hulló „második

Anyagba” süllyeszt. De elrémülünk attól a végtől is, amelyet az elgépiesedés okozhatná és ugyanolyan félelmetes, mint a szétesés és a visszatérés az „első Anyagba”.

Lázálom szakad ránk: hátha pokoli körforgás, kiút nélküli circulus vitiosus bugyrai tartanak fogva...

Nos hát, éppen ebből a lidércnyomásból ébresztenek fel az összpontosuló és vonzó egyetemes Központ sugarai. A bonyolultságuk végső fokára jutó és minket közösségbe kötő kapcsolatok ebben az egyetemes Központban törekszenek összefonódni azzal a vonzással, amely énünket előreröpíti. Sajátos és csodálatos eredménye ez a Központi munkájának, amely sem szét nem oldja, sem le nem igázza azokat az elemeket, amelyeket egybegyűjt, – de személyükben tökéletesíti őket. S ez éppen azért van így, mert úgy szív magához, hogy egyre jobban „központosít!” – Csakugyan elmondhatjuk, hogy a Világegyetem ilyen magas csúcsain a Sokfélét már szintézis téríti vissza az Egyhez, s ezért a Totalizáció felszabadít, vagyis az Anyag Szellemmé válik – éppen abban a mértékben, ahogyan mindenüvé szétáradni kezd a szeretet.

Kétségtelen, hogy attól a perctől kezdve, amikor lelki világom belső egén „az Anyag Bíborát” felváltó „Szellem Aranya” már „Valakinek Fehér Izzása” felé kezdett átváltozni, szívemben a Világ – legalábbis elvileg – izzani kezdett. Az Evolúció csúcsán megjelent a Személyes és ezáltal a Világmindenség potenciálisan változott szeretetre méltóvá és szeretővé. De még észre kellett vennem a Krisztusnak az Ómega-Ponttal való összekapcsolódását is, hogy szemem elé szikraözönként táruljon egy rendkívüli jelenség: a Világ teljesen lángba borul a *mindent elárasztó szeretet* hatására.

A Szeretet... Ez a különös hatalom kezdettől fogva szüntelenül izgatta és elbűvölte az emberi gondolat mestereit, mert mindenütt megtalálható, heves izzású és számtalan formája, végtelen gazdag színskálája van. De most már látom, hogy csak a Noogenezis útján járó Világegyetemnek krisztusi központú zónájában fejt ki bámulatos erejét, mert ott tiszta állapotban árad szét: *mindent átalakít és mindent helyettesít*.

Hatvan éves tapasztalat és eszmélődés vitt el az összpontosuló Evolúció meglátásához. Ez a szemléletmód lett szilárd alapom. S ha ebből a szempontból nézem az egész kozmikus Történetet, azt látom, hogy lényegében visszavezethető egy olyan egyetlen és óriási elrendeződési folyamatra, amelynek működése (a Nagy Számok és a Szerencsés Esetek felhasználásával) statisztikai szükségszerűséggel minden pillanatban kiváltja a szenvedés bizonyos mennyiségét (félrecsúszott létezők, betegség, halál ...). De mihielyt Krisztus alakja foglalja el az Ómega-Pont helyét, akkor éppen ennek a folyamatnak *két arculatát* (a *szervezőt* és a *csökkentőt*) járja át és hódítja meg valami egységesítő ár hatalmas ereje. A Kozmogenezis egyszerre személyivé válik; a *minket Krisztus számára központosító* kibontakozási formái is személyivé alakulnak; még a *minket a saját központunkból Jézusba helyező* kisebbdedéseink is személyivé finomulnak. Mert ez a Kozmogenezis – még a legkérlelhetetlenebb és legsötétebb determinizmusaival együtt is – hirtelen új formát ölt, számtalan szállal köt a vonzás és a beteljesedés legfelső pólusához. A Világ egész felszínén és teljes mélységében sebesen fut szét a szeretet árama. S ez nemcsak pótlékos melegként vagy illatként árad szét, hanem mint mélyből fakadó lényeg. Rendeltetése pedig az, hogy mindent átformáljon, magához alakítson, felváltson...

A Tudomány már régóta hozzászoktatott minket ahhoz a gondolathoz, hogy ha „lefelé tartó” evolúciós útján vizsgálunk bármely fizikai energiát, akkor azt tapasztaljuk, hogy a széteső és élettelené váló Világ ölen igyekszik hővé lefokozódni. Vajon nem sokkal figyelemre méltóbb-e az, hogy éppen ezzel párhuzamos és kiegészítő elgondoláshoz visz el a Világmindenség teljes egészében tekintett Energetikája. Ha bármely szenvedély (sőt minden látás is) az egységesítő kozmikus Pólus irányában végsőkéig feszül, akkor azt a különös „hajlamot” mutatja, hogy szeretetté akar alakulni. Ez annyit jelent, hogy az a szeretet, amely kezdeti fokain minden lelki tevékenység szépségeként, vonzóerejeként, majd működő

lényegeként mutatkozik, tapasztalatunk számára fokozatosan kezd legfőbb részévé válni és végül az egyetlen és legfelső formája tesz.

Sola caritas...Csak a szeretet...

Erről a magaslatról nézve a Világmindenséget már felfelé zúduló áradásnak látom: minden kutató erőfeszítés, minden alkotó akarat, minden szenvedés a jövő felé feszülve összpontosul egyetlen, vakítón fénylő nyílként. Végeredményben erre a csúcsra jutottam és életem alkonyán továbbra is kutatom a jövőt. Mert látni szeretném, hogyan növekszik benne Isten ragyogása.

4. Felfedezni Istent. – Hívó szó Ahhoz, aki jön.

Teljesen elárasztott az a boldogság, hogy körülöttem minden dolgot központosulni, megszilárdulni láttam és hogy ugyanakkor szeretet járja át őket. Ezért a krisztusivá alakulásnak ebben a hatalmas jelenségében, melyet a Világnak és Istennek összekapcsolódása tárt elém, sokáig nem is figyeltem másra, mint csak az Egyesülés bennem növekvő erőire. Minden arra szolgál, hogy nagyobb erők feszítsék a kozmikus Szövetanyagot; ennek célja pedig az, hogy ebben a kozmikus Szövetben számomra nagyobb legyen az isteni Jelenlét. – Belső életemnek ehhez az eléggé egocentrikus és zárt korszakához világosan tartozik „A Mise a Világ felett” és „Az isteni miliő” ihletettsége és megírása.

Valami belső gátlás különös hatásai olyan gyakran akadályoznak minket, hogy felismerjük azt, ami itt van a szemünk előtt... Én is ilyen gyöngeség miatt nem számoltam azzal, hogy miközben Isten még a Szellem legfelső csúcsain is feltétlenül „metamorfizálja” (átalakítja) a Világot, közben viszont a Világ minden bizonnyal „endomorfizálja” Istent (valamiféle külső nyomással hat rá). Már az egyesítő működés hatására is, amely nekünk Őt kinyilatkoztatja, Isten valamiképpen „átalakul”, amikor minket magába szervez. – Ezért ma az emberivé lett Evolúció lényege és célja már úgy mutatkozik számomra, hogy nemcsak pusztán látnom kell Őt és hagynom, hogy átöleljen az Isten, hanem ugyanakkor (vagy éppen mindenekelőtt) egyre jobban felfedezni Őt (sőt bizonyos értelemben: „be is fejezni”).

Az Ő Vonzása és a mi Gondolatunk találkozik. Ezért Isten valamiképpen „változik” bennünk és körülöttünk. Mivel növekszik a „kozmosz Egyesülés Mennyisége”, ezért az Ő fénye, ragyogása is gazdagszik. Íme, végül így ismertem fel és fogalmaztam meg a Nagy Eseményt, a Nagy Hírt...

Ha régebben jellemezni akartam azt a titokzatos erőt, amely gyermekkoromtól kezdve nógatótt – látszólag a „Természetfeletti” ellenkező irányba, vagyis valami Emberen túli felé, – akkor általában úgy fogtam fel, mint nem Istenből, hanem valamiféle rivális Csillagból származó hatalmat. S régebben azt is véltem, hogy a probléma lényege nem más, mint hogy Istennel kell összeegyeztetnünk és neki kell alárendelnünk ezt a versengő erőt.

Most viszont már megláttam valamit: ugyanúgy, mint az Ég magasából, a jövő kozmikus mélységeiből is csak Isten, *mindig ugyanaz az Isten* szól hozzám. *A hagyományos Fenti Isten* elé hirtelen keresztbe vetődik a *Jövőben ránk váró Isten*. S ha nem tesszük egymás fölé ezt a két képet *egyetlen képként*, akkor *teljesen imádni* már soha többé nem leszünk képesek...

Új hit ez: a Transzcendens felé szálló hit és az Immanens felé röpítő Hit egyesül benne. Új Szeretet, mert istenivé váltan kapcsolódik egybe a Föld minden mozgó szenvedélye. Íme, most és mindvégig ezt várja szívszakadva a Világ, mert másképpen elgyöngül és elpusztul. Ma már látom ezt.

A klasszikus metafizika ahhoz szoktatott minket, hogy a Világot, mint a „Teremtés” tárgyát valami „külső produkcióként” lássuk, amely Isten túláradó jósága folytán az Ő alkotóerejéből *került ki*. Hogy teljesen tudjuk cselekedni és szeretni, én ellenállhatatlanul odajutottam, hogy most (Szent Pál szellemének megfelelően) magát az Abszolút Létet kiegészítő befejező titokzatos alkotást veszek észre. *A Világ már nem kifelé helyezéssel és*

szétszóródással Létben részesülő valami, hanem plérómizációval (beteljesítéssel) és összpontosulással részesül a Létből. Már nem Okozás eredménye, hanem Egyesítés alkotja meg.²⁹

S ekkor az a Krisztus, aki „kozmiussá lett”, egy csapásra „abszolúttá válik” számomra, valamiképpen így áll szemem elé!

A Pogányok egyre gyakrabban ezzel a kritikával állnak a Keresztények elé: ha egyszer valaki Jézust állítja az Ember és Isten közé, akkor éppen ezzel számunkra elsorvad, kibontakozásában megáll az Isten-eszme. Ebből következnek az, hogy modern szellemünkben a Kereszténység már nem táplálja, hanem – éppen ellenkezőleg – bénítja az imádás vágyát! Hányszor gondoltam én is majdnem ilyesfélét; és biztos, hogy igen sokszor mondták ezt nekem mások!

Krisztus, mint Istent kisebbitő valaki...

Milyen könnyen és egyszer s mindenkorra szertefoszlik ez a halálosan fenyegető gyanú, mihelyt érzékenyvé válunk a modern misztika iránt és felfedezzük, hogy *a történelemben megtestesült Isten* – éppen azokkal a jellemvonásaival, amelyek kezdetben túlságosan egyedivé tették – és csakis Ő elégítheti ki annak a Világegyetemnek hajlíthatatlan törvényeit, amelyben minden csak születés áltáljön létre és jelenik meg. S csakis Ő elégítheti ki szellemünk elfojthatatlan vágyait is.

Mert elvégre is:

„A Fenti Isten”³⁰ „a Jövő felé vonzó Isten” ... Mi mást ad nekünk minden eljövendő Vallásnak ez az új alapvető formulája, ha nem éppen „teokozmikus” távlatok végpontját, vagyis *krisztusi* befejezést?

²⁹ Az 1948-as revizorok, akiknek az volt a feladatuk, hogy véleményt adjanak Teilhard-nak erről a nézetéről, az ortodoxiával összeférhetetlennek ítélték. Teilhard elfogadta, hogy a *complétion et achèvement* (= kiegészítő-befejező alkotás) szavakat *satisfaction* (= eleget-tevés) helyettesítse. De kevéssel ezután, a témáról elmélkedve, ezt mondta nekünk: „Isten számára a Világmindenség mégiscsak több, mint eleget-tevő produkció!” – Teilhard halála után, Bérulle kardinális írásait olvasva meggyőződünk, hogy Teilhard-nak igaza volt. Íme Bérulle meggyőződése, akit VIII. Orbán pápa „a Megtestesült Ige misztériumai Apostolának” nevezett: „Az Atya (Isten), az Istenség patakzó forrása... önmagában szül két isteni Személyt. S a Fiú, a második alkotó isteni Személy az Istenségben, egyetlen isteni Személy alkotásával valósítja meg termékenységet. Ez a harmadik Személy, aki semmi öröknek és nem teremtettnak nem létrehozója, megalkotja a megtestesült Igét. S ez a megtestesült Ige ... megadja a kegyelemnek és a megdicsőülésnek a rendjét, amely azzal végződik ..., hogy elővételezi istenivé válásunkat. ... S ezzel teljesedik be Isten önnönmagát közlése önmagában és önmagán kívül” – mondja Bérulle a „*Les grandeurs de Jésus*” c. könyvében. Tehát az Isten-Emberben a Világ csakugyan „magát az Abszolút-Létet kiegészítő-befejező titokzatos alkotás.” (A francia kiadó jegyzete.)

³⁰ Szabó Ferenc jegyzete. Henri de Lubac *La pensée religieuse du Père Pierre Teilhard de Chardin* c. könyvében (Aubier, Paris 1962), a XVIII. fejezetben mutatja be a Teremtés-Kozmogenezis-Krisztogenezis összefüggését Teilhard szemléletében; utána (289–295) néhány kritikai megjegyzést tesz. Ezeket felhasználva teszem a következő megjegyzéseket:

1) *Az evolúció és az Isten országa vagy a természetfeletti viszonya*. Teilhard nem mindig különböztette meg kellőképpen a természetes haladást, az erkölcsi elkötelezettséget és a vallási aktust, jóllehet ezek egészen különböző természetűek. Nem mindig találta meg a *pontos kifejezéseket*, amikor be akarta illeszteni a földi értékeket hitébe, tehát amikor az isteni mindenhatóság, az elszakadás és a szeretet valóságairól beszélt.

2) Szókészlete, újításai egy bizonyos *naturalizmust* árulnak el, amikor pl. a „*fizikai*” *jelzőt* használja lelki és természetfeletti valóságokról szólva („a Teremtés fizikai Központja), vagy amikor ebben az esszéjében gyakran olyan Tüzzről (szeretetről) beszél, amely mindent átjár, képes mindent elárasztani. Teilhard maga elismerte, hogy Blondelnek igaza van, amikor emlékiratával kapcsolatban megjegyzi: „egy tisztán fizikai természetfelettség abszurd elgondolás”.

3) Apostoli buzgósága serkenti arra, hogy szakterületét elhagyva vázolja átfogó látásmódját, és ez együtt jár bizonyos *leegyszerűsítő sematizálással*. (Ezt az egész *Az anyag szíve* című esszéjében megfigyelhetjük.) Nem mindig különbözteti meg a természetes és természetfeletti síkokat, a Krisztogenezist mintegy a Kozmogenezis és az Antropogenezis folytatásának tartja. Ugyanakkor jól meglátta – Szent Pálra és az egyházatyákra hivatkozva – Krisztus kozmikus szerepét a teremtésben, bár szóhasználatában néha kétértelmű – főleg a

A Teremtő Egyesülés látásmódjában szükségképpen nemcsak a Világmindenség, de maga Isten válik „krisztusivá” az Ómegában, a Kozmogenezis végső határán. Más szavakkal kifejezve: logikusan valamiféle Pán-Krisztus-Hit irányába tart és biológiailag ezzel a hittel teljesedik be az „evoluált” Egy-Isten-Hit, amely köré bizony szüntelenül központosul a Föld vallási energiáinak színe-java.

Ez a hit nemcsak határtalanul kiterjeszthető és alkalmazható a Világ új távlataira, de szívünk számára kimeríthetetlenül teli van fejlődést tápláló energiával. Egünkön így növekszik – az *Emberin Túlinak* méretei és igényei szerint tágulva – egy valódi *Szuper-Krisztus*, aki egészen ragyogó a *Szuper-Szeretettől*.³¹

Ima az egyre nagyobb Krisztushoz

„Uram, minden ösztönömmel, életem minden szerencsés véletlenében, sohasem szüntem meg Téged keresni és Téged állítani az egyetemes Anyag szíve mélyére, s ezért úgy fogom majd lezárni szememet, hogy a mindent átragyogó és mindent lángra gyújtó Egyetemes Tűz fogad boldogító ölére...”

A minket hordozó Világ érinthető és érinthetetlen két pólusát, a külsőt és a belsőt egymáshoz közel hoztam és összekapcsoltam, s ezért minden szinte lángra lobban és felszabadult...

Jézus, már gyermeklelkemben otthont vettél, mint »egészen kicsinyke«, Anyád karján ülő, – követve a Születés nagy Törvényét. S aztán bennem is folytattad Egyházban való növekedésed pályáját, s ezért palesztinai emberséged lassan-lassan mindenüvé kiáradt, mint sok-sok szívárvány, amelyben Jelenléted átjárt, de nem rombolt le, hanem magasabb lelki fokra emelt körülöttem minden más Jelenlétet...

Azért volt mindez így, mert összpontosuló Világmindenség tárult elém, amelyben Te – Feltámadásod jogán – annak a teljes Központnak helyét foglaltad el királyi hatalmaddal, ahol már minden egyesül!

Fantasztikus ez a korpuszkuális méhsereg, amely talán a Végtelenül Szétszórtnak mélységeiből hóként hullott, vagy talán – ellenkezőleg – valami Végtelenül Egyszerűnek szétrobbanásából füstölgött elő... Igen, elképesztő sokaság karol minket örvényébe!... Ezt a mérhetetlen szemcsés Energiát (ki tudja – talán, hogy még jobban érinthesselek – vagy hogy még inkább ölelésebe férközhessem) szemem láttára öltötted magadra, Uram. Vagy inkább azt mondom talán, hogy magad alkottad meg saját Testedet is. S én sokáig nem láttam benne mást, csak csodálatos kapcsolatot valami már befejezett Teljességgel...

De aztán egy szép napon, nem is olyan régen, figyelmeztetted, hogy amikor eljegyezted magad az Anyaggal, akkor nem csupán Mérhetetlenségét és Szervességet öltötted magadra, hanem magadba szívtad, megragadtad és magadnak kötötted le mérhetetlen lelki erőlködését is. .

... Annyira, hogy azóta már úgy látlak, úgy érezlek, hogy Te lettél nemcsak az, Aki volt és Aki van, hanem még sokkal inkább az, *Aki eljövendő*...

szakteológusok szemében. A teremtő egyesülésről szóló elgondolása, vagy „a Fenti Isten” „a Jövő felé vonzó Isten (*Dieu de l'en Haut Dieu de l'en Avant*) „szintézise” is félreérthető. Ez utóbbi jelenti, mint hamarosan pontosan mondja: a „számkra megszületni sohasem szűnő Istent”.

4) Ezek a nehézségek nemegyszer csak *látszólagosak*. Ha alaposabban megvizsgáljuk Teilhard egész művét és figyelembe vesszük eszméi fejlődését, a fokozatos pontosításokat, akkor ortodoxiáját nem kell kétségbe vonnunk. A szakteológusok feladata, hogy Teilhard meglátásait felhasználják és pontosítsák. De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy bizonyos írásait nem szánta a nagyközönségnek, hanem kutatva, eszmélődve saját maga és barátai számára vetette papírra gondolatait. Végül, de nem utolsó sorban a *saját életében megvalósult szintézisről* akart tanúskodni.

³¹ Lásd az előző lábjegyzetet.

Uram, néhány szolgád szemében a Világ, a mi új Világunk, az atommagoké, az atomoké, a géneké, – állandó szorongás forrása lett, mert most már annyira mozognak, olyan ellenállhatatlannak és szörnyű nagynak tűnik! Egyre nagyobb annak lehetősége (és efelett nyakasan szemet hunyunk), hogy egünkön előbukkannak majd más gondolkodó bolygók... Világosan látjuk, hogy az egész földgolyó erőfeszítésének köszönhetően, mint szövik előre az az evolúció, amely már önmagát irányítani és meggyorsítani képes. S az ultrareflexió hatására mint emelkedik látóhatárunkon valami Emberen Túli... Mindez elrémíti azt, aki még ingadozik, hogy az Anyag zubogó árába vesse magát, mert attól fél, hogy szétrobban Istene, ha egy új dimenzióval még nagyobbra növekszik.

De az én eszem és szívem számára, Uram, semmi sem tehet Téged annyira szeretetre méltóvá, – egyedül méltóvá szeretetemre –, mint éppen az, hogy úgy látlak meg, mint aki *nyílt* Központ vagy saját mélységeid felé, s ezért folyton erősebbé válsz, színed egyre égőbb és tüzeesebb, amint önmagad szívébe gyűjtesz és hatalmad alá vonsz egyre többet a Világmindenségből („egészen addig, míg majd vissza nem térsz és a Világot önmagaddal vissza nem viszed Annak ölébe, Akitől jöttél”), és így *plérómizálsz önnönmagadat*.

Uram, ahogy múlnak az évek, – azt hiszem – annál inkább látom, hogy bennem és embertársaimban a modern Ember nagy és titkos vágya nem annyira az, hogy a Világ birtoklásáért veszekedjen, hanem sokkal inkább az, hogy módot találjon kijutni a Világból. Az a szorongás kínozza, hogy a kozmikus Búrába nem annyira térségileg, hanem ontológiaiilag van bezárva! Aggódva keresünk kiutat, vagy még pontosabban mondva: egységesítő központot az Evolúció számára! Bizony, ma már ilyen sötét árny szállja meg mind a Keresztények, mind a Pogányok lelkét, s ezzel a szenvedéssel fizetünk az egyre növekvő, az egész bolygót átfogó Reflexióért.

Az Emberiség öntudatra ébredt abból a mozgásból, amely őt tovasodorja, s ezért egyre inkább szüksége van arra, hogy rátaláljon önmaga előtt és önmaga felett valami olyan értelmes Válaszra és Megoldásra, amelyben végre teljesen bízhat.

Nos hát, ez az Isten már nemcsak az öreg Kozmosz Istene, hanem az új Kozmogenezisé (abban a mértékben, amint a kétezzer éves misztikus munka oda érkezik el, hogy Tebenned Jézus, a Betlehemi Gyermekben és a Megfeszítettben már magának a Világnak Első Mozgatóját és egységesítő Központját tárja elénk). Ezt az Istent, akit annyira vár a mi nemzedékünk, úgy-e Jézus, éppen Te jelented számunkra és adod is meg nekünk.

Szilárd és Egyesítő Isten, *arról ismerhetünk fel Téged* és az a *Te lényeged*, hogy végtelenül, alakváltozás nélkül és szakadatlanul növekedhetsz, akárcsak az a titokzatos Anyag, amelynek Szíve mélyén Te lakozol és amelynek végső fokon Te ellenőrzöd minden moccanását. Gyermekkoromnak és életem alkonyának Ura, önmagadnak végleg tökéletes, számunkra mégis megszületni sohasem szűnő Isten, aki ezentúl már egyes-egyedül elégíthetsz ki minket, mert imádó hódolatunk számára »kibontakoztatónak« és »kibontakozónak« mutatkozol, szakítsd szét végre mindazt a homályt, amely még elrejt Téged, az ellenséges előítéletek ködét, meg a hamis vélekedések felhőit is.

És az Átragyogás és a Tűzlángolás révén egyszerre áradjon szét egyetemes Jelenléted, a tied, egyre nagyobb Krisztus!”

Záradék – A női vagy az egyesítő³²

A legelőbb Érinthető a Test. S a férfi számára a Test a Női.

Gyermekkoromtól kezdve az Anyag Szívének felfedezésére vállalkoztam. Ezért elkerülhetetlen volt, hogy egy szép napon ne találkozzam a Nőivel. – Az érdekes csak az, hogy ez a találkozás harmincéves koromig váratott magára. Mert előbb annyira elbűvölt a Személytelen és az Egyetemes ...

Tehát különös késés.

De termékenynek is bizonyult ez a késlekedés. Miért? Mert közvetlenül a háború előtt érte lelkemet, pontosan akkor, amikor a Kozmikus Érzék és az Emberi Érzék már kezdett kinőni bennem a gyerekcipőkből. Az új energiát nem fenyegette az a veszély, hogy mellékútra tereli, vagy szétszórja erőimet: lelki vágyaim kellős közepére zuhant, amelynek hatalmas feszültsége ugyan még kicsit hűvös volt és éppen ezért csak arra várt, hogy erjedni kezdjenek, véges-végig megszerveződjenek vágyaim.

Tehát, amikor ezeken a lapokon beszámolok belső látásom történetéről, egy lényeges elem (egy atmoszféra...) hiányoznék, ha befejezésül nem beszélnék erről is: Attól a kritikus perctől kezdve, amikor elhagytam a régi családi és vallási formulákat és kezdtem megtalálni, s kialakítani magamat, minden csak női szem sugárzatában és befolyására bontakozott ki bennem.

Persze, ne várjanak itt tőlem mást, mint csak a férfi általános vallomását: lelkem legmélyéről szinte imádó érzelem szállt azok felé a nők felé, akiknek meleg szíve és bája cseppenként ivódott legkedvesebb gondolataim velejébe...

De, bár ebben a témakörben nem szolgálhatok adatokkal, leírásokkal, annyit mégis határozottan állíthatok, hogy a tényekkel érintkezve fokozatosan született meg bennem két meggyőződés. Róluk szeretnék tanúskodni, koromhoz illő józan nyugalommal és elfogulatlanul.

Először is jómagam vitathatatlanul hiszem azt (elvileg és gyakorlatilag is), hogy a férfi – még ha igen-igen átadja is magát egy eszme vagy az Isten szolgálatának – csak akkor juthat lelki érettségre és teljességre, ha valami »érzelmi« hatás éri. Ez a »szentimentális« hatás érzelmileg járja át értelmét és legalább kezdetben felszítja szeretetének erőit. Mint ahogy lehetetlen élni fény, oxigén vagy vitamin nélkül, ugyanúgy a férfi – egyetlen férfi sem mellőzheti a Nőit. Ez napról-napra nyilvánvalóbb tény.

A második meggyőződése pedig ez: bár a nemek beteljesítő találkozása az emberi pszichében alapvetően fontos és szervező erejű, jelenleg mégsem bizonyítja semmi (sőt éppen ellenkezőleg!), hogy világos képünk volna arról, miként működik ez a mindent megalapozó kiegészülés és melyek a legjobb formái. – A szociális szempontból állandóan gyermeknemzésre szánt házasság és a teológiai elszakadásként felfogott vallási tökéletesség között még hiányzik számunkra egy harmadik út. Nem azt mondom, hogy ez a harmadik megoldás a kettő között *középső* (középszerű) utat jelent. Nem! Én felsőbbrendű útról beszélek, amelyet *megkövetel* az a forradalmi változás, amelyet minap robbantott ki szellemünkben éppen a „szellem” eszméjének szemléleti átalakulása. Nem anyagtól elszakítottságot jelent a szellem, hanem szintézist. *Materia matrix*: az anyag a szellem

³² *A francia kiadó jegyzete*, idézi Teilhard-t: „Végül is – azt gondolom – a *Nőit* úgy fogom bemutatni és megvitatni, mint következtetést vagy *ajánlást*: nem mint önmagában álló elemet, hanem inkább mint olyan fényt, amely megvilágítja az egyetemes központosulás folyamatát; csakugyan – amint már írtam is Önnek – mint „az Egyesülés lelkét” – írta Teilhard az 1946. október 10-i és az 1950. augusztus 12-i levelében. (*Accomplir l'Homme*)

anyaméhe. A nemek kölcsönös vonzódásában még alva rejlő és kifürkészhetetlen erőktől nem durva szakítással kell elfutnunk, hanem magasabb fokra emelve (szublimálva) kell őket meghódítanunk. Egyre határozottabban meg vagyok győződve, hogy itt rejlik a Tisztaság titkos lényege és a jövőben rá váró nagyszerű szerepe.³³

Ezt a két megállapításumat következőképpen igazolom és állítom a megfelelő szemléleti síkra: Amikor a Noogenezist magyaráztam, fentebb azt mondtam, hogy az egyedi magas fokú központra irányulás jelensége (szuper-centráció) sajátos ponthoz juttatja a korpuszkuális tudatot: Gondolat formájában készleti önmagára hajolni és saját magában ér el belső feszültséget. Aki látni tud, az a Reflexió ilyen nagy kozmikus eseményének lényeges kiegészítéseként veszi észre az „amorizáció Lépését” (talán így nevezhetném: a szeretet átható működésének küszöbét, lépcsőfokát). Bár az egyén hirtelen meg is nyilatkozott önmagának, az Ember – mint elem – befejezetlen maradna, ha a másik nemmel való találkozása révén nem lobbanna fel benne a személyt személyhez, központot központhoz vonzó vágyódás.

A reflexív monád megjelenését érzelmi kettős (affektív diád) kialakulása egészíti ki.

S csak ezután (vagyis ettől az első szikrától kezdődően) következik mindaz, amit leírtam: a Neokozmikusnak fokozatos és nagyszerű kidolgozása, az Emberen túlinak és a Pán-krisztusnak kialakulása ... Mindhárom nemcsak szellemi fény világítja meg gyökereikig hatóan, de egész valóságukat – egyesítő kötőanyagként – járja át az Egyetemes Női.

Párizs, 1950. október 30.

³³ *A francia kiadó jegyzete:* Teilhard azt akarta, hogy önéletrajzi visszaemlékezésére az a fény áradjon, amelyhez akkoriban eljutott; ezért saját maga csatolta autobiográfiájához az első misztikus tapasztalatainak elbeszélését. Hogy azon a lelki magaslaton értsük meg a *Nőt*, ahová Teilhard 1919 óta eljutott, teljes erejükben kell megragadnunk *Az Anyag lelki hatalmának* sorait: „Mélységes megújulás zajlott le benne, s ezért most már csak új síkon lehetett ember... Még azok is, akik legjobban szívéhez nőttek, tehernek tekintik majd szeretetét, mert érezni fogják, hogy ellenállhatatlanul mást keres mögöttük”. – Az imént közölt *Záradékhöz* csatolhatjuk *Az Örök Női* c. írását. Élete végén Teilhard megerősítette, hogy töretlenül hű maradt 1918-ban letett szerzetesi tisztaság-fogadalmához s hozzátette: „Amennyire emlékszem, nem követelt harcokat. Csak Krisztust tudom szeretni”. Tehát e lapokon csakugyan – és kizárólag – a Nőinek „lelki hatalmáról” van szó.